

DIAGNOSE

Sociaal-economische, territoriale en
ecologische herstructurering na de COVID-19-
crisis

3 JULI 2020

INHOUD

Executive Summary	5
1. INLEIDING: de Covid-19-pandemie	9
1.1. Wat is Covid-19?.....	9
1.2. Impact op de Brusselse demografie.....	9
1.2.1. <i>Hoe zal de bevolking van Brussel in 2020 evolueren?</i>	9
1.2.2. <i>Hoe kunnen we op dit moment de impact van de Covid-19-crisis op de demografie van Brussel inschatten?</i>	10
1.2.3. <i>Mogelijk scenario</i>	10
1.3. Impact op de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen.....	11
1.4. Tijdslijn van de Covid-19-pandemie:.....	13
2. LUIK ECONOMIE-WERKGELEGENHEID	14
2.1. Beschrijving van de gevolgen van de Covid-19-crisis voor de economische activiteit en de arbeidsmarkt in het BHG.....	14
2.1.1. <i>Impact op de economische activiteit: aanbod</i>	15
2.1.2. <i>Impact op de economische activiteit: vraag</i>	18
2.1.3. <i>Impact op de arbeidsmarkt</i>	21
2.1.4. <i>Kwalitatieve elementen over de impact van COVID-19 voor de Brusselse bedrijven</i>	22
2.2. Focus op de zwaarst getroffen actoren.....	26
2.2.1. <i>Bedrijven</i>	26
2.2.2. <i>Beroepsbevolking</i>	32
2.3. De hefboomen voor herstel.....	36
2.3.1. <i>Dalende verkoopcijfers leiden tot liquiditeitsproblemen, de eerste stap op weg naar een faillissement. Wat kan hiertegen gedaan worden?</i>	36
2.3.2. <i>Bevordering van de afstemming van de vraag naar en het aanbod van arbeid</i>	39
2.3.3. <i>Focus op bepaalde actoren</i>	41
3. LUIK MEDISCH-SOCIALE ASPECTEN	44
3.1. Brusselse medisch-sociale context, impact van de crisis en transversale aspecten.....	45
3.1.1. <i>Sociale en medische situatie vóór de crisis: enkele indicatoren en trends</i>	45
3.1.2. <i>Wat kan er vandaag gezegd worden over de sociale en medische impact van de crisis?</i>	48
3.1.3. <i>Aandachtspunten, transversale aspecten</i>	52
3.2. Covid-19: Epidemiologische gegevens.....	53
3.2.1. <i>Bevestigde gevallen</i>	53

3.2.2.	<i>Sterfgevallen, sterfte en oversterfte</i>	54
3.3.	Toegang tot zorg en medische en sociale diensten.....	59
3.3.1.	<i>Context vóór de crisis</i>	59
3.3.2.	<i>Impact van de crisis</i>	60
3.3.3.	<i>Uitdagingen</i>	61
3.4.	Situatie van ouderen in rusthuizen.....	62
3.4.1.	<i>Context vóór de crisis</i>	62
3.4.2.	<i>Impact van de crisis</i>	64
3.4.3.	<i>Uitdagingen</i>	64
3.5.	Geestelijke gezondheid	65
3.5.1.	<i>Context vóór de crisis</i>	65
3.5.2.	<i>Impact van de crisis</i>	66
3.5.3.	<i>Uitdagingen</i>	68
3.6.	Mensen met een handicap	70
3.6.1.	<i>Situatie voor de crisis</i>	70
3.6.2.	<i>Impact van de crisis</i>	71
3.6.3.	<i>Uitdagingen</i>	71
3.7.	Wat is de impact op de gelijkheid van mannen en vrouwen?.....	72
4.	LUIK RUIMTELIJKE ORDENING - MILIEU	74
4.1.	Context	74
	<i>Het Gewestelijk Plan voor Duurzame Ontwikkeling</i>	74
4.2.	Diagnose-elementen en bevindingen.....	76
4.2.1.	<i>Huisvesting</i>	76
4.2.2.	<i>Mobiliteit</i>	79
4.2.3.	<i>Milieu</i>	85
4.2.4.	<i>Groene / open ruimtes</i>	92
4.2.5.	<i>Economische en productieve activiteiten - Territoriale elementen</i>	95
4.2.6.	<i>De voorzieningen</i>	102
4.3.	Uitdagingen.....	104
4.3.1.	<i>Stedelijke uitdagingen</i>	104
4.3.2.	<i>Methodologische uitdagingen</i>	118

COLOFON

Auteur

perspective.brussels

Naamsestraat, 59 – 1000 Brussel

In samenwerking met het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn
Belliardstraat 71, bus 1 – 1040 Brussel

En met view.brussels

Sterrenkundelaan 14 - 1210 Brussel

Met de hulp van:

Opstellingsdatum : 3 Juli 2020

Wettelijk depot : D/2020/14.054/13

Contactpersoon

Christophe Soil – csoil@perspective.brussels

EXECUTIVE SUMMARY

Op de vergadering van donderdag 7 mei 2020 heeft de regering perspective.brussels de opdracht gegeven een diagnose te maken van de impact van de covid-19-crisis op het grondgebied en bij de bewoners van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BHG) met als doel een herstelplan voor te bereiden. Een eerste versie van deze diagnose werd toegestuurd op 18 mei 2020 en werd sindsdien meermaals bijgewerkt.

Deze diagnose is het resultaat van het werk van alle besturen die eraan hebben meegewerkt en wordt beschouwd als de grondslag vanwege die besturen voor de denkoefening van de verschillende politieke overheden over de te ondernemen acties. Hieronder staan enkele elementen die uit deze diagnose naar voren komen ¹.

Het eerste effect van de pandemie is natuurlijk een aanzienlijke oversterfte (1.475 overlijdens toegeschreven aan de pandemie tussen begin maart en 18/06/2020), die voornamelijk bejaarden treft (88,4% van de overleden mannen en 94,4% van de overleden vrouwen was ouder dan 65).

De pandemie leidde ook tot een aanzienlijke daling van economische en sociale activiteit, te wijten aan de lockdownmaatregelen afgekondigd door de federale regering. Op het hoogtepunt van de lockdown stelden we een dramatische daling vast van het aantal werkende Brusselaars (in april waren bijna 76.000 loontrekkende Brusselaars tijdelijk werkloos en maakten 46.585 Brusselse zelfstandigen gebruik van het overbruggingsrecht), een sterke daling van de consumptie (daling van de Brusselse verkoop met wel 31% tijdens de lockdown in vergelijking met het niveau vóór de crisis), een aanzienlijke beperking van de sociale interactie tussen de Brusselaars met als gevolg een gedwongen isolement voor velen onder hen enz.

Deze daling van de economische en sociale activiteit heeft enkele positieve eenmalige effecten, zoals de vermindering van het autoverkeer met 62 % (op weekdagen) tijdens de meest ernstige fasen van de lockdown en dus de vermindering van de luchtverontreiniging (in gebieden die gewoonlijk aan het autoverkeer worden blootgesteld, zijn de NO- en NO₂-concentraties respectievelijk met 75 % en 50 % gedaald), maar als het beleid ongewijzigd blijft, zullen deze gevolgen waarschijnlijk verdwijnen na het beëindigen van de lockdown en a priori geen effect meer hebben.

De daling van de economische en sociale activiteit heeft ook en vooral negatieve gevolgen, die de Brusselaars dagelijks ondervinden (daling van het inkomen voor 34% van de Brusselse huishoudens in april en mei, en 14% van de Brusselse huishoudens die extreem kwetsbaar waren voor de crisis in april (13% in mei) wegens onvoldoende spaargeld om het inkomensverlies op te vangen, sociaal isolement...) en die waarschijnlijk een impact zullen blijven hebben op ons Gewest na de huidige periode.

In dit verslag worden onder andere de volgende risico's geïdentificeerd:

- > Toenemend aantal faillissementen: het risico lijkt bijzonder hoog te zijn in de horecasector (89% minder jobaanbiedingen bij Actiris tussen 15 maart en 30 mei 2020 in vergelijking met dezelfde periode in 2019) en in de kunst-, amusements- en recreatiesector. Buiten de specifieke situatie van deze sectoren achtte bijna 10% van de bedrijven met minder dan 10 werknemers een faillissement waarschijnlijk of zeer waarschijnlijk volgens de midden april gehouden ERMG-enquêtes.

¹ Alle hier gepresenteerde elementen zijn ontleend aan de volledige tekst, waarin de referenties systematisch zijn opgenomen.

- > Daling van de privé-investeringen als gevolg van de daling van het ondernemersvertrouwen (in de uitgevoerde enquêtes is het saldo van de antwoorden in het Brussel Hoofdstedelijk Gewest (BHG) gedaald van +1,4 in januari 2020 tot -6,2 in april 2020 om vervolgens te stijgen tot -2,9 in juni).
- > Dramatische toename van de werkloosheid. Volgens de schattingen van view.brussels zou het aantal Brusselse niet-werkende werkzoekenden, in 2020 met 10.000 tot 30.000 personen kunnen toenemen, afhankelijk van het scenario in kwestie - en bijgevolg ook van de armoede, aangezien het armoederisicocijfer onder werklozen bijna tien keer zo hoog is als onder werkenden, namelijk 49 % versus 5 %. Hierbij dient benadrukt te worden dat ook voor de crisis een derde van de Brusselaars een inkomen had dat onder de armoederisicodrempel lag.
- > Verslechtering van de materiële situatie, de gezondheid en de geestelijke gezondheid van de meest kwetsbare bevolking. Reeds in 2018 beschouwde 22 % van de Brusselse bevolking boven de 15 jaar zich niet in "goede gezondheid". Uit een nieuw onderzoek van Sciensano uitgevoerd na het begin van de crisis blijkt al dat (a) angst- en depressieve stoornissen sterk zijn toegenomen: ze treffen respectievelijk 20 % en 16 % van de huidige respondenten tegenover 11 % en 10 % in 2018 en (b) veel patiënten (65 %), waaronder mogelijk chronisch zieke patiënten, hebben medische afspraken moeten uitstellen. De relatief zwaardere lockdownomstandigheden van de bevolking van de arme sikkels (gemiddeld kleinere woningen, vaak zonder tuinen en met minder openbaar groen in de buurt) suggereren dat zij als eerste met deze problemen te maken krijgen.
- > Na 6 maanden buiten de schoolomgeving risico op schooluitval bij leerlingen die al voor de crisis in moeilijkheden verkeerden.
- > De gevolgen van de gezondheids crisis waren in nog grotere mate voelbaar voor personen die in een toestand van grotere kwetsbaarheid verkeren. Het gaat meer bepaald om personen met een handicap voor wie de omstandigheden van opvang, werk en leven tijdens de crisis ingrijpend zijn gewijzigd waardoor de gevolgen van de gezondheids crisis vele malen werden versterkt. Deze situaties hadden ook een grote impact op de gezinnen en begeleiders van deze personen; ze moesten plots het hoofd bieden aan een onuitgegeven situatie als gevolg van de beperkte toegang tot zowel de opvang- als de zorgstructuren.

Gelet op de oververtegenwoordiging van vrouwen binnen de sectoren gezondheid, bejaardenzorg, thuishulp, kinderdagverblijven, onderwijs ..., liet de impact zich ook voelen op het vlak van de gelijkheid tussen vrouwen en mannen. Deze impact wordt nog versterkt door de ongelijke verdeling van de huishoudelijke taken en de opvang van de kinderen, vooral tijdens de lockdown. Overigens laten de eerste cijfers inzake partnergeweld een stijging zien tijdens de lockdown.

Naast deze effecten op de welvaart en het welzijn van de bevolking van Brussel, zou de COVID-19-crisis ook een impact kunnen hebben op het vermogen van het BHG om zijn visie op zijn eigen ontwikkeling te concretiseren. De pandemie die we vandaag meemaken, heeft de relevantie van de doelstellingen van de reeds bestaande gewestelijke plannen - het GPDO, maar ook sectorale plannen zoals het Good Move-plan, het GPCE, het Lucht- en Klimaatplan, het industrieplan, het Natuurplan... - over het algemeen bevestigd, maar de capaciteit van het Gewest om deze plannen ten uitvoer te brengen zou door deze crisis kunnen worden aangetast. Naast de vanzelfsprekende begrotingsproblemen kunnen de volgende specifieke aandachtspunten worden geïdentificeerd:

- > De gewenste overstap naar andere vervoersmiddelen dan de auto kan worden gedwarsboomd door de vrees van gebruikers voor het risico op besmetting in het openbaar vervoer. De Brusselaars geven echter aan dat ze een verhoogd gebruik van de fiets overwegen, die zo een mogelijke vervanging

wordt voor het gebruik/de terugkeer naar de personenwagen, op voorwaarde dat de nodige infrastructuur wordt ontwikkeld.

- > De stimulering van het buurtleven rond lokale identiteitsknooppunten zou kunnen worden gedwarsboemd door het faillissement van de kleine lokale handelszaken die hier een centrale rol in vervullen.
- > De moeilijke lockdownomstandigheden van de meest achtergestelde bevolkingsgroepen zullen leiden tot een vraag naar snellere en grotere levering van sociale woningen van hoge kwaliteit, terwijl de programma's van de gewestelijke overheden nog steeds aanzienlijke vertraging zullen kennen ten gevolge van de moeilijke omstandigheden op het terrein.
- > De te verwachten toename van telewerk (en meer in het algemeen de toegenomen dematerialisatie van de stromen) zal ons dwingen om opnieuw na te denken over de samenhang tussen woon- en werkplaats en over de voorwaarden die nodig zijn om de kwaliteit van de huisvesting te garanderen.
- > De angst voor besmetting en/of voor een lockdown zou de aantrekkelijkheid van de stedelijke omgeving kunnen verminderen en de kwalitatieve eis van verdichting, die overigens nog steeds essentieel is om onze ecologische voetafdruk te beperken en Brusselaars de nodige woningen en voorzieningen aan te bieden, zal des te belangrijker zijn.
- > De noodzaak om de economie te stimuleren om zo snel mogelijk uit de crisis te komen, zou spanningen kunnen veroorzaken met de nog steeds relevante doelstellingen inzake de transitie naar een milieuvriendelijkere en duurzamere economie.

Bovendien valt op te merken dat de regering al begin mei heeft verklaard een plan te willen opstellen dat zowel een relanceplan als een herontwikkelingsplan diende te zijn. Deze ambitie om tegelijk een antwoord te formuleren op de economische urgentie op korte termijn maar ook aan te sluiten bij een sociale en ecologische visie op lange termijn, ligt in de lijn van de aanbevelingen van de recente wetenschappelijke literatuur en werd sindsdien overgenomen door andere Europese autoriteiten.

Naast de steunmaatregelen voor de personen en activiteitensectoren die het meest rechtstreeks door de crisis werden getroffen, zou een versterkt en/of versneld investeringsbeleid van de overheid dus op korte termijn een nuttige stimulans voor de Brusselse economie kunnen zijn (uit de analyse blijkt dat de bouw/renovatiesector sterk met de rest van de Brusselse activiteit verbonden is en we mogen redelijkerwijs aannemen dat de toevoeging van sociale clausules aan overheidsopdrachten deze dimensie zou versterken) en op langere termijn de verwezenlijking van de doelstellingen van de gewestelijke visie kunnen bevorderen (aan potentiële projecten geen gebrek: bouw/renovatie van sociale woningen en openbare rust- en verzorgingscentra, steun voor 'klimaatrenovatie' van privéwoningen, werkzaamheden op het vlak van mobiliteit, ...)

De in het kader van het plan genomen maatregelen hebben echter enkel zin bij wijze van keynesiaanse steun voor het economisch herstel op voorwaarde dat er een toename komt van de totale vraag tijdens de periode waarin de output gap significant negatief is.

Het Federaal Planbureau heeft zijn projectie van de output gap nog niet geactualiseerd, gelet op de moeilijkheid om het potentiële niveau van bbp opnieuw te evalueren in deze onzekere periode; in zijn meerjaarlijkse vooruitzichten van juni 2020 verklaart het Bureau echter dat de schok voor het bbp in 2020 (-10,5%) zal worden gevolgd door een inhaalfase die zal lopen tot in het eerste semester van 2022. A priori zou het dus passen voorrang te geven aan de investeringen waarvan een aanzienlijk deel vóór de einddatum van deze termijn kan worden gerealiseerd.

Tot slot willen we alle administraties bedanken die hebben deelgenomen aan het opstellen van deze diagnose. In de eerste plaats het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van de GGC, dat meegewerkt heeft aan het 3e luik "Gezondheid-Welzijn" en view.brussels die co-auteur waren van de arbeidsmarktcomponenten, maar ook Hub, CityDev, Actiris, Brussel Huisvesting, de GOB, Brussel Mobiliteit, Leefmilieu Brussel, Brussel Economie en Werkgelegenheid en IRISCARE, die gegevens hebben gedeeld, suggesties hebben gedaan of bepaalde delen van het document hebben herlezen en gecorrigeerd.

1. INLEIDING: DE COVID-19-PANDEMIE

1.1. WAT IS COVID-19?²

Coronavirussen (CoV) zijn een grote familie virussen die voornamelijk voorkomen bij de mens, zoogdieren, vogels en vleermuizen. Ze kunnen onder andere infecties van de luchtwegen, het maag-darmstelsel en het zenuwstelsel veroorzaken. Er zijn andere infecties veroorzaakt door coronavirussen bekend, die kunnen variëren van een simpele verkoudheid tot ernstige ziekten zoals MERS-CoV (Middle East Respiratory Syndrome) en SARS-CoV (Severe Acute Respiratory Syndrome).

In december 2019 meldden de gezondheidsautoriteiten in Wuhan (China) clusters van longontsteking met onbekende oorzaak. Er werd een nieuw coronavirus geïdentificeerd als de oorzaak van de epidemie. Dit virus, dat de naam SARS-CoV-2 kreeg, is een nieuwe stam van het coronavirus, dat de ziekte Covid-19 veroorzaakt. Het virus verspreidde zich snel over de verschillende continenten. De wereldwijde situatie van Covid-19 wordt door de Wereldgezondheidsorganisatie vanaf 11 maart 2020 als een pandemie gekwalificeerd.

1.2. IMPACT OP DE BRUSSELSE DEMOGRAFIE

1.2.1. Hoe zal de bevolking van Brussel in 2020 evolueren?

In de afgelopen jaren was de demografische verandering in het BHG het resultaat van een zeer positief internationaal migratiesaldo en een groot geboorteoverschot ten opzichte van het aantal sterfgevallen. Dit compenseerde een zeer negatief intern migratiesaldo ruimschoots.

In het jaar 2020 kunnen we ons verwachten aan:

- > Een **lager natuurlijk saldo dan in de afgelopen jaren**, omdat het aantal sterfgevallen zou stijgen, terwijl het aantal geboorten stabiel zou blijven;
- > Een **positief maar lager internationaal migratiesaldo**, door een afname van zowel het aantal internationale immigranten als emigranten;
- > Een **negatief intern migratiesaldo, maar minder dan voorheen**, door een daling van zowel de in- als de uitstroom van en naar de rest van België, op voorwaarde dat de migratiestromen tussen het BHG en de rest van België niet radicaal veranderen.

In totaal zal de bevolking in het BHG in 2020 wel groeien, maar minder dan in voorgaande jaren, vanwege de oversterfte veroorzaakt door de Covid-19-crisis.

² Sciensano <https://www.sciensano.be/nl/gezondheidsonderwerpen/coronavirus> en Peyronnet et al. (2020) <https://doi.org/10.1016/j.gofs.2020.03.014>

1.2.2. Hoe kunnen we op dit moment de impact van de Covid-19-crisis op de demografie van Brussel inschatten?

1.2.2.1. Reeds beschikbare demografische gegevens over het sterftecijfer

Zoals in het luik Welzijn-Gezondheid wordt uiteengezet, blijkt uit recente gegevens een zeer duidelijke toename van het aantal overlijdens (oversterfte) vanaf 20 maart 2020. De overlijdenspiek werd bereikt in de week van 6-12 april sindsdien daalt de oversterfte opnieuw. Onder de leeftijd van 45 jaar wijzen de eerste gepubliceerde gegevens daarentegen op een lichte ondersterfte sinds het begin van de crisisperiode.

1.2.2.2. Voor internationale immigratie dalen de prognoses

Naar aanleiding van de COVID-19-epidemie hebben de overheden de grenzen gesloten en procedures op afstand (en dus minder effectief) voor de regularisatie van asielzoekers ingevoerd. Het Federaal Planbureau (FPB) zal bij de uitzonderlijke actualisering van zijn demografische vooruitzichten (gepland voor juni) kiezen voor een daling van de internationale migratiestromen voor het jaar 2020 (immigratie en emigratie).

1.2.2.3. Nog onbekende gegevens over interne migratie en geboortecijfers

Er zijn nog geen gegevens over interne migratie of geboortecijfers voor deze periode gepubliceerd. De daling van het aantal vastgoedtransacties, die reeds in maart werd waargenomen, wijst op een daling van het aantal interne migraties.

1.2.3. Mogelijk scenario

Er zou geen invloed zijn op het **geboortecijfer** in 2020, maar wel vanaf januari 2021. In 2021 kunnen we een daling van het aantal geboortes verwachten, een vrij klassiek fenomeen in tijden van crisis: jonge ouders stellen hun kinderwens uit en/of het gewenste aantal kinderen ligt lager.

Het **sterftecijfer** zou toenemen in 2020. Aangezien de oversterfte in het BHG momenteel reeds 1200 personen bedraagt, kunnen we ons redelijkerwijs verwachten aan een toename van 1500 overlijdens in 2020. Volgens de deskundigen zouden de meeste van deze personen als ze niet ten gevolge van Covid-19 waren gestorven, niet binnen een jaar zijn gestorven, maar wel in de komende jaren³. Er zou dus geen periode van aanzienlijke ondersterfte zijn direct na de huidige episode van oversterfte, vooral omdat een lichte oversterfte door andere oorzaken kan worden verwacht, aangezien veel personen hun medische consultaties tijdens de lockdown hebben uitgesteld of geannuleerd.

De **internationale immigratie** zou in 2020 afnemen. De omvang van deze daling is afhankelijk van het tijdstip waarop en de voorwaarden waaronder de grenzen in de komende weken/maanden weer voor internationale migratie zullen worden opengesteld. Als dit niet gebeurt, kunnen we verwachten dat de internationale immigratie in 2020 met meer dan 80 procent zal zijn afgenomen. Ook de **internationale emigratie** zou drastisch moeten dalen. Er kan worden aangenomen dat de daling ervan van dezelfde

³ Volgens Hanlon et al. verloren personen die in Italië overleden door Covid-19 meer dan 10 levensjaren: <https://wellcomeopenresearch.org/articles/5-75>

orde zou zijn als die van de internationale immigratie. Het specifieke geval van de evolutie van het aantal internationale migraties (vertrek en/of terugkeer) van Belgen is eveneens zeer moeilijk te voorspellen, temeer daar velen van hen hun verblijf in het buitenland niet melden, ongeacht de duur.

Verwacht wordt dat ook de **interne migratie** in intensiteit zal afnemen in 2020. Het is zeer waarschijnlijk dat de uitwisselingen tussen het BHG en de rest van België in maart en april 2020 aanzienlijk in aantal zullen zijn afgenomen. Gelet op de zeer geleidelijke versoepeling van de lockdownmaatregelen op dit moment en in de komende maanden, zal deze daling van het aantal interne migraties in 2020 waarschijnlijk niet worden gevolgd door een herstelbeweging, simpelweg omdat de nieuwe/bestaande levensomstandigheden (sociale afstand, ...) een rem zouden moeten vormen op verhuizingen. Net zoals de toekomstige geboortecijfers in 2021, zal de interne migratie die individuele personen in 2020 overwogen, waarschijnlijk worden geannuleerd en/of uitgesteld. Bovendien is het mogelijk dat de Covid-19-crisis invloed heeft op toekomstige stromen, omdat mensen andere woonstkeuzes gaan maken.

Op dit moment is het moeilijk te voorspellen in welke richting de crisis deze stromen tussen het BHG en de rest van België zou kunnen beïnvloeden. Er kunnen twee tegengestelde hypothesen worden geïdentificeerd:

(1) dichter bij de werkplek gaan wonen, terug in de stad, om lange reizen met het openbaar vervoer en/of files ten gevolge van de toename van het individuele autogebruik te vermijden,

of integendeel,

(2) een stadsvlucht, gelet op de dichtheid waarmee de stad geassocieerd wordt, die vergemakkelijkt wordt door een veralgemening van het telewerk.

Een door Immoweb uitgevoerd onderzoek (<https://www.immoweb.be/fr/page/communique-de-presse-immoweb-9-4-2020>) wijst in deze tweede richting. Het toont nu al veranderingen in de woonkeuzes van toekomstige kopers. Veel mensen wensen een tuin, terwijl dat voor de Covid-19-crisis minder het geval was. Indien deze tendens zich doorzet, zou dit ongunstig zijn voor de aantrekkelijkheid van het Brussels Gewest, waar er verhoudingsgewijs minder woningen met een tuin zijn dan in de periferie.

1.3. IMPACT OP DE VERMINDERING VAN DE UITSTOOT VAN BROEIKASGASSEN

Volgens het Europese "clean energy package" moet België tegen 2030 de uitstoot in de sectoren die niet onder het systeem voor de handel in emissierechten vallen met 35% verminderen tegenover het emissieniveau van 2005. Daarnaast streeft de Europese Commissie naar klimaatneutraliteit tegen 2050.

Met de goedkeuring van het energieklimaatplan in oktober 2019 is de Brusselse regering deze koolstofarme ambities volledig bijgetreden, met als doel de uitstoot met 40% te verminderen in 2030 en tegen 2050 koolstofneutraal te zijn. Daar is het echter niet bij gebleven, want de regering is van plan de indirecte uitstoot (die dus niet op het regionale grondgebied plaatsvindt) eveneens te verlagen, nadat zij een evaluatiekader heeft vastgesteld.

De omvang van de te leveren inspanning wordt nog duidelijker in het licht van de vermindering van de broeikasgasemissies die werd waargenomen tijdens de lockdown-periode: de lockdown-maatregelen hebben de uitstoot globaal doen dalen met 27%, bij een constant klimaat, ten opzichte van het vóór de lockdown gemeten niveau. Deze aanzienlijke vermindering moet vooral worden toegeschreven aan de

drastische afname van het gemotoriseerde vervoer in deze periode en – in mindere mate – aan de stopzetting van bepaalde activiteiten in de tertiaire sector.

Hoewel de daling groot is, toont de kloof tussen het emissieniveau dat tijdens de lockdown werd vastgesteld en de doelstellingen die tegen 2030 en 2050 moeten worden bereikt, dat er dringend moet worden ingegrepen op de Brusselse bebouwing.

Op langere termijn roept deze kloof ook vragen op over de fundamenten waarop de Brusselse economie moet worden gebouwd, aangezien een aanzienlijk vertraagde economie nog altijd voor tientallen procenten inspanningen nodig maakt. Om in 2050 een koolstofneutraliteit van de directe en indirecte uitstoot te benaderen, moet men een zeer sobere economie ontwikkelen die met name op circulariteit en korte ketens gebaseerd is.

1.4. TIJDSLIJN VAN DE COVID-19-PANDEMIE:⁴

⁴ Bronnen: "En 100 jours, le coronavirus a bouleversé le monde. Chronologie", Le Vif - Marie Gathon, 9 april 2020 <https://www.levif.be/actualite/international/en-100-jours-le-coronavirus-a-bouleverse-le-monde-chronologie/article-longread-1275553.html>

"Report 13: Estimating the number of infections and the impact of non-pharmaceutical interventions on COVID-19 in 11 European countries", Imperial College COVID-19 Response Team, 30 maart 2020 <https://spiral.imperial.ac.uk:8443/bitstream/10044/1/77731/10/2020-03-30-COVID19-Report-13.pdf>

"4, 11 et 18 mai : la Belgique annonce un déconfinement progressif", Le Soir, 24 april 2020 <https://www.lesoir.be/296808/article/2020-04-24/4-11-et-18-mai-la-belgique-annonce-un-deconfinement-progressif>
<https://www.covidmeasures.info>

2. LUIK ECONOMIE- WERKGELEGENHEID

De verspreiding van Covid-19 en de maatregelen die over de hele wereld werden ingevoerd om deze tegen te gaan (wat we in dit luik de Covid-crisis zullen noemen) hebben ongekende economische gevolgen gehad en zullen dat ook blijven hebben. De sterke globalisering van de wereldeconomie heeft de gevolgen van deze crisis bovendien versterkt.

In het Brussels Gewest waren de eerste gevolgen van de crisis al in februari te voelen. Niet alle Brusselse economische actoren worden echter via dezelfde kanalen of met dezelfde intensiteit getroffen. Bedrijven worden in meer of mindere mate getroffen afhankelijk van hun omvang, hun liquiditeitsniveau of de sector waarin zij actief zijn.

Dit luik telt drie hoofdstukken:

Het eerste hoofdstuk beschrijft het verloop van de door Covid-19 veroorzaakte economische crisis in het BHG;

Het tweede hoofdstuk indentificeert de actoren die het meest getroffen zijn door de crisis;

Het derde hoofdstuk belicht enkele hefboomen die het effect van overheidsmaatregelen kunnen maximaliseren.

2.1. BESCHRIJVING VAN DE GEVOLGEN VAN DE COVID-19-CRISIS VOOR DE ECONOMISCHE ACTIVITEIT EN DE ARBEIDSMARKT IN HET BHG

Al in februari waren bedrijven die actief zijn in de industrie en de diensten aan bedrijven wat pessimistischer (grafiek 1). De aanwezigheid van Covid-19 in China verstoort immers de toeleveringsketens en de buitenlandse handel, terwijl de komst van Covid-19 in België de vrees deed ontstaan voor een tekort aan arbeidskrachten door ziekte. Hierdoor leken bedrijven die actief zijn in de industrie minder bestellingen te krijgen en verwachtten zij minder aanwervingen, terwijl bedrijven die actief zijn in de diensten aan bedrijven in de komende drie maanden veel minder activiteit verwachtten. De toeristische sector werd ook getroffen: de Brusselse hotels leden onder de gevolgen van Covid-19, met een bezettingsgraad van slechts 57 % in de laatste week van februari, tegenover 68 % in dezelfde week in 2019. ⁵

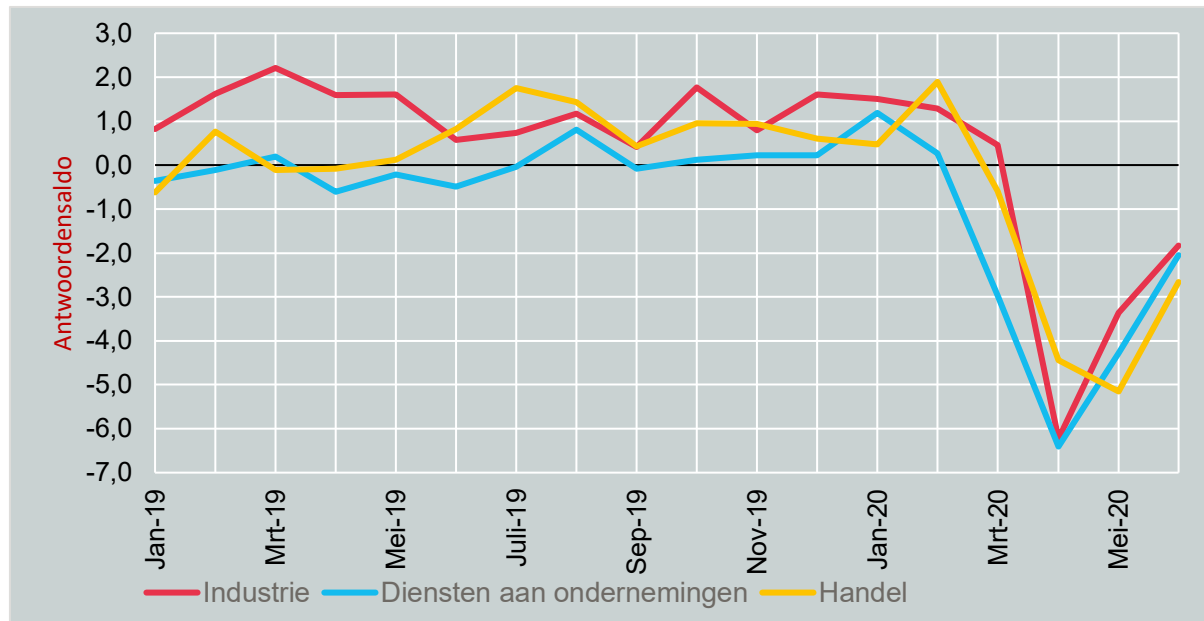
Begin maart zijn de bedrijven nog pessimistischer geworden, door de verspreiding van het virus en de toename van het aantal mensen dat in quarantaine wordt geplaatst of in het ziekenhuis wordt opgenomen, de lockdown in andere landen dan China (met name in Europa) de verhoogde verstoring van de toeleveringsketens en de onzekerheid over de maatregelen die door de overheid zullen worden genomen om de verspreiding van het virus tegen te gaan. **Voor wat het toerisme betreft:** in de eerste

⁵ Bron: Visit.brussels

twee weken van maart, nog vóór de eerste Belgische lockdownmaatregelen, daalde de gemiddelde bezettingsgraad in de Brusselse hotels tot 40%.

Medio maart werden de lockdownmaatregelen aangekondigd en snel ingevoerd, met een ongeziene landelijke lockdown tot gevolg. In de rest van dit hoofdstuk worden de gevolgen voor het economisch aanbod, de vraag en de arbeidsmarkt geanalyseerd.

GRAFIEK 1: VERTROUWEN VAN DE BRUSSELSE BEDRIJVEN PER SECTOR

Bron: NBB - bedrijfsenquête, berekeningen BISA

Nota: antwoordensaldo seizoengezuiverd, gestandaardiseerde score.

2.1.1. Impact op de economische activiteit: aanbod

2.1.1.1. Productiestilstand in vele sectoren kondigen een ongekende economische crisis aan.

De Covid-19-crisis heeft in België, rechtstreeks of onrechtstreeks, geleid tot een volledige stopzetting van de activiteiten van bedrijven en zelfstandigen in een aantal sectoren. Enerzijds hebben de lockdownmaatregelen rechtstreeks invloed gehad op vele activiteiten door de gedwongen sluiting van kappers, tandartspraktijken (behalve in dringende gevallen), bioscopen, sportzalen, non-food kleinhandelszaken, enz. Anderzijds werden bedrijven waar:

- > sociale afstand en telewerken onmogelijk bleek;
- > het potentieel besmette personeel in quarantaine werd geplaatst;
- > er steeds minder bestellingen en klanten waren

uiteindelijk ook gedwongen te sluiten (zo sloten veel Brusselse hotels midden maart hun deuren).

In de periode van strikte lockdown (tot de week van 27 april) rapporteerden de Brusselse bedrijven een omzetsdaling tot 31% ten opzichte van het niveau van vóór de crisis (grafiek 2). Zoals toegelicht in

hoofdstuk 2.2 werden niet alle sectoren even zwaar getroffen door de coronacrisis. De horeca, de kunst-, de amusements-, de recreatie- en de retailsector (non-food) waren de sectoren die de grootste omzetzakking kenden.

Vanaf de week van 5 mei werden de lockdownmaatregelen geleidelijk aan versoepeld. Als gevolg daarvan herstelde de omzet van de Brusselse bedrijven zich geleidelijk aan, met een verbetering van 14 procentpunten in de week van 23 juni ten opzichte van de slechtste week van de lockdown (daling van 17 tegenover 31%). Deze verbetering was vooral zichtbaar in de sectoren die het zwaarst door de crisis waren getroffen. De omzet lag echter nog steeds ver onder het niveau van vóór de crisis.

Het lichte comparatieve voordeel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ten opzichte van de andere twee gewesten houdt vooral verband met het aanzienlijke belang van de financiële sector, die relatief minder getroffen is door de coronacrisis, in de Brusselse economische activiteit.

GRAFIEK 2: IMPACT VAN DE CORONACRISIS OP DE OMZET VAN DE BEDRIJVEN, ENQUÊTERESULTATEN

Bron: NBB - ERMG - 23 juni 2020

Opmerking: gewogen gemiddelde op basis van de omzet en geaggregeerd per sector

Deze drastische daling van de verkoop tijdens de lockdown en het moeilijke herstel daarna zullen ernstige gevolgen hebben voor de evolutie van het bruto binnenlands product (bbp) van België en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Zo voorspelt het Federaal Planbureau een daling van het Belgische bbp met 10,6%.⁶

⁶ Bron: FPB

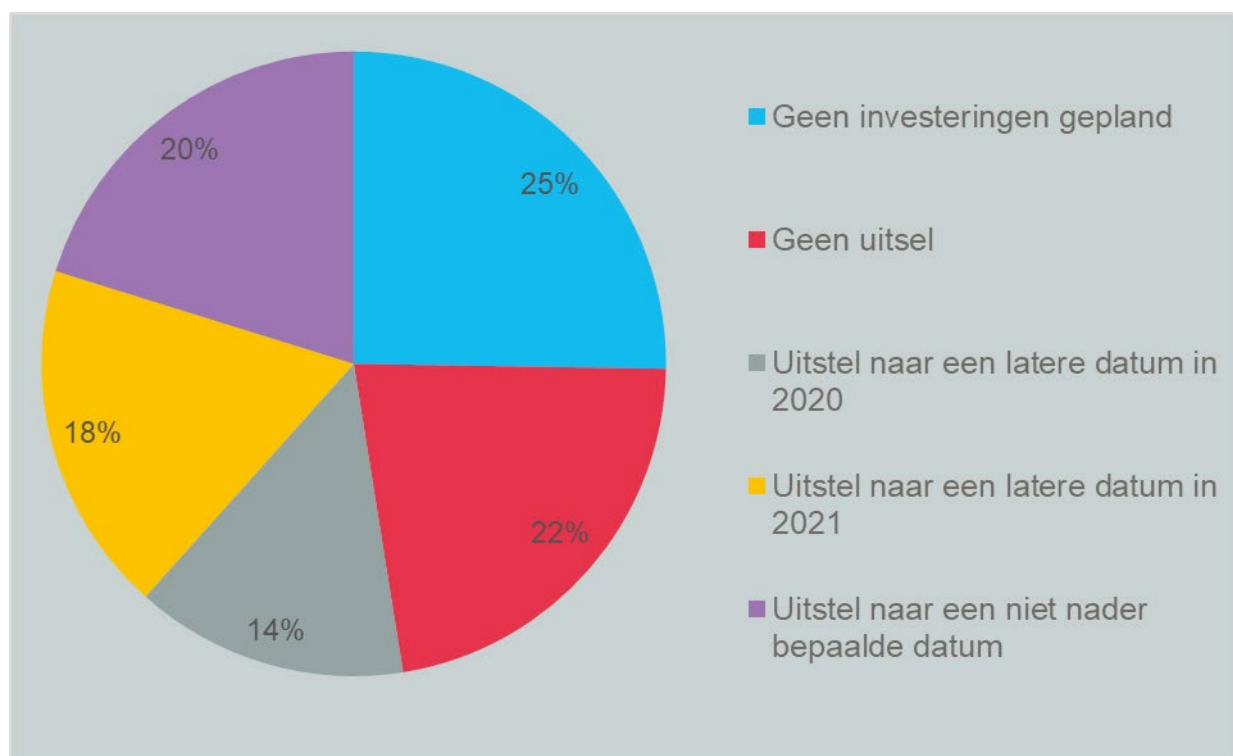
2.1.1.2. Bedrijven zijn pessimistischer dan ooit in april 2020 en uitstel van investeringen

In april hebben de verspreiding van het virus, de verlenging van de lockdown en de onzekerheden over het tijdstip en de modaliteiten van de afbouwstrategie een grote invloed gehad op het vertrouwen van de bedrijven die actief zijn in de industrie, de diensten aan bedrijven en de handel (grafiek 1).

De daling van het vertrouwen in deze sectoren was in april 2020 zo duizelingwekkend dat de daling van het algemene ondernemersvertrouwen in Brussel de grootste is die ooit op Brussels niveau werd opgetekend. Een van de redenen voor deze daling van het vertrouwen is dat bedrijven op dit moment weinig orders hebben, weinig actief zijn en te veel voorraad hebben. Daarnaast verwachten bedrijven de komende drie maanden een sterke daling van de vraag naar hun diensten, van hun activiteiten en hun personeel. In mei bleef het ondernemersvertrouwen in Brussel extreem laag, ondanks een zeer lichte opleving van het optimisme bij de ondernemingen actief in de verwerkingsindustrie en de zakelijke dienstverlening (grafiek 1).

Deze daling van het ondernemersvertrouwen zorgt ervoor dat bedrijven hun investeringen uitstellen: halfweg juni 2020 overweegt meer dan de helft van de Belgische bedrijven hun investeringen uit te stellen (grafiek 3). Dit uitstel van investeringen heeft een langetermijneffect op de productie van bedrijven, au bijvoorbeeld door defecte machines of verouderde computerprogramma's.

GRAFIEK 3: IMPACT VAN DE CORONACRISIS OP DE INVESTERINGEN VAN DE BELGISCHE BEDRIJVEN, ENQUÊTERESULTATEN

Source : BNB – ERMG – 15 juni 2020

2.1.2. Impact op de economische activiteit: vraag

2.1.2.1. Toeristische vraag

In maart 2020 zagen de Brusselse hotels hun bezettingsgraad kelderen (28 %, tegenover 76 % in maart 2019). In april daalde het percentage tot 1,8%⁷. Op de luchthaven van Zaventem was er eveneens een drastische daling van het aantal passagiers, met slechts 796.743 passagiers in maart 2020, vergeleken met bijna 2 miljoen in maart 2019. Dit was met name het gevolg van het verbod op niet-essentiële reizen naar het buitenland, dat op 18 maart werd ingesteld. In april 2020 daalde het aantal passagiers tot 17.042⁸. De daling van het toerisme in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betekent een groot verlies voor de sector, maar ook een daling van de uitgaven die toeristen normaal gezien doen op het grondgebied.

Op langere termijn, wanneer de lockdownmaatregelen worden opgeheven en de grenzen weer worden opengesteld, zal het aantal toeristen wellicht niet meer terugkeren naar het niveau van voor de crisis. De Covid-19-crisis zou het verlangen naar reizen en consumptie kunnen verlegd hebben naar het "meer lokale". Bovendien zullen zowel de bevolking als de overheid, zolang Covid-19 in de wereld aanwezig is, proberen het reizen te beperken.

2.1.2.2. Vraag van Belgische en buitenlandse bedrijven

Tijdens de lockdown zorgt het (bijna) volledig stilvallen van de activiteit van een groot aantal bedrijven voor een sterke daling van de vraag van Belgische bedrijven aan andere Brusselse bedrijven. Zo leidde de gedwongen sluiting van restaurants in het hele land (met uitzondering van cateringdiensten) tot een sterke afname van de activiteit en bestellingen voor leveranciers die niet snel naar een ander type klant hadden kunnen overstappen (bv. supermarkten). Ook de lockdownmaatregelen die bij onze belangrijkste handelspartners werden ingevoerd, leiden tot een aanzienlijke vermindering van het aantal buitenlandse bestellingen van Brusselse goederen en diensten. Zo daalde de Brusselse uitvoer van goederen naar het buitenland in maart 2020 met 10% ten opzichte van dezelfde maand in 2019.

Sinds de versoepeling is de vraag van de consumenten aan deze Belgische en buitenlandse bedrijven niet gestegen tot het niveau van vóór de crisis, en dat zal ook niet snel gebeuren (zie volgend punt: inkomensverlies, veranderde gewoonten, onzekerheid enz.) Als gevolg daarvan zullen sommige van deze bedrijven hun productie verminderen om zich aan te passen aan de geringere vraag en minder intermediaire goederen en diensten bestellen bij Brusselse bedrijven dan vóór de crisis, in ieder geval tijdelijk. Bovendien zal een aantal van deze bedrijven niet in staat zijn om zich van de crisis te herstellen en mogelijk failliet gaan. In dat geval zal de totale vraag van de bedrijven in Brussel eveneens afnemen, alvorens zich eventueel via andere kanalen te herstellen.

2.1.2.3. Vraag van Brusselse consumenten

De Brusselse consumenten werden gedwongen om hun consumptiegewoonten tijdens de lockdown te veranderen: geen culturele en culinaire uitstapjes meer, geen andere aankopen dan voeding in winkels meer, geen boekingen bij reisbureaus meer...

Naast de consumptiegewoonten heeft de Covid-crisis ook het inkomensniveau van de Brusselse huishoudens aangetast, onder meer omdat hun situatie op de arbeidsmarkt verslechterde (zie volgend hoofdstuk). Volgens de consumentenenquête van de Nationale Bank van België (NBB) zou in april 2020,

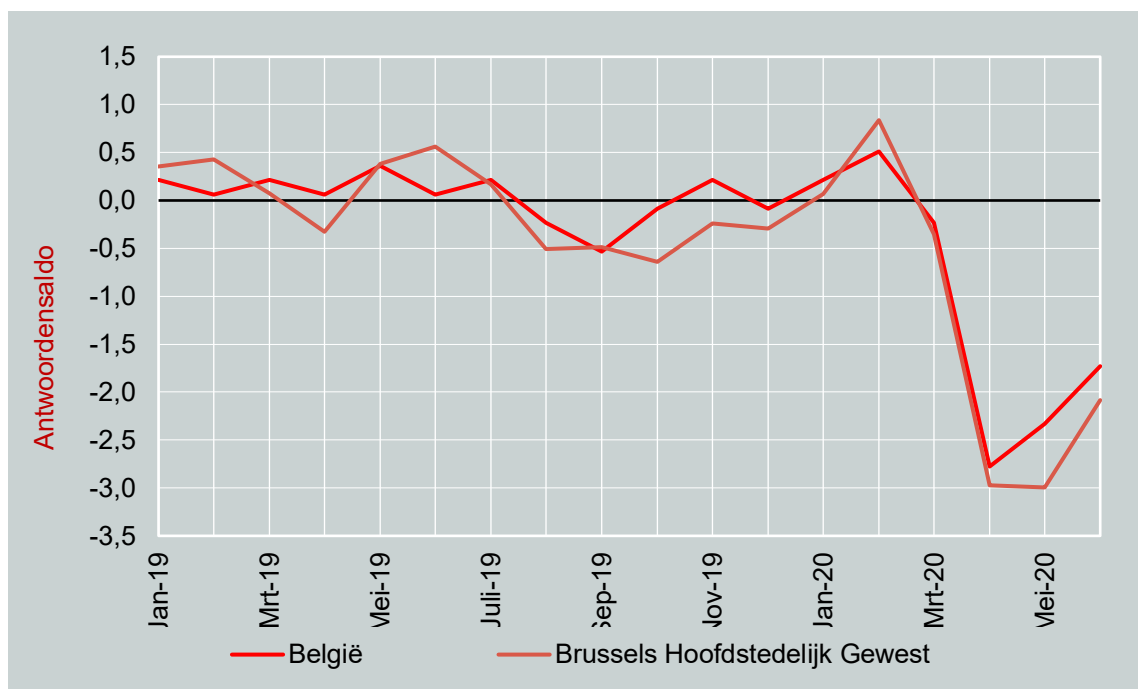
⁷ Bron: Visit.brussels

⁸ Bron: Brussels Airport

zoals in mei, 34 % van de Brusselse huishoudens inkomensverlies hebben geleden ten gevolge van de coronacrisis. Bovendien zou 14% van de Brusselse huishoudens (13 % in mei) extreem kwetsbaar zijn voor de crisis door een inkomensverlies van minstens 10 %, in combinatie met een spaarbuffer die hen in staat stelt om gedurende maximaal 3 maanden in hun behoeften te voorzien. Deze kwetsbare huishoudens zouden verder kunnen worden verzwakt door de stijging van de voedselprijzen waarvoor de vraag niet fundamenteel kan variëren. Volgens de resultaten van de ERMG van 15 juni heeft de coronacrisis de kleinhandelsprijzen van levensmiddelen met bijna 2% verhoogd. De algemene inflatie-index blijft weliswaar extreem laag (NICP van 0,5% in mei 2020), maar dat is bijna volledig toe te schrijven aan de sterke daling van de olieprijsen.

Bovendien kunnen de Brusselse consumenten na de lockdown sommige van hun consumptiegewoonten herzien en hun aankopen van duurzame goederen uitstellen zolang de onzekerheid blijft bestaan. consumptiegewoonten herzien en hun aankopen van duurzame goederen uitstellen zolang de onzekerheid blijft bestaan. De Brusselse consumenten waren uiterst pessimistisch over de toekomst in april-mei 2020 (grafiek 4): ze verwachtten een slechte economische situatie voor België, een stijgende werkloosheid en negatieve persoonlijke financiële gevolgen voor de komende twaalf maanden. In juni 2020 hadden zowel de Brusselse als de Belgische consumenten weer enig vertrouwen in de toekomst, maar hun verwachtingen omtrent de Belgische werkloosheid bleven zeer somber.

GRAFIEK 4: CONSUMENTENVERTROUWEN, ENQUÊTERESULTATEN

Bron: NBB - consumentenenquête, berekeningen BISA

Nota: antwoordensaldo seizoengezuiverd, gestandaardiseerde score

Als besluit kan worden gesteld dat de daling van de vraag op korte termijn aanzienlijk is geweest en dat de vraag op lange termijn waarschijnlijk op een lager niveau zal blijven dan verwacht door de feitelijke daling van de gezinsinkomens gecombineerd met een gebrek aan vertrouwen in de toekomst.

BOX: EEN GEDIFFERENTIEERD EFFECT VOLGENS HET TYPE GOEDEREN EN DIENSTEN

Afhankelijk van het soort geproduceerde goederen worden sectoren minder of meer getroffen door de inkrimping van de vraag van de economische actoren ten gevolge van de Covid-19-crisis. In de economische literatuur wordt een onderscheid gemaakt tussen duurzame goederen en dagelijkse consumptiegoederen.

Dagelijkse consumptiegoederen en diensten:

Bij de dagelijkse consumptiegoederen maken we een onderscheid tussen goederen die thuis worden geconsumeerd en goederen die buitenshuis worden geconsumeerd. Deze twee soorten goederen kunnen elkaar gemakkelijk vervangen (het is bijvoorbeeld gemakkelijk een maaltijd op restaurant te vervangen door een maaltijd thuis). Tijdens de lockdown kon de verkoop van goederen die binnenshuis werden geconsumeerd op hetzelfde niveau gehouden worden (of nam deze zelfs toe) omdat de levensmiddelenwinkels open bleven.

De verkoop van goederen en diensten die buitenshuis worden geconsumeerd (horeca, kunst, voorstellingen en vrijetijdsactiviteiten) is gedaald. Aangezien deze buitenshuis geconsumeerde goederen en diensten werden vervangen door andere goederen en diensten die binnenshuis werden geconsumeerd, is een groot deel van de omzet voorgoed verloren. Het is dan ook onwaarschijnlijk dat de sectoren die betrokken zijn bij het creëren van deze buitenshuis geconsumeerde goederen en diensten na de crisis een "inhaaleffect" zullen ondervinden. Bovendien wordt de verkoop van deze buitenshuis geconsumeerde goederen belemmerd zolang er sprake is van sociale afstandsmaatregelen. Er moet dus bijzondere aandacht worden besteed aan de sectoren die deze producten leveren, aangezien de crisis een onuitwisbare invloed op hen zal hebben.

Duurzame goederen:

In tegenstelling tot consumptiegoederen is een duurzaam goed een goed dat niet wordt vernietigd tijdens het gebruik en dat over het algemeen op lange termijn verslijt (bv. auto, meubilair, enz.). De verkoop van duurzame goederen werd door twee aspecten beïnvloed.

Enerzijds heeft de lockdown de aankoopmogelijkheden van de economische actoren beperkt.

Anderzijds hebben deze actoren van zodra ze zich bewust werden van de ernst van de crisis de consumptie van duurzame goederen en met name grote aankopen (of investeringen voor bedrijven) uitgesteld.

De versoepeling van de lockdown zou dus moeten toelaten een deel van de uitgestelde vraag naar duurzame goederen te laten heropstarten of zelfs in te halen. De onzekerheid in verband met de ontwikkeling van het virus zal echter de vraag naar grote aankopen waarschijnlijk blijven beperken.

2.1.3. Impact op de arbeidsmarkt

2.1.3.1. In eerste instantie meer tijdelijke werkloosheid en minder vacatures

Al deze elementen (de verstoring van de toeleveringsketens en de buitenlandse handel, mogelijke tekorten aan arbeidskrachten, maandenlange lockdown, sociale afstandsmaatregelen, de ineenstorting van het toerisme en van de binnenlandse vraag) **wegen zwaar op de activiteit van de Brusselse bedrijven en verstoren zo ook de Brusselse arbeidsmarkt.**

Vanaf maart hebben werkgevers voor functies die dat toelieten, gekozen voor voltijds telewerken of sociale afstandsmaatregelen binnen het bedrijf.

Voor bedrijven en zelfstandigen waarvoor dit onmogelijk bleek, heeft de overheid de toegang tot tijdelijke werkloosheid voor werknemers en tot het overbruggingsrecht voor zelfstandigen tijdelijk vergemakkelijkt.

In het Brussels Gewest heeft in maart 2020 **46% van de Brusselse zelfstandigen (iets meer dan 39.000 personen)** gebruikgemaakt van het overbruggingsrecht.⁹ In april 2020 heeft **55% van de zelfstandigen in Brussel** hiervan gebruikgemaakt (46.585 personen).

En ongeveer **93.000 loontrekkenden in het Brussels Gewest** (volgens de plaats van tewerkstelling) en iets minder dan **74.000 Brusselse loontrekkenden** (volgens de woonplaats) **hebben in maart 2020 gebruikgemaakt van tijdelijke werkloosheid.**¹⁰ Het gaat om ongeveer 15% van de werknemers in het Brussels Gewest en 22% van de Brusselse werknemers. In april zouden iets meer dan **104.000 loontrekkenden in het Brussels Gewest** (volgens de plaats van tewerkstelling) en bijna **76.000 Brusselse loontrekkenden** (volgens de woonplaats) hiervan gebruikgemaakt hebben (volgens de voorlopige gegevens).

De versoepeling van deze maatregelen heeft waarschijnlijk een tijdelijke vertraging van bedrijfsherstructureringen en ontslagen toegelaten. Het aantal inschrijvingen van werklozen bleef inderdaad dalen.¹¹

Bovendien hebben de bedrijven in deze tijden van beperkte activiteit en algemene onzekerheid ook hun aanwervingen verminderd. Het aantal vacatures dat Actiris rechtstreeks ontvangt, is sinds het begin van de lockdown sterk gedaald. Tussen 15 maart en 30 april 2020 heeft Actiris slechts 2763 werkaanbiedingen ontvangen, tegenover 4440 in dezelfde periode in 2019, een daling dus van 38 %. De beroepsdomeinen met de grootste dalingen waren de horeca (-85 %), kappers en schoonheidsverzorging (-86 %), garages (-89 %), drukkerijen en textiel (-100 %). Minder vacatures betekent ook minder uittredingen uit de werkloosheid (zie punt 2.1.3.2).

⁹ Volgens de voorlopige cijfers van het RSVZ betreffende de volledige vergoedingen

¹⁰ Bronnen: RSZ (DMFA), RVA, Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid

¹¹ Het is echter belangrijk op te merken dat de daling van het aantal inschrijvingen van werklozen ook verband houdt met twee andere factoren:

- (1) werkzoekenden die geen recht hebben op een uitkering hebben slechts beperkte belangstelling om zich in te schrijven of deze inschrijving te verlengen wegens slechte vooruitzichten op een baan/onderbreking van de beroepsopleidingen;
- (2) kwetsbare werkzoekenden (bv. zonder toegang tot het internet, spreken geen van de nationale talen noch Engels) zouden moeilijkheden kunnen ondervinden om zich in te schrijven als gevolg van de tijdelijke sluiting van de kantoren.

2.1.3.2. In tweede instantie meer niet-werkende werkzoekenden

In april, tijdens de lockdown, steeg de Brusselse werkloosheid voor het eerst na 65 opeenvolgende maanden van daling in de jaarlijkse variatie.

Met 87 271 niet-werkende werkzoekenden (NWW) in Brussel in april 2020, tegenover 86.931 in april 2019, betekent dit een stijging van 0,4 %. De impact is groter bij jongeren, die volgens Actiris als eerste worden getroffen bij een crisis, maar ook als eerste worden aangeworven als de economie heropstart.

Vanuit sectoraal oogpunt is in het bijzonder in de kunst-, industrie-, horeca-, cultuur-, sport- en vrijetijdssector het aantal NWW toegenomen. Wat de duur van de werkloosheid betreft: de stijging van de werkloosheid is uitsluitend te wijten aan een toename van het aantal kortstondige werklozen (minder dan een jaar).

Het effect van de Covid-crisis op de werkloosheid in Brussel (exclusief tijdelijke werkloosheid) komt momenteel alleen tot uiting in een **sterke daling van de werkloosheidsuitstroom**, en niet in de instroom in de werkloosheid, die daalt (zie punt 2.1.3.1).

2.1.3.3. Het risico op een aanzienlijke stijging van de Brusselse werkloosheid op lange termijn

Het moeilijke herstel van de vraag als gevolg van de dalende gezinsinkomens, het gebrek aan vertrouwen in de toekomst en de sociale afstandsmaatregelen, in combinatie met een relatief hoog faillissementsrisico in sommige sectoren (zie 2.2.1.4), de zeer lage werkgelegenheidsprognoses van de Brusselse bedrijven en het gevaar dat tijdelijke werklozen uiteindelijk zullen worden ontslagen, zullen waarschijnlijk leiden tot een aanzienlijke stijging van de Brusselse werkloosheid (zie punt 2.2.2).

2.1.4. Kwalitatieve elementen over de impact van COVID-19 voor de Brusselse bedrijven

Als centrale speler in de begeleidingspool voor de bedrijven van het Gewest onderhoudt **hub.brussels** nauwe contacten met tal van Brusselse ondernemers. Sinds het begin van de crisis volgt hub.brussels in de Monitorona¹² een reeks kwalitatieve analyse-elementen die de impact van Covid-19 op de verschillende sectoren samenvatten. De samenvattende tabel van hub (hieronder) geeft een overzicht van de impact van Covid-19 op de **strategische sectoren¹³ van de economische ontwikkeling van Brussel**. Het Brussels Gewest begeleidt al deze sectoren via hub.brussels (clusters) of een soortgelijke structuur (bv. MAD).

¹²Monitorona is een economisch monitoringrapport dat de impact van COVID-19 op de economische activiteit en de arbeidsmarkt in het BHG volgt. Het is het resultaat van de samenwerking tussen hub, 1819, Brussel Economie en Werkgelegenheid, finance&invest.brussels, het BISA, visit.brussels en Actiris. Sinds de week van 16 maart 2020 wordt het rapport wekelijks door hub.brussels gepubliceerd.

¹³ Hoewel deze sectoren werden gekozen vanwege van hun strategische belang voor de economische ontwikkeling van het Gewest, behandelt het volgende deel de sectoren die het meest door de crisis worden getroffen, ongeacht of ze al dan niet als strategisch voor de ontwikkeling van het Gewest worden beschouwd.

<i>Sector</i>	<i>Begeleidingsstructuur</i>	<i>Type impact</i>	<i>Analyse-elementen</i>
Mode en Design	MAD	Middellange termijn en onzeker	<ul style="list-style-type: none"> - De sector werkt per seizoen en heeft veel onverkochte voorraden voor het zomerseizoen 2020, wat cashflowproblemen schept; - De kleine spelers zullen mogelijk problemen hebben met de toegang tot grondstoffen, omdat hervatting van hun productie (Portugal, Italië) aanvankelijk beperkt zal zijn; - 90% van de Belgische modebedrijven verklaart een webshop te hebben. Deze spelers kunnen echter nog niet genoeg afstand nemen om de rentabiliteit en de zichtbaarheid van hun webshops te beoordelen (www.ikkoopbelgisch.be)
Audiovisueel	screen.brussels	Lange termijn	<ul style="list-style-type: none"> - Bijkomende productiekosten voor audiovisuele en podiumkunsten: de opnamen/repetities worden op lange termijn beïnvloed door de sanitaire voorzorgsmaatregelen en de aankoop van persoonlijke beschermingsmiddelen; - De postproductieactiviteiten worden met vertraging beïnvloed omdat ze na het filmen plaatsvinden; - Speciaal stelsel van het "kunstenaarsstatuut»: structurele bestaansonzekerheid die door de crisis voor de werknemers in de sector wordt verergerd (onderbreking van het werk zonder financiële vergoeding, geen gegarandeerde toegang tot tijdelijke werkloosheidsuitkeringen); - Arthouse-bioscopen: hun voornamelijk familiale structuur is in wezen gebaseerd op hun ticketinkomsten en dus op het aantal bezoekers. De sluiting van hun zalen brengt het voortbestaan van hun structuur in het gedrang. Ondanks de sluiting blijven de hoge vaste kosten op hun begroting drukken en deze situatie ondermijnt hun financiële structuur.
Gezondheid	lifetech.brussels	Middellange termijn	<ul style="list-style-type: none"> - Weinig bedrijven lopen het risico om op korte termijn failliet te gaan, maar een negatieve impact op middellange/lange termijn valt te vrezen (omzetsdaling van 75% of meer voor bedrijven die voor het merendeel kmo's zijn); - De sector kan zich herstellen door oplossingen voor het beheer van de

			gezondheids crisis aan te bieden, waarbij oplossingen/producten soms snel worden aangepast of zelfs nieuwe ideeën sneller worden ontwikkeld.
Handel	hub.brussels	Middellange termijn en onzeker	<ul style="list-style-type: none"> - Detailhandel: Onzekerheid over de rentabiliteit van heropeningen omdat het niet duidelijk is of de consumenten zullen terugkeren. Risico op moeilijkheden, ontslagen en faillissementen - Impact van de e-commerce, die sterk is gestegen voor zowel non-food als food. De e-commerce heeft zich opgeworpen als een essentiële groeifactor voor de Belgische detailhandel
Horeca	hub.brussels	Middellange termijn en onzeker	<ul style="list-style-type: none"> - Onzekerheid over de rentabiliteit van heropeningen omdat het niet duidelijk is of de consumenten zullen terugkeren. Risico op moeilijkheden, ontslagen en faillissementen. In landen waar de restaurants zijn heropend (Duitsland, Oostenrijk, enz.), bedraagt het aantal bezoekers minder dan 30% van de capaciteit die in het kader van de opheffing van de lockdown werd overeengekomen.
ICT	software.brussels	Korte termijn	<ul style="list-style-type: none"> - Risico op het hebben van een reserve van slechts 6 maanden voor de zeer jonge startups - Risico dat de investeerders op hun bestaande portfolio zullen focussen om de startups waarin ze al hebben geïnvesteerd te ondersteunen - Sterke wil om ontslagen te vermijden, maar risico van dalende lonen - De sector heeft in het algemeen zeer snel een hoog activiteitsniveau teruggevonden en heeft zich massaal aan telewerken aangepast.
Duurzame economie	circlemade.brussels, ecobuild.brussels	Korte en middellange termijn	<ul style="list-style-type: none"> - Vertraging in de behandeling van de aanvragen van bouwvergunningen wegens de stopzetting van de openbare onderzoeken en de overlegcommissies. Deze situatie heeft een directe invloed op het vermogen van veel economische projecten in ontwikkeling om hun activiteit uit te voeren of haar duurzame karakter te waarborgen.
Toerisme	hospitality.brussels	Lange termijn en onzeker	<ul style="list-style-type: none"> - Belgische beurs- en congressector: als de beurzen en congressen niet vanaf het najaar worden georganiseerd, zullen de gevolgen rampzalig zijn voor deze sector,

			<p>waarvan ook veel bedrijven zoals hotels, restaurants, taxi's, enz. afhankelijk zijn.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Internationale verenigingen: de crisis heeft een gebrek aan publieke omkadering (juridisch en economisch) van de ivzw's in Brussel aan het licht gebracht - De onzekerheid over buitenlandse reizen blijft wegen op de reisagentschappen - Hotelsector: risico op faillissementen en definitieve sluitingen in een Brusselse context die grotendeels van een internationaal cliënteel afhangt (zie sluiting van het Hotel Métropole)
Evenementen	hospitality.brussels	Lange termijn	<ul style="list-style-type: none"> - De evenementen hangen in sterke mate af van locaties waarvan de beschikbaarheid niet kan worden uitgebreid, zodat er bij de hervatting een knelpunt kan ontstaan tussen de nieuwe en de uitgestelde evenementen - Festival/livecircuit in België: risico op een verlies van honderden miljoenen euro's als het geheel van de programmatie niet tegen annulering verzekerd was - Gevaar voor de activiteit en het voortbestaan van alle organisatoren die deelnemen aan festivals (met name de ondergefinancierde vzw's), waarvan meeste werknemers een precair statuut hebben. - De artiesten en hun managers zien hun inkomsten verdwijnen. De complexe entourage van de muzieksector – leveranciers, zelfstandigen en freelancers, cateringbedrijven enz. – stevent af op een totaal verlies van meer dan 1 miljard euro
Cultuur	hospitality.brussels	Middellange termijn	<ul style="list-style-type: none"> - Op 24 mei ontving Bozar een honderdtal bezoekers, tegenover de gebruikelijke 3.000 per dag - Veel instellingen zijn afhankelijk van buitenlandse toeristen. Zo vertegenwoordigt het Belgische publiek in het Atomium in normale tijden slechts 30% van de bezoekers

Bron : hub.brussels

2.2. FOCUS OP DE ZWAARST GETROFFEN ACTOREN

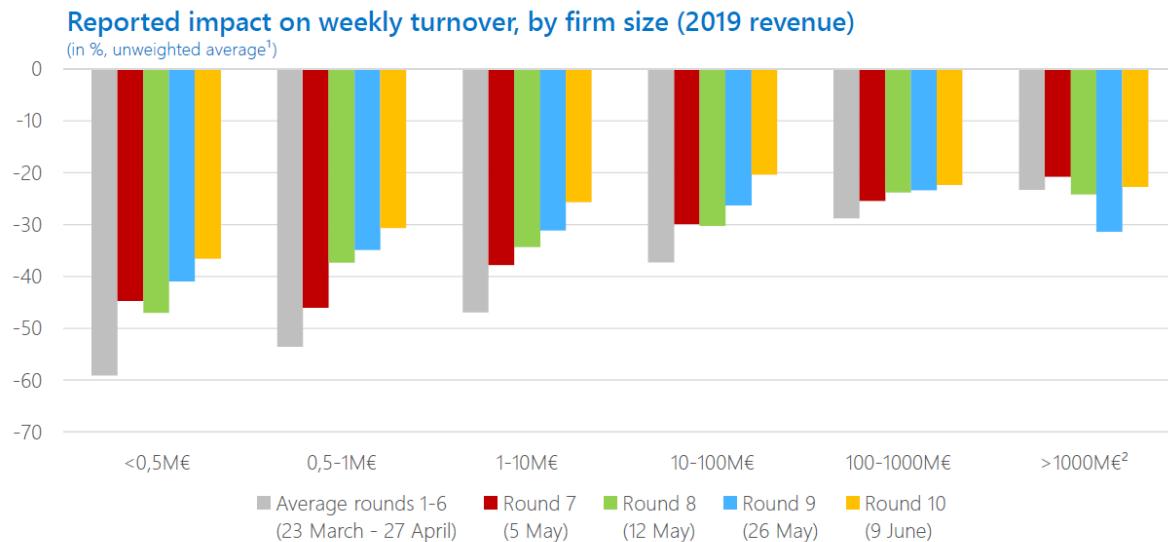
2.2.1. Bedrijven

2.2.1.1. De grootte van het bedrijf telt: kmo's worden het zwaarst getroffen

De resultaten van de enquête die op verzoek van de Economic Risk Management Group (ERMG) bij bedrijven en zelfstandigen werd afgenomen, tonen aan dat de perceptie van de negatieve impact van Covid-19 meer uitgesproken is bij **kleinere bedrijven**, ongeacht of het nu gaat om **liquiditeitsproblemen**, het **risico op een faillissement**, een **dalende omzet** of de **mate van ongerustheid**. Ter illustratie: tijdens de lockdown, beschouwt 10 % van de ondervraagde bedrijven met minder dan 10 werknemers een faillissement als waarschijnlijk of zeer waarschijnlijk, tegenover minder dan 1 % voor bedrijven met meer dan 250 werknemers. Deze zwakte van kleine ondernemingen ten overstaan van de crisis wordt wereldwijd vastgesteld.

Het is belangrijk aandacht te schenken aan de kleinen of middelgroten ondernemingen (kmo's). Volgens Eurostat moeten deze economische actoren namelijk worden beschouwd als "de ruggengraat van de Europese economie". In het BHG wordt bijna 99 procent van de btw-plichtige bedrijven beschouwd als een kmo.

GRAFIEK 5: GERAPPORTEERDE IMPACT IN FUNCTIE VAN DE BEDRIJFSGROOTTE

Bron: NBB – dashboard ERMG. Update van 15 juni.

Deze grotere kwetsbaarheid van kleine en middelgrote ondernemingen blijkt uit **grafiek 5**. Sinds het begin van de coronacrisis worden kleine bedrijven met een aanzienlijk grotere omzetsdaling geconfronteerd dan grote bedrijven.

Dit valt onder meer te verklaren door:

- > de aanvankelijke reikwijdte van de lockdown: volgens de NBB zijn kmo's meer blootgesteld aan de door de Belgische regering opgelegde sluiting omdat ze relatief minder aanwezig zijn in als essentieel erkende sectoren;¹⁴
- > slechtere hefboomen voor: de naleving van de verplichtingen inzake sociale afstand, het omzeilen van leveringsproblemen en het aanpakken van mogelijke personeelstekorten;
- > lagere initiële kasreserves: volgens een studie van Belfius¹⁵, over de financiële situatie van kmo's vóór de crisis, heeft 20,3 % van de kmo's onvoldoende liquide middelen, waardoor hun voortbestaan op zeer korte termijn wordt bedreigd. Hun vlottende activa (vorderingen, liquide middelen, enz.) zouden niet volstaan om hun kortetermijnschulden (leveranciers, enz.) te dekken.

2.2.1.2. Een geglobaliseerde toeleveringsketen is een bron van kwetsbaarheid

Zoals vermeld in het eerste hoofdstuk van dit luik werden de Brusselse bedrijven al in februari getroffen door de verzwakking van de toeleveringsketens. Niet alle landen zijn tegelijkertijd en met dezelfde intensiteit door Covid-19 getroffen, en de wereldwijde globalisering heeft de negatieve effecten ervan nog versterkt.

Volgens een enquête, uitgevoerd door hub bij 522 bedrijven uit zijn netwerk, zei 36 % van de ondervraagde bedrijven begin april een exportgerelateerde activiteit te hebben. Hiervan meldt ongeveer de helft problemen met de aanvoer.

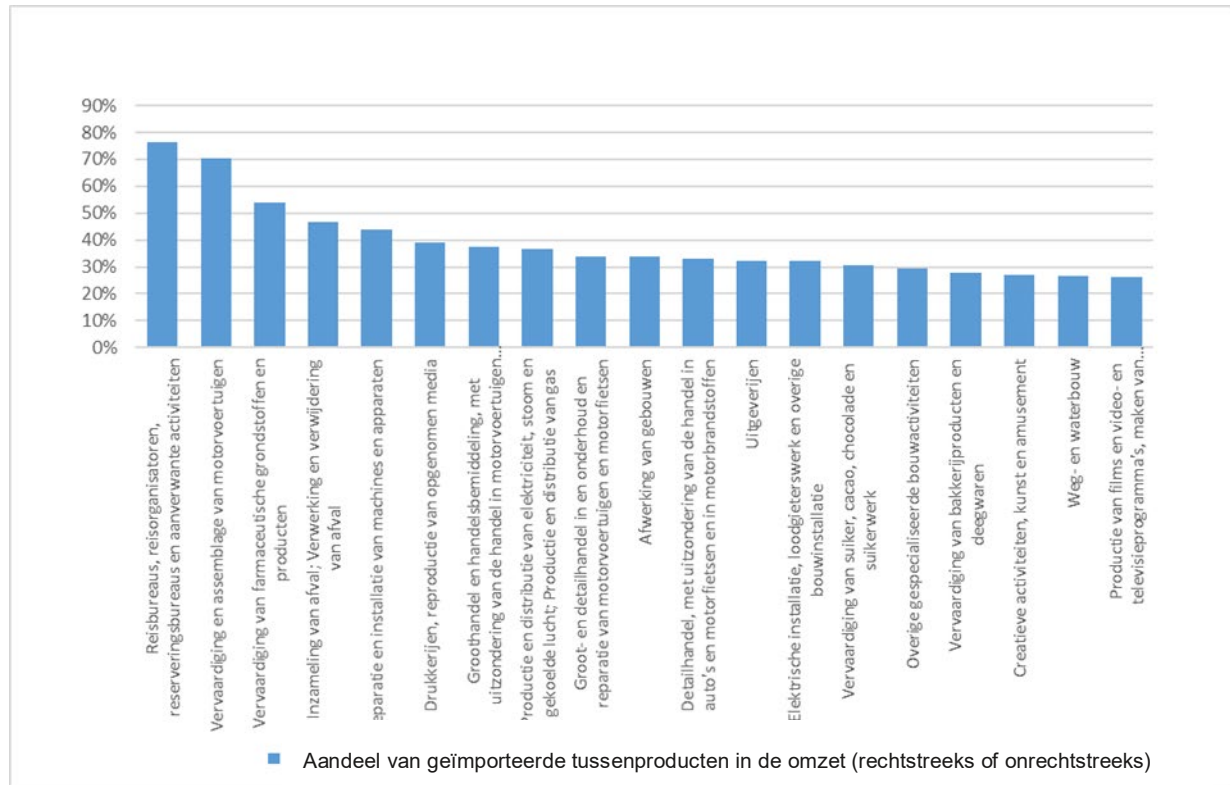
Hoe meer de toeleveringsketen van een sector geglobaliseerd is, des te waarschijnlijker het is dat de sector voor een aantal van de geïmporteerde producten te maken krijgt met een ontoereikende voorraad. In **grafiek 6** identificeren we de industrieën in het BHG die het meest geïmporteerde producten verbruiken. Samengevat gaat het om de volgende groepen van activiteiten:

- > De bouwsector (een groot deel van de bouwactiviteiten is getroffen)
- > De groot- en kleinhandel
- > Bepaalde sectoren van de verwerkende nijverheid
- > Specifieke sectoren zoals reisbureaus

¹⁴ Particuliere en openbare handelszaken, bedrijven en diensten die nodig zijn om de vitale behoeften van de natie en van de bevolking te beschermen - die behoren tot de uitvoerende, wetgevende en gerechtelijke sector, de gezondheidszorg, de voedselsector, onthaal, onderwijs, veiligheid, vervoer, media, energie en diensten voor afvalinzameling en -verwerking.

¹⁵ <https://www.belfius.be/retail/nl/publicaties/actualiteit/2020-w15/covid-KMO/index.aspx>

GRAFIEK 6: TOP 20 VAN ACTIVITEITEN DIE HET MEEST GEÏMPORTEERDE PRODUCTEN VERBRUIKEN

Bron: input-outputmodellen, berekeningen BISA

Opmerking: Enkel sectoren met meer dan 1.000 werknemers zijn in de tabel opgenomen. Gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten zijn niet opgenomen in de tabel.

2.2.1.3. De zwaarst getroffen sectoren in enkele cijfers

In dit deel beschrijven we in detail de impact van Covid-19 op een reeks sectoren die gezien de intensiteit van de schok waarmee ze geconfronteerd werden en hun gewicht in de Brusselse economie het zwaarst getroffen zijn.

Voor deze sectoranalyses zijn verschillende statistieken gebruikt:

- > De gewestelijke toegevoegde waarde (2017) en de gewestelijke binnenlandse[1] tewerkstelling (2018) zijn afkomstig van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR).
- > Het aandeel van de kmo's in het totaal aantal ondernemingen in het BHG (2018) is afkomstig van Statbel.
- > Het statuut en het profiel van de werknemers (2017) zijn afkomstig van de KSZ.
- > De herkomst van de werknemers (aandeel Brusselaars) is afkomstig van de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK). Het gaat om een gemiddelde voor de jaren 2016-2019.

[1] Zie woordenlijst

- > De variabele 'aanvragen tijdelijke werkloosheid' komt overeen met het aandeel van de Brusselse werknemers waarvoor de werkgever een aanvraag van tijdelijke werkloosheid (ATW) heeft ingediend. Dit is een raming van view.brussels en van het BISA op basis van gegevens van de RVA en de RSZ.
- > De gevolgen van de crisis voor de verkoop, het risico op faillissementen, de hinderpalen voor het herstel en het risico op ontslag van werknemers zijn afkomstig van de resultaten op nationaal niveau van de ERMG-enquête (NBB).

ANALYSE VAN DE MEEST GETROFFEN SECTOREN

	 Horeca	 Evenementen en recreatieve activiteiten	 Detailhandel - non-food
Kenmerken van de sector	<ul style="list-style-type: none"> - de kmo's in de sector vertegenwoordigen 3 % van het totaal aantal ondernemingen dat in het BHG is gevestigd; - 2 % van de totale toegevoegde waarde in het BHG wordt gegenereerd door de sector; - 4 % van de totale binnenlandse werkgelegenheid in het BHG wordt gegenereerd door de sector; - 75 % van de banen in de sector in het BHG wordt ingevuld door Brusselaars; - groot aandeel van werknemers van buitenlandse herkomst; - voornamelijk laag- en middelmatig geschoolde werknemers; - 1 contract op 2 is deeltijds. 	<ul style="list-style-type: none"> - de kmo's in de sector vertegenwoordigen 3 % van de ondernemingen die in het BHG zijn gevestigd; - 1 % van de totale toegevoegde waarde in het BHG wordt gegenereerd door de sector; - 2 % van de totale binnenlandse werkgelegenheid in het BHG wordt gegenereerd door de sector; - banen in de sector in het BHG worden vooral ingevuld door Brusselaars; - veel deeltijdse banen en een groot verloop. 	<ul style="list-style-type: none"> - de kmo's in de sector vertegenwoordigen 8 % van het totaal aantal ondernemingen dat in het BHG is gevestigd; - banen in de sector in het BHG zijn vooral in handen van Brusselaars; - laag- en middelmatig geschoolde werknemers; - groot aandeel van werknemers van buitenlandse herkomst.
Impact van Covid-19 voor fase 2 van de versoepeling (van 18 maart tot 17 mei)	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -89 %: dit wordt voornamelijk verklaard door verbodsbepalingen volgend uit de lockdownmaatregelen van de regering; - aanvragen voor tijdelijke werkloosheid in april: 82 %. In volle lockdown zou, zonder tijdelijke werkloosheid, 23 % van de tijdelijk werkloze werknemers in de sector ontslagen zijn geweest; - risico op faillissement: 20 %. 	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -86 %: dit wordt voornamelijk verklaard door verbodsbepalingen volgend uit de lockdown-maatregelen van de regering; - aanvragen voor tijdelijke werkloosheid in april: 50 %. Tijdens de lockdown zou, zonder tijdelijke werkloosheid, 48 % van de tijdelijk werkloze werknemers in de sector ontslagen zijn geweest; - risico op faillissement: 28 %. 	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -71 %: dit wordt voornamelijk verklaard door verbodsbepalingen volgend uit de lockdown-maatregelen van de regering; - aanvragen voor tijdelijke werkloosheid in april: 76 %. Tijdens de lockdown zou, zonder tijdelijke werkloosheid, 18 % van de tijdelijk werkloze werknemers in de sector ontslagen zijn geweest; - risico op faillissement: 11 %.
Impact van Covid-19 vanaf fase 2 van de versoepeling (van 18 mei tot 9 juni)	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -80 %. Sinds 18 mei is de impact van Covid-19 op de verkoop elke week met bijna 10 procentpunten gedaald; - factoren die het herstel van de activiteit het sterkst hebben afgeremd: naleving van de social distancing-regels, liquiditeitsproblemen; - afhankelijkheid van de steunmaatregelen: op 9 juni verklaarde 20 % van de actoren in de huidige omstandigheden binnen de 4 weken niet langer operationeel te kunnen blijven zonder aanvullende maatregelen ter ondersteuning van hun liquiditeitspositie; - risico op faillissement: 22 %. Het risico op een faillissement blijft na 18 mei toenemen. 	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -78 %. Het herstel van de verkoop is vooral merkbaar in de eerste week van juni; - factoren die het herstel van de activiteit het sterkst hebben afgeremd: naleving van de social distancing-regels; - afhankelijkheid van de steunmaatregelen: op 9 juni verklaarde 51 % van de actoren in de huidige omstandigheden binnen de 3 maanden niet langer operationeel te kunnen blijven zonder aanvullende maatregelen ter ondersteuning van hun liquiditeitspositie; - risico op faillissement: 24 %. Lichte afname van het risico op faillissement met het versoepelen van de lockdown. 	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -20 %. Sterk herstel van de verkoop sinds het einde van de lockdown; - factoren die het herstel van de activiteit het sterkst hebben afgeremd: Liquiditeitsproblemen; - afhankelijkheid van de steunmaatregelen: op 9 juni verklaarde 19 % van de actoren dat ze in de huidige omstandigheden binnen de 3 maanden niet langer operationeel konden blijven zonder aanvullende maatregelen ter ondersteuning van hun liquiditeitspositie; - risico op faillissement: 9 %. Lichte afname van het risico op faillissement met het versoepelen van de lockdown.

				
Human resources (waaronder de uitzendsector en schoonmaakactiviteiten)	Personenvervoer over de weg	Fabricage van transportmiddelen	Luchtvaart	
<ul style="list-style-type: none"> - de kmo's in de sector vertegenwoordigen 6 % van het totaal aantal ondernemingen dat in het BHG is gevestigd; - 3 % van de totale toegevoegde waarde in het BHG wordt gegenereerd door de sector; - 8 % van de totale binnenlandse werkgelegenheid in het BHG wordt gegenereerd door de sector; - banen in de sector in het BHG zijn vooral in handen van Brusselaars; - sector waarin vooral vrouwen werkzaam zijn; - laag- en middelmatig geschoolde werknemers; - groot aandeel van werknemers van buitenlandse herkomst; - groot verloop en belang van uitzendwerk. 	<ul style="list-style-type: none"> - de kmo's in de sector vertegenwoordigen 1 % van het totaal aantal ondernemingen dat in het BHG is gevestigd; - voornamelijk laag- en middelmatig geschoolde werknemers; - groot aandeel van werknemers van buitenlandse herkomst. 	<ul style="list-style-type: none"> - de kmo's in de sector vertegenwoordigen minder dan 1 % van de ondernemingen die in het BHG zijn gevestigd; - 1 % van de totale toegevoegde waarde in het BHG wordt gegenereerd door de sector; - 1 % van de totale binnenlandse werkgelegenheid in het BHG wordt gegenereerd door de sector. 	<ul style="list-style-type: none"> - de kmo's in de sector vertegenwoordigen minder dan 1 % van de ondernemingen die in het BHG zijn gevestigd. 	Kenmerken van de sector
<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -35 %, wat vooral te verklaren is door een gebrek aan vraag; - aanvragen voor tijdelijke werkloosheid in april: 64 %. Tijdens de lockdown zou, zonder tijdelijke werkloosheid, 49 % van de tijdelijk werkloze werknemers in de sector ontslagen zijn geweest; - risico op faillissement: 9 %. 	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -61 %, vooral te verklaren door de daling van de vraag; - aanvragen voor tijdelijke werkloosheid in april: 77 %. Tijdens de lockdown zou, zonder tijdelijke werkloosheid, 49 % van de tijdelijk werkloze werknemers in de sector ontslagen zijn geweest; - risico op faillissement: 21 %. 	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -54 %; - factoren die de productie tijdens de lockdown hebben afgeremd: sterk geglobaliseerde toeleveringsketen (70 % van de door de sector verbruikte tussenproducten is van buitenlandse oorsprong). Probleem van de beschikbaarheid van mankracht; - aanvragen voor tijdelijke werkloosheid in april: 84 %; - risico op faillissement: 12 %. 	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -57 %; - factoren die de productie tijdens de lockdown hebben afgeremd: sterk geglobaliseerde toeleveringsketen (57 % van de door de sector verbruikte tussenproducten is van buitenlandse oorsprong); - aanvragen voor tijdelijke werkloosheid in april: 80 %; - risico op faillissement: 16 %. 	Impact van Covid-19 voor fase 2 van de versoepeling (van 18 maart tot 17 mei)
<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -34 %. Geen echt herstel van de verkoop sinds 18 mei; - factoren die het herstel van de activiteit het sterkst hebben afgeremd: gebrek aan vraag; - afhankelijkheid van de steunmaatregelen: op 9 juni verklaarde 39 % van de actoren in de huidige omstandigheden binnen de 3 maanden niet langer operationeel te kunnen blijven zonder aanvullende maatregelen ter ondersteuning van hun liquiditeitspositie; - risico op faillissement: 9 %. Het risico op een faillissement is sinds 18 mei niet afgenomen. 	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -48 %. Geen teken van een gestaag herstel van de verkoop sinds 18 mei; - factoren die het herstel van de activiteit het sterkst hebben afgeremd: gebrek aan vraag, liquiditeitsproblemen; - afhankelijkheid van de steunmaatregelen: op 9 juni verklaarde 38 % van de actoren dat ze in de huidige omstandigheden binnen de 4 weken niet langer operationeel konden blijven zonder aanvullende maatregelen ter ondersteuning van hun liquiditeitspositie; - risico op faillissement: 30 %. Het risico op faillissement is na 18 mei verder toegenomen. 	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -26 %. Het herstel van de verkoop is vooral merkbaar in de eerste week van juni; - factoren die het herstel van de activiteit het sterkst hebben afgeremd: gebrek aan vraag, onderbrekingen in de toeleveringsketen, liquiditeitsproblemen; - afhankelijkheid van de steunmaatregelen: op 9 juni verklaarde 17 % van de actoren dat ze in de huidige omstandigheden binnen de 3 maanden niet langer operationeel konden blijven zonder aanvullende maatregelen ter ondersteuning van hun liquiditeitspositie; - risico op faillissement: 18 %. Het risico op faillissement blijft na 18 mei nog steeds toenemen. 	<ul style="list-style-type: none"> - daling van de verkoop: -73 %. De verkoop is na 18 mei blijven afnemen; - factoren die het herstel van de activiteit het sterkst hebben afgeremd: gebrek aan vraag; - risico op faillissement: 25 %. Het risico op faillissement blijft na 18 mei nog steeds toenemen. 	Impact van Covid-19 vanaf fase 2 van de versoepeling (van 18 mei tot 9 juni)

1 Bron: FPB (2015). IO-matrices

2.2.2. Beroepsbevolking

Deze rubriek is gebaseerd op een analyse- en prospectieverslag dat door view.brussels werd opgesteld : "Analyse- en prospectierapport: impact van de Covid-19-crisis op de Brusselse arbeidsmarkt" die op de website van view.brussels beschikbaar is.

Het aanbod van de economische activiteiten wordt bepaald door de mate waarin het menselijke kapitaal en het fysieke kapitaal op elkaar kunnen worden afgestemd. Daar moeten ondernemingen voor zorgen. Om het aanbod in stand te houden, moeten het menselijk kapitaal, het fysieke kapitaal en de ondernemingen zo goed mogelijk tegen de crisis worden beschermd.

De daling van de verkoop ten gevolge van de crisis kan het vermogen van de ondernemingen om hun werknemers te betalen, bemoeilijken. Sommige sectoren en ondernemingen kunnen die daling van hun productieve activiteiten opvangen en (al dan niet gedeeltelijk) hun personeelsbestand behouden. Andere, die al in moeilijkheden zaten voordat de crisis losbarstte, beschikken niet over die mogelijkheid. Werknemers die worden ontslagen, zien hun inzetbaarheid (of positie op de arbeidsmarkt) aangetast. Voor sommige minderheden binnen de beroepsbevolking komt de negatieve impact van het werkverlies bovenop een reeds precaire situatie, waardoor het ontslag bijzonder schadelijke gevolgen kan hebben. Net als faillissementen van ondernemingen brengt het vertrek van een deel van de beroepsbevolking uit de arbeidsmarkt een hoge kostprijs met zich mee. In deze rubriek identificeren we de delen van de beroepsbevolking waar de Covid-19-crisis waarschijnlijk de grootste schade zal berokkenen.

2.2.2.1. Gedifferentieerde impact afhankelijk van het statuut van de werknemers

De Covid-19-crisis zal niet alleen de zwakkere werknemers zwaarder treffen, die vaak actief zijn in de sectoren die de zwaarste klappen krijgen in deze crisis (handel, horeca), maar ook de kwetsbare zelfstandigen. De opkomst van nieuwe werkformules in Europa (parttime en tijdelijk werk of parttime en zelfstandige in bijberoep) impliceert dat die werknemers kwetsbaarder zijn voor een recessie, aangezien ze slechts een beperkte toegang hebben tot de sociale zekerheid en de rechten van werknemers. Hun belangen worden ook slechts tot op zekere hoogte door de sociale partners verdedigd¹⁶.

Het economische herstel kan ertoe leiden dat werkgevers steeds meer hun toevlucht nemen tot deze flexibele werkvormen ('veruberisering'), wat kan leiden tot een toename van freelance werk (of werk in onderaanneming) door werknemers met een zelfstandigenstatuut¹⁷. Het voordeel van dit soort statuten voor de werkgevers - d.w.z. ontbreken van verantwoordelijkheden en verplichtingen ten opzichte van die categorie werknemers - is nu nog aantrekkelijker geworden, doordat de gezondheidscrisis tot grotere verantwoordelijkheden en verplichtingen voor hen heeft geleid. Hierdoor is het mogelijk dat freelancewerknemers met een dilemma worden geconfronteerd: "kiezen voor hun gezondheid en hun inkomsten verliezen of hun inkomsten behouden en het risico lopen om ziek te worden"¹⁸. Een andere incentive voor werkgevers om een beroep te doen op deze categorie werknemers, schuilt in de **flexibiliteit van de freelancers, waardoor de werkgevers hun activiteiten aan het onzekere ritme van een economisch herstel kunnen aanpassen.** Dit betekent dat ze geen freelancers hoeven in te

¹⁶ Eurofound, "Economic downturns expose the vulnerability of a growing number of precarious workers", 21 april 2020.

¹⁷ Carte blanche van Martin Willems (CSC), "Les travailleurs freelances ne doivent pas être la chair à canon de la pandémie", *Le Soir*, 22 april 2020. <https://plus.lesoir.be/296238/article/2020-04-22/les-travailleurs-freelances-ne-doivent-pas-etre-la-chair-canon-de-la-pandemie>

¹⁸ Idem.

zetten wanneer de activiteiten niet (voldoende) hervatten, en dat ze hen meer kunnen laten werken dan werknemers wanneer dat nodig blijkt.

2.2.2.2. Gedifferentieerde impact afhankelijk van de profielen van de beroepsbevolking

Ongelijkheden dreigen toe te nemen op het vlak van aanwerving en jobbehoud. Als werkgevers een ruimere keuze hebben uit potentiële werknemers, nemen de mogelijkheden van discriminatie toe¹⁹, waardoor de situatie van de doelgroepen die gewoonlijk worden gediscrimineerd, nog verslechtert²⁰.

Gender – In tijden van economische crisissen is het risico op jobverlies groter bij mannen en in sectoren waarin vooral mannen actief zijn (bouwsector, transportsector ...), aangezien deze gevoeliger zijn voor recessies²¹. De lockdown en de veiligheidsmaatregelen die in de huidige crisis worden getroffen, hebben echter ook gevolgen voor sectoren waarin vooral vrouwen actief zijn (zoals de sector van de dienstencheques, waar heel wat huishoudhulpen verplicht worden om thuis te blijven). Zowel voor de sector van de dienstencheques als voor andere sectoren waarin vooral vrouwen actief zijn (sociale hulp, gezondheidszorg enz.), laat de impact van de crisis - op gezondheids-, sociaal en economisch vlak - zich voelen op de werkomstandigheden. Die zijn vaak al precair, maar brengen nu nog meer risico's met zich, mee aangezien werknemers in die sectoren nog meer aan gezondheidsrisico's worden blootgesteld, terwijl de beroepen die ze uitoefenen, bovendien (meestal) weinig worden gewaardeerd en slecht worden betaald²². Sinds het begin van de gezondheids crisis klinkt de roep om betere werkomstandigheden voor de beoefenaars van die 'eerstelijnsberoepen' steeds luider²³.

Jongeren – Jongere werknemers (< 25 jaar) zullen naar verwachting meer moeite hebben om tot de arbeidsmarkt toe te treden. Heel wat jongeren oefenen 'atypische' beroepen uit met een precairder statuut, beroepen die minder worden beschermd of in sectoren die zwaar werden getroffen door de Covid-19-crisis (bv. horeca en kleinhandel)²⁴. Jongeren en toekomstige afgestudeerden zullen dan ook vaker met inschakelingsproblemen worden geconfronteerd en zullen ook op langere termijn moeten tevreden zijn met minder goed betaald werk²⁵. Jan Denys (Randstad) beweert dat sommige trends daardoor nog zullen worden versterkt, zoals de beslissing van jongeren om nog langer te studeren om zo de overstap naar een onzekere arbeidsmarkt zo lang mogelijk uit te stellen²⁶.

¹⁹ Volgens Stijn Baert (UGent) "Hoe zal België eruitzien na de coronacrisis? 'Vanaf nu gaat alles veranderen'", *VRT Nieuws*, 4 april 2020.

²⁰ Interne nota van de anti-discriminatie dienst - Actiris Inclusive van 20 april.

²¹ Titan Alon, Matthias Doepke, Jane Omlstead-Rumstey, Michèle Tertilt (2020) 'The impact of Covid-19 on gender inequality', *CRC TR 224 Discussion Paper Series*, University of Bonn and University of Mannheim, Germany.

²² Zie ook het artikel van Pascale Vielle over dit onderwerp op de site van de UCLouvain: <https://uclouvain.be/fr/decouvrir/les-soins-invisibles-et-mal-remuneres.html>

²³ "Premières de corvée, l'aide et les soins à domicile en première ligne", *Alter Echos*, 24 april 2020. <https://www.alterechos.be/premieres-de-corvee-laide-et-les-soins-a-domicile-en-premiere-ligne/?fbclid=IwAR3q8YNPk66NHsyRluNip0RZctIsmV-HF6oNo-IlaI83sJNNPITCESnComl>

²⁴ ILO, https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_741761/lang--fr/index.htm

²⁵ Volgens Bart Cockx (Ugent) zullen " Près de 100 000 jeunes diplômés vont éprouver plus de difficultés à décrocher un premier emploi », *Le Soir*, 13 april 2020. <https://plus.lesoir.be/294192/article/2020-04-13/pres-de-100000-jeunes-diplomes-vont-eprouver-plus-de-difficultes-decrocher-un>

²⁶ Jan Denys (Randstad) verklaart in dat verband zelfs: "Het zal tien jaar duren om dit te verteren", *Knack*, 22 april 2020

Laag gekwalificeerden – Laag gekwalificeerden, die in een Brusselse context waar een grote vraag is naar gediplomeerde werknemers, vormen al lang een doelgroep die slechts met veel moeite de weg vindt naar de arbeidsmarkt. Hun situatie zal wellicht nog verslechteren door het krimpende werkaanbod ten gevolge van de crisis. In deze groep zitten ook de mensen die in het buitenland een diploma hebben behaald dat in België niet wordt erkend. Het is mogelijk dat de vraag naar laaggekwalificeerd personeel in sommige sectoren de komende tijd zal stijgen, maar het is verre van zeker dat deze evolutie het overaanbod van werkzoekenden zal compenseren of dat de werkomstandigheden (en dan met name op het vlak van types contracten of duurzaamheid van de baan) voldoende kwaliteitsvol zullen zijn.

Buitenlandse herkomst – De socio-economische monitoring toont sinds haar eerste editie in 2015 aan dat de Belgische arbeidsmarkt 'etnisch gestratificeerd' is: personen van buitenlandse herkomst zijn immers oververtegenwoordigd bij de inactieve en de werkloze bevolking. Hun arbeidsparticipatie is lager dan die van mensen van Belgische herkomst. Daarnaast zijn ze vaak tewerkgesteld in sectoren die worden gekenmerkt door lastige arbeidsomstandigheden, lage lonen en preciaire arbeidsovereenkomsten. Zo zijn een aantal groepen van buitenlandse herkomst oververtegenwoordigd in de horecasector, de kleinhandel en de sector van de dienstencheques.

Ouderen – De Covid-19-crisis zal er waarschijnlijk toe leiden dat de veroudering van de beroepsbevolking zich zal voortzetten, te oordelen naar de nieuwe besprekingen over een verdere verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd²⁷. De sociale zekerheid speelt momenteel haar rol om tijdelijk en zelfs langdurig inkomensverlies te compenseren, terwijl gelijktijdig haar inkomsten dalen. De stijging van de uitgaven tijdens het dieptepunt van de crisis zal uiteindelijk leiden tot een noodzakelijke zoektocht naar herfinanciering²⁸. Oudere werknemers zijn overigens vaak het slachtoffer van discriminatie op de arbeidsmarkt, en dit vanaf een leeftijd van 45 jaar (Unia, 2019²⁹). Dit verschijnsel zou, net als bij de andere doelgroepen, nog kunnen worden geaccentueerd ten gevolge van de krimp van het werkaanbod, waardoor oudere werknemers minder 'aantrekkelijk' worden voor werkgevers dan andere profielen.

Langdurig werklozen - De maatregelen waarmee mensen terug naar de arbeidsmarkt worden begeleid, zouden moeten voorkomen dat de nieuwe werkzoekenden langdurig werklozen worden. Hierbij zal het zaak zijn om de doelgroep van de bestaande meer 'gebruikelijke' categorieën werkzoekenden niet links te laten liggen (d.w.z. de laaggekwalificeerde werkzoekenden, vrouwen, mensen van buitenlandse herkomst, ouderen enz.). Ook zij zullen nog steeds begeleiding nodig hebben bij hun socio-professionele re-integratie³⁰. **Mensen die al vóór de crisis werkloos waren, zullen immers nog minder kans maken om tijdens een periode van economisch herstel te worden aangeworven - enerzijds wegens de lagere productie en anderzijds wegens het 'concurrentie-effect' met nieuwe werkzoekenden met een grotere inzetbaarheid.** In verband met de steeds grotere moeilijkheden van bepaalde doelgroepen om werk te vinden of hun baan te behouden, bevelen sommige experts aan om de voorwaarden om aanspraak te maken op een volledige werkloosheidsuitkering te vergemakkelijken³¹. Aansluitend op de maatregelen die de federale regering bij het begin van de lockdownperiode trof (opschorting van

²⁷ Idem.

²⁸ "Le déficit de la sécu risque d'atteindre une dizaine de milliards d'euros", *L'Echo*, 2 april 2020. <https://www.lecho.be/dossiers/coronavirus/le-deficit-de-la-secu-risque-d-atteindre-une-dizaine-de-milliards-d-euros/10218426.htm>

²⁹ https://www.unia.be/files/Documenten/Brochures/Brochure_discrimination_age_2019.pdf

³⁰ Jan Denys (Randstadt), "Het zal tien jaar duren om dit te verteren", *Knack*, 22 april 2020.

³¹ Bart Cockx, Koen Declercq, Muriel Dejemeppe, Bruno Van der Linden, "L'assurance-chômage belge face à la crise du COVID-19", *Regards économiques*, Focus 24 - 2 april 2020.

beschikbaarheidscontroles, buiten beschouwing laten van de periode in de berekening van de degressiviteit), is dit misschien het moment om eens na te denken over de begeleiding van werkzoekenden (en de controle van de stappen die de werkzoekende op dit vlak zet).

Bij de werkzoekenden dreigen de hierboven vermelde groepen - die al de nodige aandacht krijgen in het gewestelijke arbeidsbeleid - in de context van deze crisis nog in een zwakkere positie terecht te komen. Dat geldt ook voor de gezinshoofden van eenoudergezinnen.

Wat de doelgroepen betreft die wellicht bij Actiris (of andere instellingen die een rol spelen in de verkrijging van sociale rechten) zullen aankloppen, dient ook te worden gewezen op de problematiek van de toegang tot de diensten - en dan meer bepaald de rechten - ten gevolge van de digitale kloof. Doordat

die diensten tijdens de lockdown uitsluitend via digitale weg of telefonisch bereikbaar waren, bestaat het risico dat de bruikbare communicatiemiddelen er mede de oorzaak van worden dat het aanbod van de overheidsdiensten nog moeilijker bereikbaar wordt voor bepaalde zwakkere doelgroepen³².

Merk in dit verband op dat sommige personen gelijktijdig tot meerdere doelgroepen kunnen behoren. De combinatie en de kruising van de kenmerken van het profiel van de individuele personen vormen alvast een uitnodiging om het concept van intersectionaliteit ernstig te nemen om een duidelijk zicht te krijgen op ongelijkheid van toegang tot de arbeidsmarkt en het risico om in een situatie van langdurige werkloosheid terecht te komen.

Uiteindelijk zal blijken dat vooral *matching* de grote uitdaging zal zijn, doordat het profiel van de werknemers met een uitkering/die werk zoeken en de (dringende) behoeften van de ondernemingen in bepaalde sectoren waarschijnlijk niet in overeenstemming met elkaar zullen zijn. **Het wordt afwachten hoe vlot werknemers die hun baan zijn verloren, naar de arbeidsmarkt kunnen terugkeren, rekening houdend met hun kwalificatieprofiel en het niveau van de potentiële behoeften van de ondernemingen met daarop aansluitend de kwestie van mobiliteit en professionele reconversie.**

³² Het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn toonde in zijn thematisch rapport van 2016 over de non take-up van rechten, aan welke nefaste invloed communicatiekanalen in deze problematiek hebben. Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, 'Inzichten in non take-up van de sociale rechten en in sociale onderbescherming in het Brussels Gewest', *Brussels armoederapport 2016*.

2.3. DE HEFBOMEN VOOR HERSTEL

2.3.1. Dalende verkoopcijfers leiden tot liquiditeitsproblemen, de eerste stap op weg naar een faillissement. Wat kan hiertegen gedaan worden?

Liquiditeitsproblemen zijn een direct gevolg van de sterke omzetsdaling die de meeste bedrijven in het BHG ervaren. Een liquiditeitsprobleem op tijdstip t weerspiegelt niet de rentabiliteit van een activiteit op lange termijn. Als een winstgevende onderneming echter geen oplossing vindt om haar cashflow op korte termijn te redden, loopt zij het risico om failliet te gaan. Hoewel veel bedrijven, ongeacht hun omvang, momenteel kampen met liquiditeitsproblemen, zijn de cijfers voor de kmo's het meest verontrustend. Volgens Belfius³³ had, vóór de crisis, 20,3 % van de entiteiten onvoldoende liquide middelen, waardoor hun voortbestaan op zeer korte termijn in gevaar kwam. Op middellange termijn zou 30,8 % van de kleine en middelgrote ondernemingen eenvoudigweg kunnen verdwijnen als gevolg van onvoldoende solvabiliteit. De betrokken ondernemingen zijn inderdaad ondergekapitaliseerd (of hebben te veel schulden), d.w.z. zij beschikken niet over voldoende kapitaal om de economische schok die zij momenteel doormaken, op te vangen.

De federale en gewestelijke overheden zijn zich bewust van deze problematiek en hebben verschillende maatregelen genomen om de cashflow van verzwakte bedrijven te ontlasten.

In het BHG was een van de eerste steunmaatregelen van de gewestelijke overheid de premie van 4 000 euro voor bedrijven (met minder dan 50 Voltijds Equivalenten (VTE)) en Brusselse zelfstandigen die gedwongen werden te sluiten ten gevolge van de federale maatregelen³⁴. Sinds 16 april heeft de regering besloten een nieuwe premie in te voeren: er wordt een compensatiepremie van 2 000 euro ingevoerd voor ondernemers en micro-ondernemingen (0-5 VTE) waarvan de activiteit aanzienlijk is verminderd door de maatregelen om de verspreiding van Covid-19 tegen te gaan.

Parallel met deze premies heeft de Brusselse regering een reeks maatregelen genomen om de schuldenlast van ondernemingen in moeilijkheden te verbeteren. De belangrijkste dimensies van deze maatregelen zijn³⁵:

- > De mogelijkheid voor bedrijven die een verzwakte positie ten gevolge van Covid-19 kunnen aantonen om laagrentende leningen aan te vragen die binnen vijf jaar moeten worden terugbetaald;

³³ Bron: <https://www.belfius.be/retail/nl/publicaties/actualiteit/2020-w15/covid-KMO/index.aspx>

³⁴ In week 18 (27/04/2020 - 03/05/2020) hadden de bedrijven al 15 971 steunaanvragen ingediend (voor in totaal ongeveer 71 miljoen euro). 15 152 van deze aanvragen werden reeds goedgekeurd, en 13 639 ervan werden reeds uitbetaald (ongeveer 62 miljoen euro).

³⁵ Bronnen: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/be/Documents/Accountancy/FR/Covid-19/Covid-19-FR-mesure-soutien-finance-bruxelles.pdf>.

<https://1819.brussels/nl/blog/400000-euro-om-de-ondernemingen-de-sociale-inschakelingseconomie-te-helpen>

<https://1819.brussels/nl/blog/pandemie-coronavirus-de-brusselse-hoofdstedelijke-regering-neemt-ongeziene-economische-en>

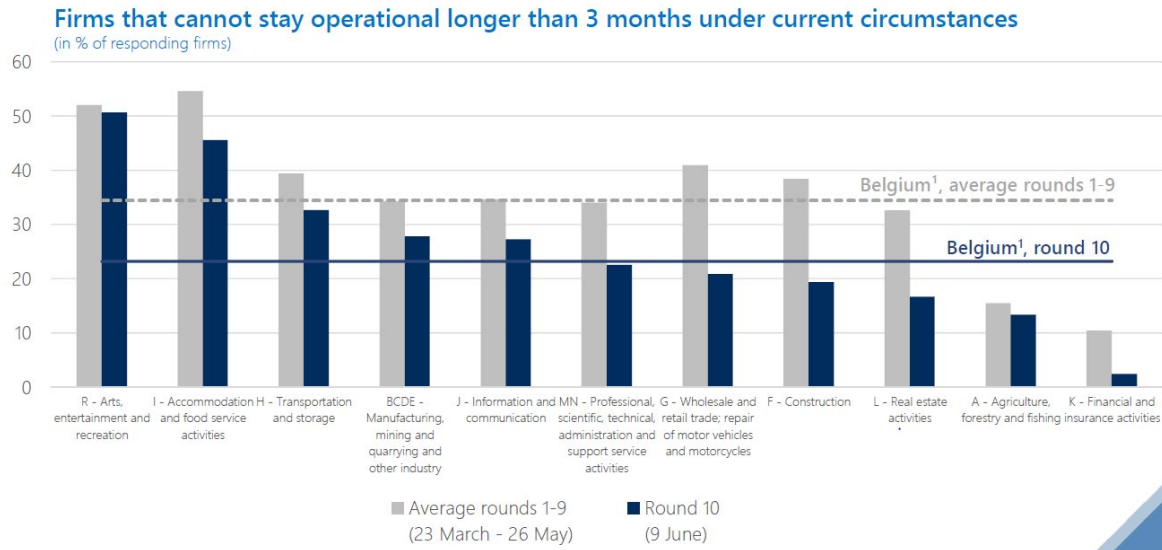
- > **De toekenning van microkredieten aan zelfstandigen en zeer kleine ondernemingen (zko's):** versterking van de microkredieten via BRUSOC door de toekenning van kaskredieten tot 15 000 euro tegen verlaagde tarieven voor zelfstandigen, zko's en structuren van sociale economie;
- > **Ondersteuning van microkredietinstellingen:** intensivering van de overheidssteun voor de activiteiten van microkredietinstellingen met het oog op het verstrekken van laagrentende leningen om het bedrijfskapitaal van micro-ondernemers weer op te bouwen en hen zo toe te laten hun activiteiten te heropstarten;
- > Het gebruik van de proxy-lening: de proxy-lening heeft tot doel het spaargeld van de burgers te mobiliseren ten voordele van de financiering van kmo's via een belastingkrediet op een of meer leningen die door een Brusselaar aan een kmo worden toegekend;
- > Ondersteuning van activiteitencoöperaties en Smart;
- > Er werd een noodlening gelanceerd door het investeringsfonds St'art voor de kasstromen van **culturele en creatieve ondernemingen**;
- > Een achtergestelde lening tegen een verlaagde rentevoet voor de belangrijkste leveranciers van de Brusselse horecasector (werkgevers met meer dan 50 werknemers) en een achtergestelde lening tegen een verlaagde rentevoet voor de **Brusselse horeca-instellingen**.

De gewestelijke regering heeft ook maatregelen genomen ter ondersteuning van de sector van de sociale inschakelingseconomie en de dienstenchequesector. Er werden drie maatregelen ingevoerd:

- > Een extra vergoeding van 2,5 euro bruto per uur tijdelijke werkloosheid voor huishoudhulp in dienstenchequebedrijven;
- > Er wordt automatisch een forfaitaire steun van 4 000 euro toegekend aan dienstenchequebedrijven met maatschappelijke zetel in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest;
- > Een interventie van 16,60 euro in plaats van 14,60 euro voor dienstenchequebedrijven. De dienstencheques in kwestie moeten uiterlijk op 30 juni 2020 bij het uitgiftebedrijf worden binnengebracht (bron Deloitte, 1819).

Op korte termijn hebben de premies van de Brusselse regering kmo's wellicht extra ademruimte gegeven. Op langere termijn zijn de achtergestelde leningen een duurzamere oplossing. Hoewel **grafiek 7** een lichte verbetering van de liquiditeitsproblemen in de afgelopen weken laat zien, is het belangrijk om te onthouden dat liquiditeitsproblemen voor een groot aantal bedrijven een belangrijk probleem blijven.

GRAFIEK 7: HOE LANG KAN U IN DE HUIDIGE OMSTANDIGHEDEN OVERLEVEN?

Bron: NBB, dashboard ERMG. Nota: Gegevens voor heel België. Update van 15 juni.

Populaire financiële steun: feedback van 1819

1819, gehost door hub.brussels, is de regionale informatie- en begeleidingsdienst voor ondernemers. Het is het unieke aanspreekpunt voor de ondernemers voor informatie over de steunmaatregelen van de Brusselse regering.

Sinds 9 maart³⁶ heeft 1819 27.332 aanvragen ontvangen in verband met Covid-19 en de professionele activiteit. Ter vergelijking: de dienst heeft in 2019 op 8.538 aanvragen geantwoord. In 97 dagen tijd heeft 1819 **320% van de jaarlijkse aanvragen** geregistreerd.

De dienst 1819 heeft geantwoord op:

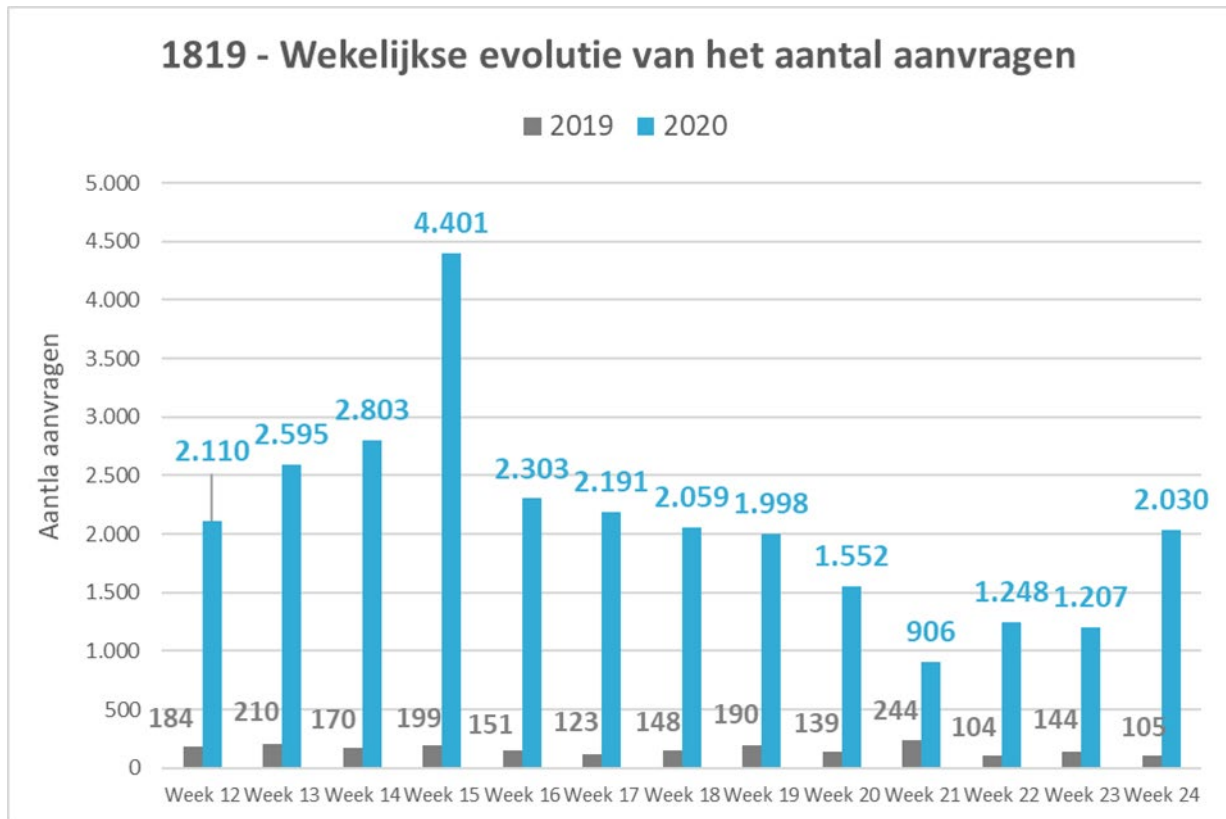
- **6.078** aanvragen in **maart**
- **12.247** aanvragen in **april**
- **5.759** aanvragen in **mei**

Zoals uit deze cijfers blijkt, bereikten de aanvragen hun piek in de maand april. Het betreft voornamelijk **financiële aanvragen van de eenmalige premie**. Het aantal aanvragen dat de dienst 1819 in mei ontving, is bijna identiek aan dat van maart (op 319 aanvragen na). Het aantal aanvragen aan 1819 vertoont sinds week 15 (de piek) een dalende trend, maar begon in week 22 weer te stijgen met de komst van de premie van 2000 euro, zoals blijkt uit de onderstaande grafiek van de wekelijkse evolutie van de aanvragen³⁷.

³⁶ Update van 15 juni.

³⁷ Week 21 telde slechts 4 werkdagen vanwege Hemelvaartsdag.

GRAFIEK 8: 1819 - WEKELIJKSE EVOLUTIE VAN DE AANVRAGEN

Bron: 1819.brussels

2.3.2. Bevordering van de afstemming van de vraag naar en het aanbod van arbeid

Arbeidsaanbod

Zoals vroeger uitgelegd, wordt de komende maanden echter een aanzienlijke **toename van het aantal niet-werkende werkzoekenden (NWW)** verwacht. Deze toekomstige toename van het aantal NWW wordt met name verklaard door de volgende elementen:

- > Er is momenteel een aanzienlijke daling van het aantal inschrijvingen bij Actiris. Deze daling van het aantal inschrijvingen kan verklaard worden doordat de lockdown en de onzekerheid met betrekking tot het virus werklozen tegenhoudt. Met de versoepeling van de lockdownmaatregelen kan dus een aanzienlijke toename van het aantal inschrijvingen van werklozen worden verwacht (zie 2.1.3);
- > Veel mensen die momenteel tijdelijk werkloos zijn, lopen het risico de komende maanden in de "structurele" werkloosheid terecht te komen. Dit is het gevolg van het grote aantal herstructureringen en faillissementen dat de komende maanden wordt verwacht. Wat de toekomstige evolutie van het aantal niet-werkende werkzoekenden in het Brussels Gewest betreft, voerde view.brussels een prospectieve oefening uit op basis van drie scenario's. De basishypothese is gebaseerd op een prognose van het IMF, dat meent dat de economische activiteiten tijdens het tweede kwartaal van 2020 zwaar zijn verstoord en dat vanaf de tweede helft van 2020 een geleidelijk herstel wordt

verwacht. Het IMF meent ook dat de werkloosheidscijfers in België met 1,9 % zouden stijgen, wat het **administratieve werkloosheidscijfer in Brussel in 2020 op 17,6 % zou brengen**. Deze uitgangspunten vormen een **eerste herstelscenario**, dat in de deze analyse als 'optimistisch' zou kunnen worden bestempeld. Daarbij zouden de lockdownmaatregelen niet worden verlengd en zou de opvolging van de hervatting van de economische activiteiten de hierboven vermelde problemen zo snel mogelijk kunnen aanpakken. In het **tweede scenario** wordt rekening gehouden met het effect van een tweede golf van de epidemie (met een **administratief werkloosheidscijfer in het Brusselse Gewest van 19,5 %** op basis van de vooruitzichten van het IMF). In een **derde scenario** wordt de impact bekeken van de stopzetting van de economische steunmaatregelen die sinds het begin van de lockdownperiode van kracht zijn. Dit scenario is gebaseerd op de resultaten van de enquête die de NBB en het Verbond van Belgische Ondernemingen (VBO) bij ondernemingen en zelfstandigen in België heeft uitgevoerd (**waarbij 20,0 % werknemers van tijdelijke naar volledige werkloosheid zou evolueren en 9,0 % van de zelfstandigen zijn activiteiten zou moeten stopzetten**). In dit laatste scenario kunnen de hypothetische gevolgen van een risico op meer faillissementen en ontslagen in bepaalde sectoren worden weergegeven.

Scenario 1: uitrol van het lockdownplan zoals aangekondigd

Op basis van de cijfers van het IMF stijgt het administratieve werkloosheidspercentage in 2020 met 1,9 %

Werkloosheidscijfer van 17,6 % in 2020
+ 10.000 niet-werkende werkzoekenden in 2020

Scenario 2: tweede golf van de epidemie en voortzetting van de economische steunmaatregelen

Op basis van de cijfers van het IMF stijgt het administratieve werkloosheidspercentage in 2020 met 3,8 %

Werkloosheidscijfer van 19,5 % in 2020
+ 20.000 niet-werkende werkzoekenden in 2020

Scenario 3: Stopzetting van de economische steunmaatregelen

Op basis van de enquête van de NBB en het VBO zou 20 % van de Brusselse tijdelijk werkloze werknemers en 9 % van de zelfstandigen hun baan verliezen

Werkloosheidscijfer van 21,2 % in 2020
+ 30.000 niet-werkende werkzoekenden

Bron: view.brussels, 'Analyse- en prospectierapport: impact van de Covid-19-crisis op de Brusselse arbeidsmarkt'.

Een van de grootste uitdagingen voor de openbare diensten voor arbeidsbemiddeling in de komende maanden zal dan ook zijn om deze aanzienlijke instroom van NWW naar de arbeidsmarkt te begeleiden. In dit verband voorspelt de OESO ingrijpende veranderingen op de arbeidsmarkt in de meeste van haar lidstaten³⁸. Volgens de OESO zullen de nieuwe beperkingen (logistieke, gezondheids-, digitale en andere beperkingen) die tijdens de crisis zijn ontstaan, de vraag naar hooggeschoolde/beter gekwalificeerde arbeidskrachten doen toenemen. En dit zelfs voor sectoren die gewoonlijk laaggeschoolde werknemers in dienst hadden (voeding, handel, administratie). Het is daarom noodzakelijk dat het arbeidsaanbod aan deze nieuwe eisen voldoet.

In dit kader is het belangrijk om opleidingen aan te bieden die voldoende zijn aangepast aan de nieuwe marktrealiteit. Zo wordt het online verstrekken van opleidingen, dat door de crisis een hoge vlucht nam, sterk aangemoedigd voor de toekomst. Deze opleidingen zullen waarschijnlijk ook moeten worden

³⁸ Bron: OESO, Public employment services in the frontline for jobseekers, workers and employers

aangeboden aan de tijdelijk werklozen. Deze werknemers, die wachten op een (mogelijke) herstart, volgen namelijk geen opleidingen meer en deze lange periode van inactiviteit zou een grote belemmering kunnen vormen om hen terug aan het werk te krijgen.

Om deze uitdaging aan te gaan, zou het kunnen dat de openbare diensten voor arbeidsbemiddeling een hoger budget nodig hebben. Met name om hen in staat te stellen de nodige infrastructuur op te zetten. Er kan ook worden gedacht aan een grotere flexibiliteit in hun werkomstandigheden. Deze diensten moeten immers ook in tijden van onzekerheid operationeel kunnen blijven (wat een veralgemening van telewerken en online vergaderingen impliceert).

De arbeidsvraag

Wat de vraag naar werk binnen de bestaande ondernemingen betreft, geven de resultaten van de enquête van de NBB en het Verbond van Belgische Ondernemingen (VBO) aan dat de ondernemingen bij stopzetting van steunmaatregelen zoals tijdelijke werkloosheid of het overbruggingsrecht na juni gemiddeld verwachten dat ongeveer één op vijf tijdelijke werklozen zou kunnen worden ontslagen. Bij de zelfstandigen verwacht 9 % een waarschijnlijk of zeer waarschijnlijk risico op faillissement als zo'n beslissing zou worden genomen.

Wat de evolutie bij de overige ondernemingen betreft: uit de eerste gegevens over de demografie van de onderneming blijkt dat het aantal start-ups in februari sterk is gedaald. Deze daling van het aantal bedrijfsoprichtingen houdt verband met de grote onzekerheid die sinds het begin van de crisis is ontstaan. Wat de faillissementen betreft, is het momenteel moeilijk om de beschikbare gegevens te interpreteren omdat er enerzijds een zekere vertraging is tussen de stopzetting van de activiteit en de faillietverklaring door een rechtbank van koophandel en anderzijds veel rechtbanken van koophandel en handelsregisters op dit moment met een beperkte capaciteit werken.

Hoewel het huidige overheidsbeleid in de eerste plaats gericht is op het behoud van de bestaande bedrijven, is het nuttig om in gedachten te houden dat het stimuleren van de oprichting van nieuwe bedrijven een belangrijke hefboom blijft om de werkgelegenheid in het BHG te behouden.

2.3.3. Focus op bepaalde actoren

De gewestelijke regering kan een belangrijke rol spelen om de heropstart van de activiteiten van de ondernemingen te bevorderen. Naast de in de twee voorgaande punten beschreven benaderingen kunnen steunmaatregelen voor de heropstart ook de vorm aannemen van overheidsinvesteringen, subsidies of investeringssteun voor ondernemingen. Om de doeltreffendheid van deze maatregelen te maximaliseren, kan de regionale overheid zich specifiek richten op bepaalde actoren.

De actoren die het dichtst bij de afgrond staan

Om te hopen op een snel herstel is het belangrijk om zoveel mogelijk bedrijven van een faillissement te redden. Het opnieuw opbouwen van een bedrijfsweefsel is immers een langdurig en duur proces. Net als faillissementen van ondernemingen brengt het vertrek van een deel van de beroepsbevolking uit de arbeidsmarkt een hoge kostprijs met zich. Het is daarom belangrijk om de inzetbaarheid van een zo groot mogelijke groep van de beroepsbevolking te vrijwaren. Als conclusie kunnen we stellen dat de steunmaatregelen in de eerste plaats op de in de crisis zwaarst getroffen groepen moeten worden gericht.

In de voorgaande paragrafen hebben we verschillende elementen voorgesteld om de actoren te kunnen identificeren die het meest door de crisis zijn getroffen. Zo blijkt dat kmo's gemiddeld genomen

kwetsbaarder zijn dan grote ondernemingen. We hebben ook de aandacht gevestigd op bepaalde actoren waarvan de toeleveringsketen geglobaliseerd is en die dus meer kans hebben om door de crisis getroffen te worden. Tot slot hebben we de sectoren geïdentificeerd die met de grootste problemen te kampen hebben. Dit zijn in de eerste plaats activiteiten die producten leveren die buitenshuis worden geconsumeerd (horeca, kunst, voorstellingen en vrijetijdsactiviteiten). Op de tweede plaats komen de handel, de bouwsector en enkele bedrijfsondersteunende activiteiten (schoonmaakbedrijven, verhuur, enz.). Merk op dat die sectoren een belangrijke groep van de beroepsbevolking met een laag inzetbaarheidsniveau aan het werk zetten.

Actoren die katalyseren, helpen hen

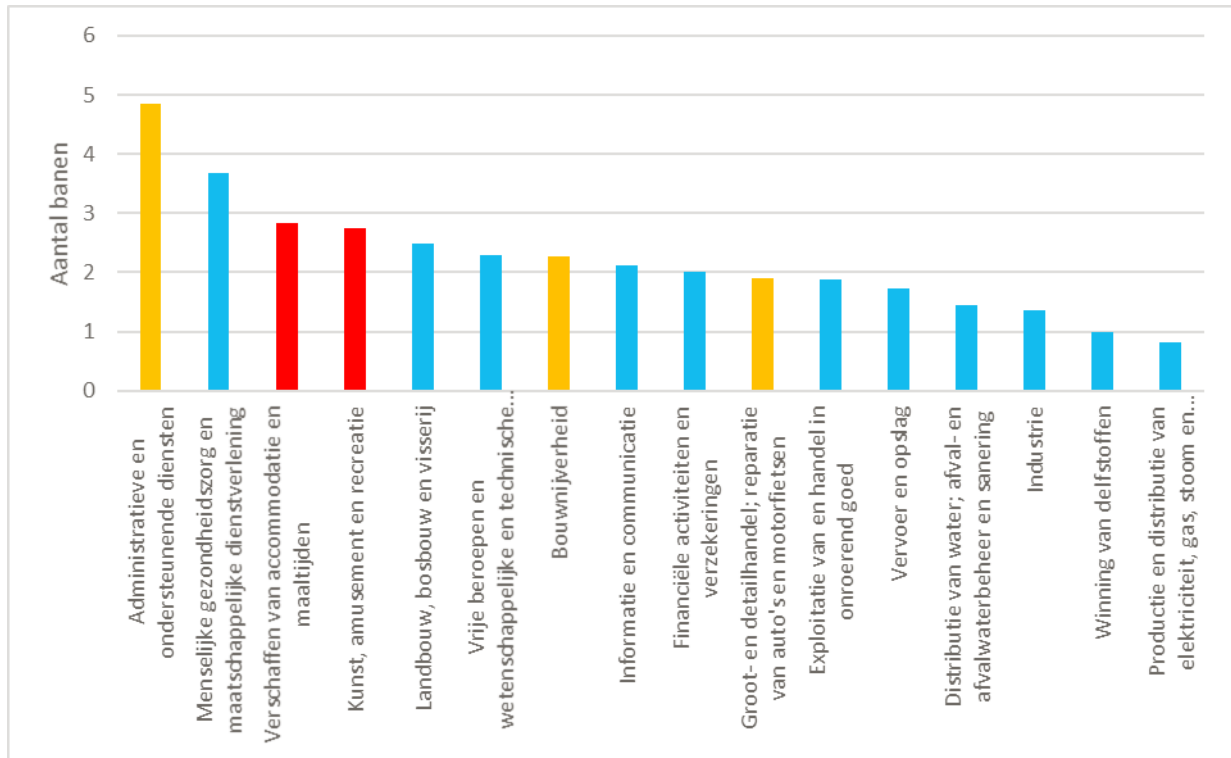
In het kader van een herstelbeleid geldt dat hoe sneller de voordelen van een steunmaatregel tussen de verschillende lokale economische actoren circuleren, hoe effectiever de maatregel zal zijn. Het is daarom belangrijk om zich te richten op economische activiteiten die sterk verbonden zijn met de rest van de lokale economische activiteit. Het BISA heeft de mate van onderlinge afhankelijkheid van elk van de activiteiten in het economische weefsel van het BHG geschat op basis van:

- > de oorsprong van de door de activiteit verbruikte tussenproducten;
- > de consumptieplaats van de werknemers binnen de activiteit.

Grafiek 9 laat zien dat de activiteiten die het meest door de crisis worden getroffen, dat wil zeggen de activiteiten die producten leveren die buitenshuis worden geconsumeerd (in het rood), ook intens verbonden zijn met de rest van het economische weefsel in het BHG. Met andere woorden, deze activiteiten zijn daadwerkelijk een katalysator voor de ondersteuning van andere Brusselse activiteiten.

Onder de andere sectoren die als kwetsbaar worden geïdentificeerd (in oranje), is de bedrijfsondersteunende sector (uitzendwerk, verhuur) ook een belangrijk knooppunt in het Brusselse economische weefsel. Deze kan met name worden ondersteund door de toekenning van forfaitaire steun. Bepaalde takken van de bouwsector, zoals gespecialiseerde bouwwerkzaamheden, zijn ook sterk afhankelijk van de rest van het economische weefsel. Met andere woorden, het stimuleren van de vraag door middel van overheidsinvesteringen in de renovatie van gebouwen zou de economische activiteit van het BHG daadwerkelijk nieuw leven inblazen.

GRAFIEK 9: AANTAL INDIRECT GEGENEREERDE BANEN IN BRUSSEL PER MILJOEN EURO OMZET

Gegevens: FPB, berekeningen: BISA

Nota: Per 1 miljoen euro omzet uit administratieve en bedrijfsondersteunende diensten worden bijna 5 banen gecreëerd in andere activiteiten die in het BHG zijn gevestigd. De banen die indirect worden gegenereerd, zijn het resultaat van het verbruik van de tussenproducten die nodig zijn voor deze activiteiten en van het verbruik van hun werknemers.

3. LUIK MEDISCH-SOCIALE ASPECTEN

Dit luik werd uitgewerkt in nauwe samenwerking met het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel. ³⁹

De Covid-19-pandemie heeft België en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hard getroffen. Dit luik bespreekt de directe en indirecte gevolgen voor de gezondheid in het licht van de reeds bestaande kenmerken van het BHG.

Ook de sociale gevolgen werden in de reeds gekende context van de sociale situatie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest geplaatst.

Dit luik telt vijf hoofdstukken:

- > Het eerste hoofdstuk beschrijft de Brusselse medisch-sociale context, de impact van de crisis en de transversale aspecten;
- > Het tweede hoofdstuk gaat dieper in op de epidemiologische gegevens voor de Covid-19-pandemie in het BHG;
- > Het derde hoofdstuk belicht de toegang tot de zorg en de sociale en medische diensten;
- > Het vierde hoofdstuk beschrijft de situatie van ouderen in de rusthuizen;
- > Het vijfde hoofdstuk focust op de geestelijke gezondheid;
- > Het zesde hoofdstuk gaat over de situatie van de personen met een handicap.
- > Het zevende hoofdstuk legt de nadruk op de gevolgen van de crisis voor de vrouwen en op de genderongelijkheid.

In deze diagnose van de "medisch-sociale aspecten" wordt een eerste stand van zaken opgemaakt, op een bepaald ogenblik en rekening houdend met de toegekende termijn. Deze diagnose-oefening zal nog verder evolueren in functie van het gezamenlijk denkwerk dat in de toekomst wordt gevoerd en de krachtlijnen die daaruit voortvloeien. Merk op dat de hier voorgestelde gegevens niet gendergebonden zijn, behalve in hoofdstuk 6, dat volledig over de genderongelijkheid handelt. De jaarlijks gepubliceerde Welzijnsbarometer van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn geeft een algemeen beeld van het welzijn en de gezondheid in het Brussels Gewest, in alle levensdomeinen. In de volgende editie zullen de vraag van de impact van Covid in deze verschillende domeinen en enkele van de onderstaande thema's aan bod komen, met waar mogelijk/relevant een uitsplitsing van de gegevens naar gender.

Ter indicatie en zonder volledig te willen zijn, volgen hier enkele thema's die in deze diagnose niet in detail worden behandeld maar die een bijzondere aandacht verdienen en later verder kunnen worden ontwikkeld:

- > De capaciteit van de ziekenhuisstructuren om de nodige zorg te verstrekken in de post-crisisfase: hoe kan de ziekenhuisactiviteit van voor de crisis worden gewaarborgd, wanneer 25% van de bedden op de intensievezorgafdeling gereserveerd wordt voor Covid-gevallen? (= federale vereiste).

³⁹ Met name, voor het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel: Marion Englert, Olivier Gillis, Cornelis Kint, Dalia Fele, Elise Mendes Da Costa.

- > De kwestie van de samenwerking met de algemene geneeskunde buiten de sociaal-medische instellingen zoals gezondheidshuizen, centra voor gezinsplanning, enz. komt ook aan bod.
- > De gevolgen van de crisis voor de sociale integratie en de participatie.
- > De gevolgen van de crisis voor verslaafden.

3.1. BRUSSELSE MEDISCH-SOCIALE CONTEXT, IMPACT VAN DE CRISIS EN TRANSVERSALE ASPECTEN

3.1.1. Sociale en medische situatie vóór de crisis: enkele indicatoren en trends

3.1.1.1. Sociale situatie

Sinds enkele jaren heeft ongeveer een derde van de Brusselse bevolking een inkomen onder de armoederisicodrempel (1.187 euro voor een alleenstaande, 2.572 euro voor een gezin met twee volwassenen en twee kinderen). In de veronderstelling dat het armoedecijfer op 1 januari 2020 nog ongeveer 30% bedroeg (cijfer uit de EU-SILC-enquête nog niet beschikbaar voor het jaar 2019, laat staan 2020), leefden in Brussel naar schatting 363.308 mensen al voor de coronacrisis van een inkomen dat onder de armoederisicodrempel lag.

De [Welzijnsbarometer 2019](#) van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad heeft aangetoond dat, voor de crisis reeds, de situatie nog verslechterd is, volgens bepaalde indicatoren.

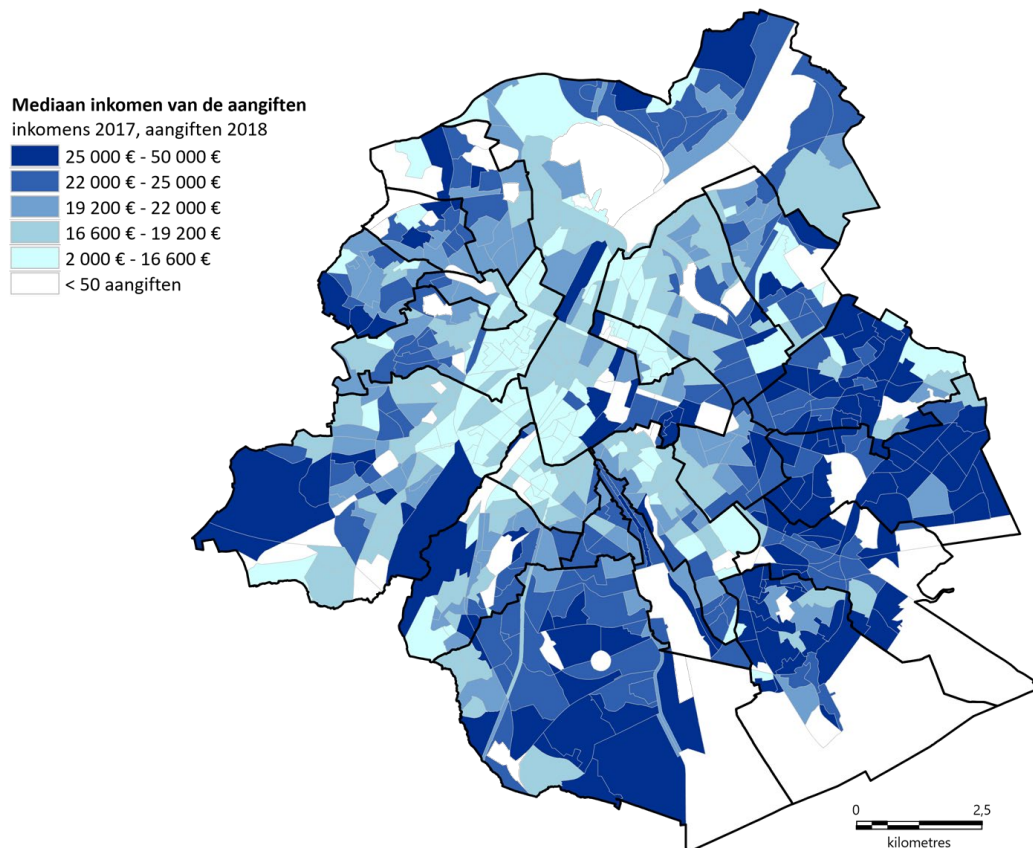
In 2018 ontving een vijfde van de Brusselse beroepsbevolking een sociale bijstandsuitkering (leefloon, enz.) of een vervangingsinkomen (werkloosheid of invaliditeit), en woonde bijna een kwart van de Brusselse kinderen onder de 18 jaar in een gezin zonder inkomen uit werk. Veel mensen in Brussel zijn inderdaad werkloos.

Bovendien liggen de huisvestingskosten in het Brussels Gewest aanzienlijk hoger dan in andere gewesten en steden van het land. Bij wijze van indicatie: als een alleenstaande met een leefloon de mediane huur voor een appartement met één kamer in het Brussels Gewest zou moeten betalen (650 euro), zou hij of zij gemiddeld bijna 70% van zijn of haar budget moeten besteden aan huur (op de privé huurmarkt) en zou hij of zij slechts 250 tot 300 euro overhouden voor alle andere maandelijkse uitgaven. Het rapport "[Armoede, slechte huisvesting en uithuiszettingen in het Brussels Gewest](#)" van het Observatorium geeft aan dat naar verluidt elk jaar enkele duizenden mensen het slachtoffer worden van een gerechtelijke procedure voor uithuiszetting.

Vooralsnog Brusselaars die in bestaansonzekerheid leven, worden getroffen door de **non-uptake van hun rechten** (zie: "Inzichten in non take-up van de sociale rechten en in sociale onderbescherming in het Brussels Gewest"). Ondanks het feit dat zij in aanmerking komen voor verschillende sociale grondrechten (sociale bijstand, werkloosheidsverzekering, steunmaatregel voor huisvesting, verplichte verzekering en verhoogde tegemoetkoming, enz.) maakt een groot deel hier geen gebruik van. Omdat ze hun rechten niet kennen, omdat ze er geen toegang toe hebben, omdat ze weigeren ze te gebruiken, omdat de rechten niet worden aangeboden. Veel mensen in het gewest hebben (bijna) geen sociale bescherming meer.

Het is belangrijk te benadrukken dat de globale cijfers voor het Brussels Gewest de omvang van de sociaal-ruimtelijke ongelijkheden op zijn grondgebied verbergen.: "Personen in armoede of bestaansonzekerheid wonen voor een belangrijk deel in de "arme sikkel", in deze zone die een cirkel vormt ten westen van het stadscentrum, is er al meerdere decennia een concentratie van de op economisch vlak meest kansarme bevolkingsgroepen" (zie kaart 1).

KAART 1: MEDIAAN INKOMEN PER AANGIFTE, PER STATISTISCHE SECTOR, BRUSSELS GEWEST, 2017

Bron: FOD Economie, Statistics Belgium; cartografie Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel

3.1.1.2. Gezondheidstoestand

Armoede en gezondheid hangen nauw met elkaar samen. Armoede leidt in al haar vormen tot een achteruitgang van de gezondheidstoestand, en een slechte gezondheid kan ook leiden tot verarming.

Sociale ongelijkheid op gezondheidsvlak ziet men op alle leeftijden en speelt een rol in de meeste gezondheidsproblemen. Tussen de armste en rijkste Brusselse gemeenten bedraagt de kloof in termen van levensverwachting van de inwoners 2,8 jaar voor mannen en 2,6 jaar voor vrouwen, over de periode 2012-2016.⁴⁰

Volgens de door Sciensano gepubliceerde Gezondheidsenquête 2018 acht 22% van de Brusselse bevolking van 15 jaar en ouder zichzelf niet in goede gezondheid. Het aandeel van mensen die zichzelf niet in goede gezondheid achten, varieert aanzienlijk naar gelang van de socio-economische status (bij

⁴⁰ Bron: Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel, Statistische overlijdensbulletins 2012-2016 en FOD Economie - Statistics Belgium

gelijke leeftijd en geslacht), hier benaderd volgens het opleidingsniveau. Zo is dit aandeel beduidend hoger voor degenen die hoogstens de lagere school hebben afgemaakt.

Sociale ongelijkheid op gezondheidsvlak uit zich meer in het bijzonder in verband met het risico op chronische ziekten.

In het Brussels Gewest lijdt 29% van de mensen (15 jaar en ouder) in 2018 aan een of meer **chronische ziekten** (volgens de gezondheidsenquête). Onder mensen van 65 jaar en ouder heeft 45% ten minste één chronische ziekte. De prevalentie is veel hoger bij mensen met een laag inkomen.

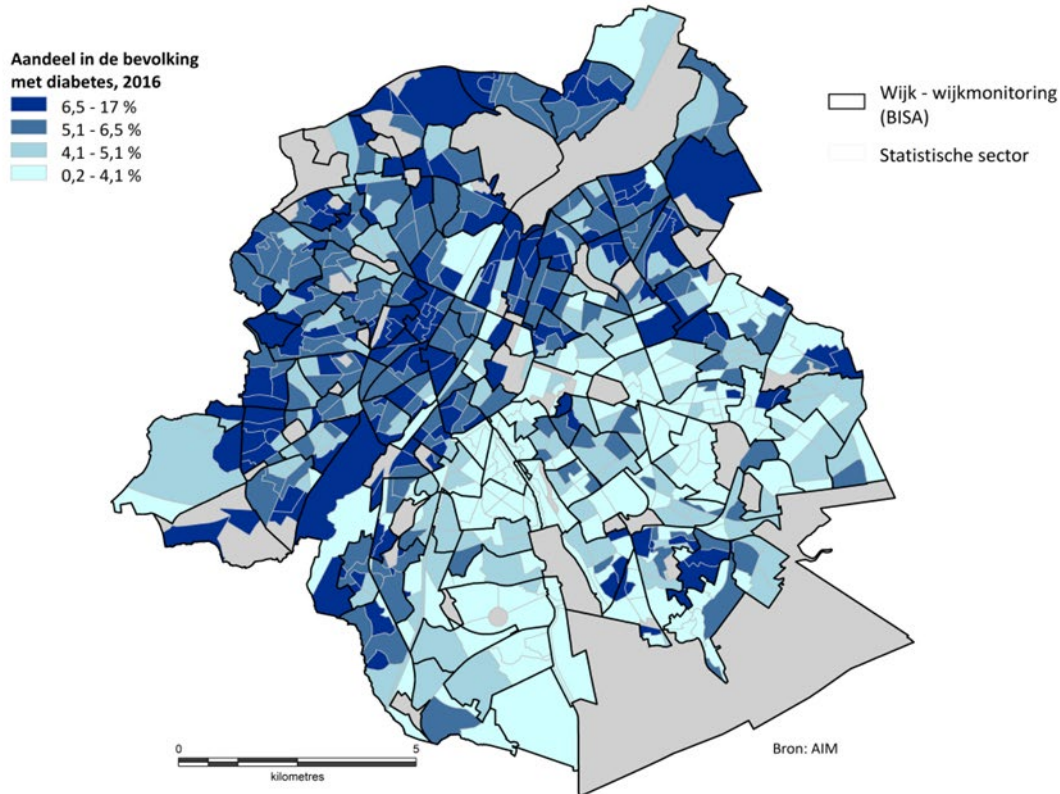
Sommige chronische ziekten worden hieronder nader toegelicht met betrekking tot de coronavirus-gerelateerde co-morbiditeit (het gaat hier om enkele voorbeelden die niet exhaustief zijn).

Diabetes is een chronische ziekte die leidt tot verschillende gezondheidsproblemen. Op basis van de gegevens van de Gezondheidsenquête 2018 bedraagt de jaarlijkse prevalentie van diabetes 5,8% van de totale Brusselse bevolking, maar stijgt deze tot 17,4% bij de bevolking van 65 jaar en ouder.

Sociale ongelijkheid op gezondheidsvlak is ook zeer uitgesproken voor diabetes; de prevalentie van diabetes (gebaseerd op gegevens van het IMA⁴¹) bij bewoners van de statistische sectoren van het laagste inkomenskwintiel is twee keer zo hoog (8 procent) als bij bewoners van het hoogste inkomenskwintiel (4 procent).

⁴¹ Op basis van gegevens van het Internutualistisch Agentschap (IMA) lijdt 5,6% van de Brusselse bevolking aan diabetes en wordt die hiervoor behandeld (gebruik van diabetesgerelateerde geneesmiddelen of hiermee verwante zorgverstrekking). Dit percentage is een onderschatting omdat het geen rekening houdt met de personen die tussen de mazen van het zorgnet vallen. Het ligt echter zeer dicht bij de jaarlijkse prevalentie-indicator van diabetes in het gezondheidsonderzoek van 2018: 5,8%.

KAART 2: PERCENTAGE MENSEN MET DIABETES, 2016

Bron: IMA

Bovendien verklaart 13% van de Brusselaars, nog steeds op basis van de Gezondheidsenquête 2018, in 2018 aan **hypertensie** te hebben geleden en 13% ook aan **hypercholesterolemie**. Deze percentages nemen sterk toe met de leeftijd, en er speelt ook een sociale gradiënt mee.

Over het algemeen zijn hart- en vaatziekten in hun geheel verantwoordelijk voor een derde van de sterfgevallen onder de Brusselse bevolking.

3.1.2. Wat kan er vandaag gezegd worden over de sociale en medische impact van de crisis?

Armoede is een multidimensionaal en transversaal fenomeen dat een impact heeft op alle facetten van het leven: inkomen, situatie ten opzichte van de arbeidsmarkt, toegang tot huisvesting, onderwijs, enz. Deze verschillende gebieden gaan ook gebukt onder de Covidcrisis. Bepaalde groepen zijn in het bijzonder getroffen. Het jobverlies is een van de vele gevolgen van deze crisis die ook een maatschappelijke weerslag heeft. Er zij aan herinnerd dat op Belgisch niveau het armoederisicocijfer bijna tien keer hoger ligt bij de werklozen (49%) dan bij de mensen met een job (5%).⁴²

Het is belangrijk om bij het lezen van deze diagnose rekening te houden met de omvang van de sociaal-ruimtelijke ongelijkheden in het Gewest. De crisis zal een nieuw publiek in een situatie van armoede

⁴² FOD Economie - Statistics Belgium, EU-SILC 2018

storten, maar zal ook de situatie verergeren van mensen die al voor de crisis al in armoede en bestaansonzekerheid leefden. Sommige wijken kennen een grote proportie bestaansonzekerere mensen, die een bijzondere aandacht verdienen in termen van de gevolgen van de crisis. Dit is het geval met de "arme sikkels" van het Gewest (zie kaart 1 hierboven).

1) Hoewel we het totale en precieze effect van de crisis op het huidige inkomen van de Brusselaars nog niet kunnen opmeten, zijn er wel enkele onderzoeken uitgevoerd. Zo toonde Sciensano in zijn Covid-19-gezondheidsenquête⁴³ aan dat **41% van de ondervraagden in Brussel gelooft dat de crisis een impact heeft op hun inkomensniveau**, een cijfer dat hoger ligt dan het cijfer in de consumentenenquête van april. Volgens deze laatste bron verklaart een derde van de respondenten een inkomensverlies te lijden door toedoen van de crisis, zowel in België als in het Brussels Gewest. Hiervan heeft slechts 50% in het Brussels Gewest een spaarbuffer die hen in staat stelt om noodzakelijke uitgaven gedurende minstens 3 maanden het hoofd te bieden, tegenover 58% in het hele land (bron: BISA).

2) **Tijdelijke werkloosheid**: op basis van een schatting door view.brussels en het BISA op basis van het aantal aanvragen die werkgevers op federaal niveau hebben ingediend, zouden er **eind maart ongeveer 98.000 werknemers tijdelijke werkloosheid hebben aangevraagd in het Brussels Gewest**. Er dient op te worden gewezen dat deze cijfers om verschillende redenen een "maximale" raming vormen en dat men de volledige cijfers over de betalingen door de RVA nog moet afwachten. Maar deze raming geeft een orde van grootte. Al deze personen komen dus in aanmerking voor een uitkering van de RVA, die overeenkomt met 70% van hun geplafonneerde gemiddelde brutosalairis, en een toeslag per dag van 5,63 euro (deze twee elementen zijn onderworpen aan een inhouding van de bedrijfsvoorheffing van 26,75%). Dit komt dus in ieder geval neer op een inkomensverlies voor de betrokkenen, met een uitkeringsbedrag dat, afhankelijk van de vorige wedde, onder of in ieder geval dicht bij de armoederisicodrempel kan liggen.

3) **Zelfstandigen** en met name kleine zelfstandigen worden sterk getroffen door de crisis. In het geval van een verplichte onderbreking van de beroepsactiviteit of bij een onderbreking als gevolg van omstandigheden is de belangrijkste maatregel het "**overbruggingsrecht**". Dit is een vergoeding van € 1.291,69 (of € 1.614,10 in het geval van een persoon ten laste bij het ziekenfonds). Het is dus een steunmaatregel, maar het impliceert een verarming voor de betrokken personen/gezinnen die nu een inkomen hebben dat dicht bij de armoederisicogrens ligt (bedrag alleenstaande) of zelfs onder de armoederisicogrens, afhankelijk van het aantal personen ten laste in het gezin. Het Brussels Gewest telt echter meer dan 100.000 zelfstandigen (110.492 zelfstandigen en helpers aangesloten bij de sociale verzekeringsfondsen in 2018), voornamelijk in de industrie, de handel of de vrije beroepen. De Vereniging van Sociale Verzekeringsfondsen voor Zelfstandigen schat dat **ongeveer 55% van de zelfstandigen** in hoofdberoep in maart en april in **België** gebruik zou hebben gemaakt van het overbruggingsrecht. Het BISA schat dit aandeel op 46% op basis van de RSVZ-gegevens.

Het armoederisico voor zelfstandigen is hoger dan voor werknemers. **Kleine zelfstandigen** bevinden zich vaak in een situatie van sociale onderbescherming. In het bijzonder met betrekking tot het overbruggingsrecht moet men zelfstandig zijn in hoofdberoep en onderworpen zijn aan de sociale zekerheid. Zo krijgen dienstverleners die, omdat hun inkomsten onder een bepaalde drempel liggen, niet onderworpen zijn aan de sociale zekerheid en dus geen bijdragen betalen, geen enkele vorm van dekking. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de **koeriers van Deliveroo of UberEats**, waarvan de activiteit nochtans sterk is teruggevallen als gevolg van de lockdown. Vandaag is er niets voorzien voor deze werknemers met onzekere banen... Ook de zelfstandigen in bijberoep komen niet in aanmerking voor het

⁴³ 1e online vragenlijst van 2 tot 9 april en 2e online vragenlijst van 16 tot 23 april

overbruggingsrecht en worden dus niet beschermd in geval van verlies van de inkomsten die ze uit hun zelfstandige activiteit ontvingen, ook al vormde dit een belangrijk deel van hun totale inkomsten (bron: [Daniel Dumont](#), april 2020).

Over het algemeen versterkt de lockdown de **inkomensongelijkheid** tussen enerzijds de beroepen die hun baan kunnen behouden omdat ze kunnen telewerken en anderzijds een groot deel van de arbeiders die meer handwerk verrichten, waaronder veel zelfstandigen, maar bijvoorbeeld ook een deel van de kunstenaars die zo hun baan/activiteiten verliezen.

In dit verband dient erop te worden gewezen dat tijdelijke werkloosheid en overbruggingsrechten bedoeld zijn om mensen in staat te stellen later weer aan het werk te gaan. De Covid-19-crisis zal waarschijnlijk leiden tot een economische recessie en sommige mensen zullen in een situatie van structurele werkloosheid terechtkomen, en zelfstandigen zullen failliet gaan. Maar het is nog te vroeg om cijfers te geven over de omvang van dit effect op de middellange en lange termijn, dat afhankelijk is van een groot aantal factoren.

4) Een andere categorie van de bevolking die het al moeilijk had en in het bijzonder getroffen is, zijn de mensen die **zwartwerk verricht**, met name in de horeca. Deze mensen, van wie de informele activiteit is onderbroken, bevinden zich in een dramatische sociale situatie omdat ze nergens recht op hebben en dus geen inkomen hebben. Het is belangrijk deze groep niet uit het oog te verliezen, want het gaat om een grote groep mensen in het Brussels Gewest. Per definitie bestaan er geen cijfers van, maar uit getuigenissen op het terrein en uit onze rapporten blijkt dat heel wat mensen zwartwerk moet verrichten om te kunnen overleven in het Brussels Gewest, dat veel **mensen zonder papieren** telt. De impact van de crisis op deze bevolking is dan ook bijzonder zorgwekkend.

5) **Dakloosheid** is in het Gewest een belangrijk probleem en vóór de crisis waren er al enkele duizenden daklozen (4.187 daklozen of slecht gehuisveste mensen volgens de laatste telling van Bruss'help november 2018). Zonder precieze cijfers te kunnen geven, is het duidelijk dat dit aantal waarschijnlijk zal toenemen als gevolg van de coronacrisis, gelet op de socio-economische gevolgen van de crisis. Bovendien worden daklozen nu getroffen door de lockdown van de bevolking (ze kunnen voorbijgangers niet om geld vragen, er is een tekort aan voedselhulp, er zijn te weinig vrijwilligers, de nog werkende steunstructuren zijn overbelast, enz.).

Daklozen worden ook getroffen door de gezondheids crisis. Omdat ze geen dak boven het hoofd hebben, werden velen getroffen door de ziekte, waardoor hun medisch-sociale situatie in het algemeen nog verder achteruitgaat.

(6) De coronaviruscrisis heeft door de impact ervan op de gezondheid en door de lockdownmaatregelen grote gevolgen voor de algemene gezondheid, met inbegrip van de geestelijke gezondheid, van de bevolking (en in het bijzonder de meest kwetsbaren onder ons), waardoor de sociale situatie van de betrokkenen nog verder kan verslechteren. De gezondheidsaspecten in verband met Covid-19 en de impact van de crisis op het uitstellen van zorg en de geestelijke gezondheid komen in de volgende punten van de nota aan bod. Er zij aan herinnerd dat **zowel gezondheidsproblemen als het overlijden van een gezinslid kunnen leiden tot sociale verarming voor gezinnen die het al moeilijk hebben of op de rand van de afgrond staan**.

(7) In het algemeen geldt dat **de lockdown de armere mensen het hardst treft op het vlak van welzijn en dus algemene gezondheid**. Armere wijken zijn zeer dichtbevolkt: zo bedraagt de bevolkingsdichtheid 31.043 inwoners per km² in het centrum van Sint-Joost-ten-Node, tegenover 3.713 per km² in het centrum van Watermaal-Bosvoorde. De lockdown neemt dus een andere vorm aan in arme wijken, zonder groen in de buurt, zonder tuin, in vaak overbevolkte woningen. De verschillen qua beleving van de lockdown en

qua impact ervan op het welzijn, en dus ook op de geestelijke gezondheid, zijn erg uitgesproken in het Brussels Gewest, waar de sociale en sociaal-ruimtelijke ongelijkheid al van meet af aan erg groot is. Aangezien de economische problemen voor mensen die het al moeilijk hebben en een onzekere baan hebben nog versterkt worden, zijn de spanningen binnen gezinnen in armoede des te groter, waardoor met name het risico op geweld kan toenemen. Situaties van intrafamiliaal geweld nemen dus toe in deze periodes van lockdown en sociale spanningen.

8) In het Brussels Gewest is het percentage vroegtijdige schoolverlaters hoog. In het Brussels Gewest noteert men zelfs de grootste proportie mensen van werkende leeftijd zonder een diploma van het hoger secundair onderwijs (zie Welzijnsbarometer 2019). Mensen met een laag opleidingsniveau lopen een zeer hoog risico op armoede.

Bovendien varieert het percentage middelbare scholieren met een schoolachterstand van twee jaar of meer sterk, afhankelijk van de sociale situatie van de gezinnen. De hoogste percentages worden aangetroffen in de gemeenten waar de armoede groot is; het is onder de leerlingen in Sint-Joost-ten-Node dat het aandeel het hoogst blijkt in 2017-2018 (37%), vergeleken met 11% in Sint-Pieters-Woluwe.⁴⁴ Ook hier zal de **ongelijkheid op het gebied van opleiding en onderwijs** in de huidige crisis waarschijnlijk toenemen, tussen kinderen/tieners/jongvolwassenen die de mogelijkheid hebben om de onderbreking van hun opleiding thuis te compenseren en/of hun opleiding op afstand voort te zetten, en degenen voor wie dit niet mogelijk is (vanwege familiale omstandigheden, het opleidingsniveau van de ouders, de beschikbaarheid van een computer thuis, de huisvestingsomstandigheden, enzovoort). Projecten rond sociale verbondenheid en huiswerkbegeleiding zijn hier van groot belang, omdat zij ervoor zorgen dat mensen die er gebruik van maken, niet vereenzamen en omdat ze in bepaalde wijken de lont uit het kruitvat helpen houden. Daarnaast is huiswerkbegeleiding een reddingsboei die bij sommige kinderen schoolmoeheid helpt voorkomen.

9) **Met dalende inkomsten krijgen de vele mensen die het voor de crisis al bijzonder moeilijk hadden om de huur en de verschillende rekeningen te betalen, het nu nog moeilijker.** Temeer daar het Brussels Gewest overwegend uit huurders bestaat (meer dan 60% van de gezinnen), de huurprijzen veel hoger liggen dan het gemiddelde in andere delen van het land en het percentage mensen in armoede veel hoger ligt (een derde van de Brusselse bevolking leefde al voor de coronacrisis onder de armoederisicogrens).

In deze periode stapelen de betalingsachterstanden zich op en de factuur na de lockdownperiode zal waarschijnlijk veel hoger zijn dan normaal... we kunnen dus meer problemen in verband met een te grote schuldenlast verwachten, zowel op het gebied van huurschulden en energie- en waterfactuurschulden, als op het gebied van telecommunicatie, gezondheid en andere zaken.

10) Er zijn **meer aanvragen bij het OCMW en andere diensten** als gevolg van het banen- en inkomensverlies. De kwestie van de impact van de crisis voor de toegang tot deze diensten wordt in deel 3.3 van deze nota nader toegelicht.

Samengevat kan gesteld worden dat, gelet op bovenstaande elementen, het waarschijnlijk is dat de pandemie de situatie van mensen die zich voor de pandemie al in een bestaansonzekerheid bevonden, heeft verergerd en dat ook een groot aantal "nieuwe" mensen door de crisis in armoede zijn beland.

⁴⁴ Bron: Vlaamse Gemeenschap, Franse Gemeenschap - Ethnic; berekeningen Brussels Observatorium voor Gezondheid en Welzijn

3.1.3. Aandachtspunten, transversale aspecten

In het algemeen moeten de economische en sociale rechten en het recht op gezondheid centraal staan in de beleidsdoelstellingen. Elke entiteit heeft bevoegdheden om de armoede te bestrijden: de federale overheid (sociale zekerheid, sociale bescherming, belastingen, enz.) maar ook de gewesten (huisvesting, enz.), de gemeenschappen (onderwijs, kinderbijslag, enz.) en de lokale overheden (maatschappelijke begeleiding, enz.). Er is een globale visie nodig om ervoor te zorgen dat deze hefboomen op een coherente manier worden ingeschakeld en dat de middelen dienovereenkomstig worden verstrekt, met als doel de toegang tot de grondrechten voor iedereen tijdens deze crisis te waarborgen.

In de context van de crisis en in het bijzonder van de lockdown is al een **groot aantal maatregelen genomen**. Deze maatregelen zijn niet altijd voldoende, maar wel van fundamenteel belang om te voorkomen dat deze gezondheids crisis uitmondt in een sociaal bloedbad.

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede voert een onderzoek uit naar alle interfederale maatregelen die worden genomen om de armoede in de context van de crisis te bestrijden (de belangrijkste maatregelen op federaal en Brussels niveau staan hieronder vermeld in het kader):

<https://www.armoedebestrijding.be/wp-content/uploads/2020/05/200515-overzicht-covid-19-NL.pdf>

(Niet-limitatief) overzicht van de sociale (of socio-economische) maatregelen die op federaal en Brussels niveau zijn genomen

Zowel op federaal niveau als op het niveau van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werden taskforces "Sociale Urgentie voor het Coronavirus" opgericht om de risicogroepen in kaart te brengen en/of de ingevoerde maatregelen te beoordelen.

Op federaal niveau vormen sociale beschermingsmaatregelen de basis voor de bescherming van mensen in een crisis als deze: economische werkloosheid en het overbruggingsrecht in de eerste plaats, maar ook een bevroering van de degressiviteit van de werkloosheidsuitkeringen, zijn essentiële maatregelen. Het is ook mogelijk om tijdelijke werkloosheid te combineren met werk in bepaalde sectoren. Asielzoekers die een aanvraag hebben ingediend bij het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen hebben toegang tot de arbeidsmarkt. Wat de andere federale crisismaatregelen betreft, kunnen we verwijzen naar de toelating om de terugbetaling van hypothecaire kredieten en consumentenkredieten uit te stellen voor wie door de crisis getroffen wordt, de verlenging met twee maanden van de federale nachtopvang tijdens de winter in Brussel (tot 31 mei), de tijdelijke opschorting van de controles op de verblijfsvoorwaarde van de IGO, de toekenning van extra middelen aan de OCMW's, enz.

Op het niveau van Brussel zijn ook talrijke maatregelen genomen: verbod op gas- en elektriciteitsafsluitingen tot 30 juni, verlenging van de betalingstermijnen en opschorting van de waterafsluitingen in geval van wanbetaling, verbod op uithuiszettingen tot 30 juni, versoepeling van de opzegtermijnen, een steunpremie voor kwetsbare huurders (van 214,68 euro om de huur te helpen betalen en de meest kwetsbare huurders die inkomensverlies lijden, te ondersteunen), toekenning van een aanvullend budget aan de OCMW's en de voedselhulpsector, toekenning ook van een buitengewoon budget voor het actieplan voor daklozen en migranten en verschillende maatregelen om het aantal opvangplaatsen te verhogen, de ontwikkeling van een crisisplatform door Bruss'help - dat de daklozensector coördineert - dat nu gebruik maakt van nieuwe software om de beschikbare opvangplaatsen in verschillende diensten in real time en centraal op te volgen, zodat

daklozen snel naar een ziekenhuis of een accommodatie kunnen worden doorverwezen, enz. Er kwam ook een groen nummer voor algemene sociale noodsituaties in het Brussels Gewest⁴⁵.

Om te voorkomen dat de bevolking van Brussel in de context van de gezondheids crisis en in de komende maanden massaal verarmt, is het belangrijk dat al deze maatregelen langer blijven duren en niet stoppen in mei of juni. Er zouden aanvullende maatregelen kunnen worden genomen, met name voor degenen die een hoge schuldenlast torsen.

Het is belangrijk dat mensen goed geïnformeerd zijn en geholpen worden om gebruik te kunnen maken van al deze maatregelen en van hun rechten. Vaak hebben mensen in bestaansonzekerheid geen toegang tot informatie en zijn ze niet in staat om hun rechten te doen gelden (administratieve problemen, geen toegang tot een computer, gebrek aan kennis van de landstalen, enz.) Het is belangrijk dat er maatregelen worden genomen om proactief contact op te nemen met mensen om hen te helpen bij het toekennen van rechten en het verlenen van steun. Ook sociale huisbezoeken zijn in veel gevallen noodzakelijk. De toekenning van sociale rechten moet binnen het huidige kader absoluut worden bevorderd en de administratieve beperkingen moeten worden versoepeld. Onderzoek naar de non-uptake van rechten toont aan dat een doelgroepbenadering de non-uptake van rechten nog versterkt door de opeenstapeling van steunmechanismen. Op alle bestuursniveaus moeten vereenvoudigde, rechtvaardigere en meer universele socialebeschermingsstelsels worden ontwikkeld.

Bovendien moet worden benadrukt dat mensen zonder papieren, en zo zijn er veel in het Brussels Gewest, geen vangnet via de sociale zekerheid of sociale bijstand hebben en dus geen gebruik kunnen maken van de meeste beschermingsmaatregelen die zijn ingevoerd. Met uitzondering van dringende medische hulp hebben deze mensen geen rechten. In normale tijden overleven ze dankzij zwartwerk, solidariteitsnetten, ... waarvan ze in de huidige context vaak verstoken blijven. Uit een onderzoek dat in 2010 werd uitgevoerd, bleek dat 96% van de bevraagde illegale migranten in armoede leefde (Schockaert et al., 2012), en dit dus al van voor de coronavirus crisis. Er moet een bijzondere aandacht worden besteed aan dit publiek en er moeten maatregelen worden genomen om hen fatsoenlijke levensomstandigheden te garanderen.

3.2. COVID-19: EPIDEMIOLOGISCHE GEGEVENS

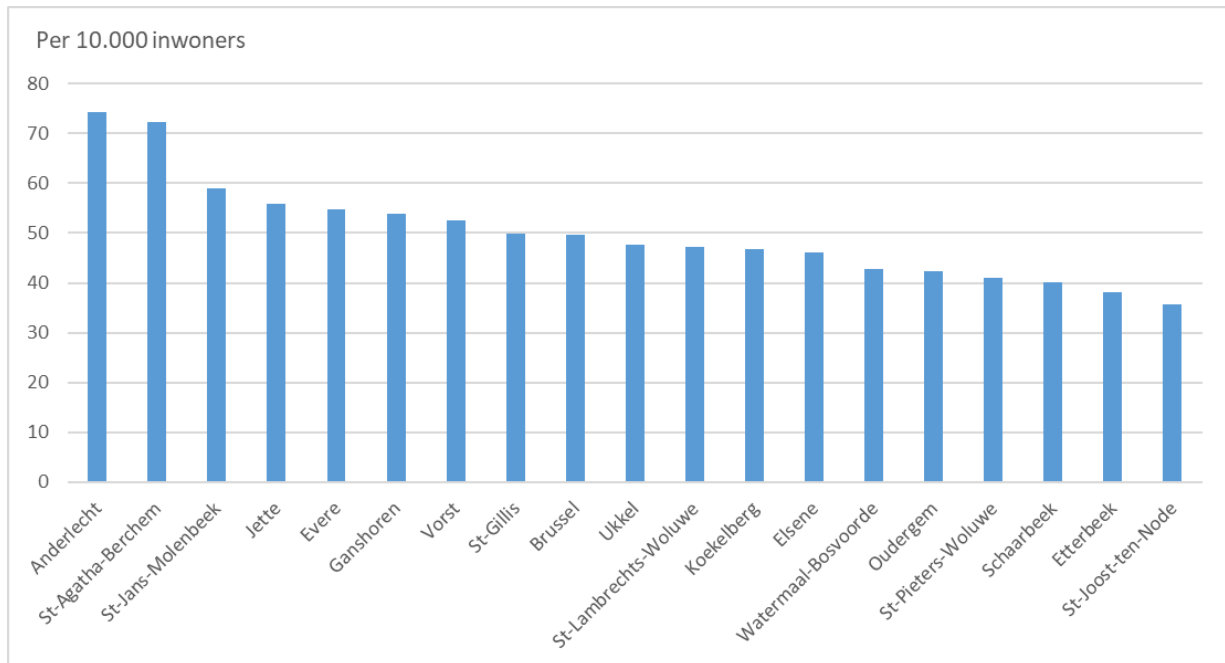
3.2.1. Bevestigde gevallen

Op 18/6/2020 werden in het Brussels Gewest in totaal **6.156 (cumulatieve) bevestigde gevallen van Covid-19 geregistreerd, d.w.z. ongeveer 51 bevestigde gevallen per 10.000 inwoners.**

Het aantal bevestigde gevallen per 10.000 inwoners werd ook berekend per gemeente (op 4 juni 2020), zie grafiek 11.

⁴⁵ Het gratis nummer 0800 35 243 is op werkdagen tussen 8 uur en 20 uur 's avonds en in het weekend tussen 10 uur en 18 uur 's avonds bereikbaar.

GRAFIEK 11: CUMULATIEVE BEVESTIGDE GEVALLEN OP 18 JUNI 2020 PER 10.000 INWONERS, BRUSSELSE GEMEENTEN

Bron: Sciensano, statbel; berekening BISA

Het aantal bevestigde COVID-19-gevallen per 10.000 inwoners per gemeente kan worden beïnvloed door een groot aantal parameters, zoals het screeningbeleid (dat sinds het begin van de epidemie is geëvolueerd), de toegang tot zorg, de leeftijd van de bevolking in de gemeente, de prevalentie van chronische ziekten in de bevolking, de aanwezigheid van en het aantal ROB-RVT (en andere vormen van collectieve bewoning) in de gemeente, etc.

3.2.2. Sterfgevallen, sterfte en oversterfte

Op 18 juni 2020 hadden er **1.475 (mogelijke en bevestigde) sterfgevallen door Covid-19** op het grondgebied van het Brussels Gewest plaatsgevonden sinds 10 maart (datum van het eerste overlijden in België), waarvan **44% in rusthuizen** (bevestigde en mogelijke gevallen) en **56% in de ziekenhuizen**. In Vlaanderen vond 55% van de sterfgevallen plaats in rusthuizen en in Wallonië 48%. Van de 9.683 sterfgevallen in België vond de helft plaats in rusthuizen (tabel 1).

Merk op dat Covid-19-sterfgevallen worden gerangschikt naar plaats van overlijden en niet naar woonplaats. De sterfgevallen kunnen dus ook betrekking hebben op niet-Brusselaars. Brussel heeft immers een ruim aanbod aan gezondheidsdiensten en verzorgt ook een groot deel niet-Brusselse patiënten. Ter indicatie: in 2014 betrof 33% van de opnames in de Brusselse ziekenhuizen mensen die niet in het Brussels Gewest wonen. Het ging om 17% mensen die in Vlaanderen wonen en 14% mensen die in Wallonië wonen.⁴⁶

⁴⁶ Deze cijfers worden de komende dagen bijgewerkt door het Observatorium.

Bovendien verblijven ouderen in Brussel vaker in rusthuizen dan in de andere twee gewesten (zie punt 3.4).

TABEL 1: CUMULATIEF TOTAAL VAN GERAPPORTEERDE STERFGEVALLEN OP 18 JUNI 2020

Plaats van overlijden	Vlaanderen		Brussel		Wallonië		België	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ziekenhuis	2 136	44%	824	56%	1 750	52%	4 710	49%
<i>Bevestigde gevallen</i>	2 043	96%	794	96%	1 645	94%	4 482	95%
<i>Mogelijke gevallen</i>	93	4%	30	4%	105	6%	228	5%
Woonzorgcentrum	2 655	55%	644	44%	1 550	46%	4 849	50%
<i>Bevestigde gevallen</i>	643	24%	219	34%	425	27%	1 287	27%
<i>Mogelijke gevallen</i>	2 012	76%	425	66%	1 125	73%	3 562	73%
Andere residentiële collectiviteiten	27	1%	1	0%	19	1%	47	0%
Thuis en andere	19	0%	6	0%	32	1%	57	1%
Onbekend	19	0%	0	0%	1	0%	20	0%
TOTAAL	4 856	100%	1 475	100%	3 352	100%	9 683	100%

Noot: Vanaf 24/04/2020 zijn er gegevens beschikbaar over de diagnostische status van sterfgevallen in woonzorgcentra in Vlaanderen (bevestigde en mogelijke COVID-19-gevallen).

Bron: Sciensano

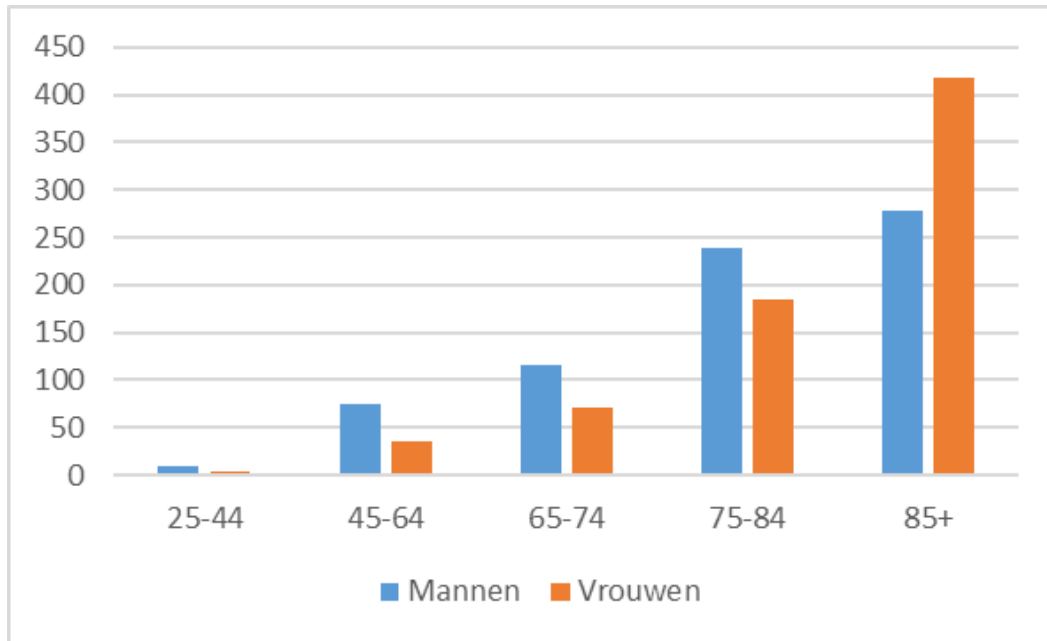
Grafiek 12 toont de verdeling van de 1.757 (mogelijke en bevestigde) Covid-19-sterfgevallen die sinds 10 maart 2020 (datum eerste Covid-19 -sterfgeval) in het Brussels Gewest hebben plaatsgevonden per leeftijdsgroep en geslacht. Cijfers bevestigen dat het aantal sterfgevallen toeneemt met de leeftijd van de mensen.⁴⁷ Zo behoort 88,4 procent van de mannelijke en 94,3 procent van de vrouwelijke sterfgevallen tot de 65-plussers.

De sterfgevallen van vrouwen van 75 jaar en ouder vormen nog 84 procent van de totale sterfgevallen onder vrouwen. Bij mannen gaat het om slechts 72,3% van de sterfgevallen. Dit verschil kan worden verklaard door een aanzienlijk lager percentage mannen met een hoge leeftijd dan vrouwen. Zo bedraagt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest het percentage 75-plussers 4,7% bij de mannen en 7,9% bij de vrouwen.⁴⁸

⁴⁷Zie met name <https://www.atoute.org/n/IMG/pdf/fdrCOVIDUK.pdf>

⁴⁸ Op 1 januari 2019, bron: BISA & Statbel (Algemene Directie Statistiek - Statistics Belgium) (Rijksregister)

GRAFIEK 12: AANTAL COVID-19-STERFGEVALLEN NAAR LEEFTIJD EN GESLACHT IN HET BHG

Bron: <https://epistat.sciensano.be/Data/COVID19BE.xlsx> - geraadpleegd op 18 juni 2020.

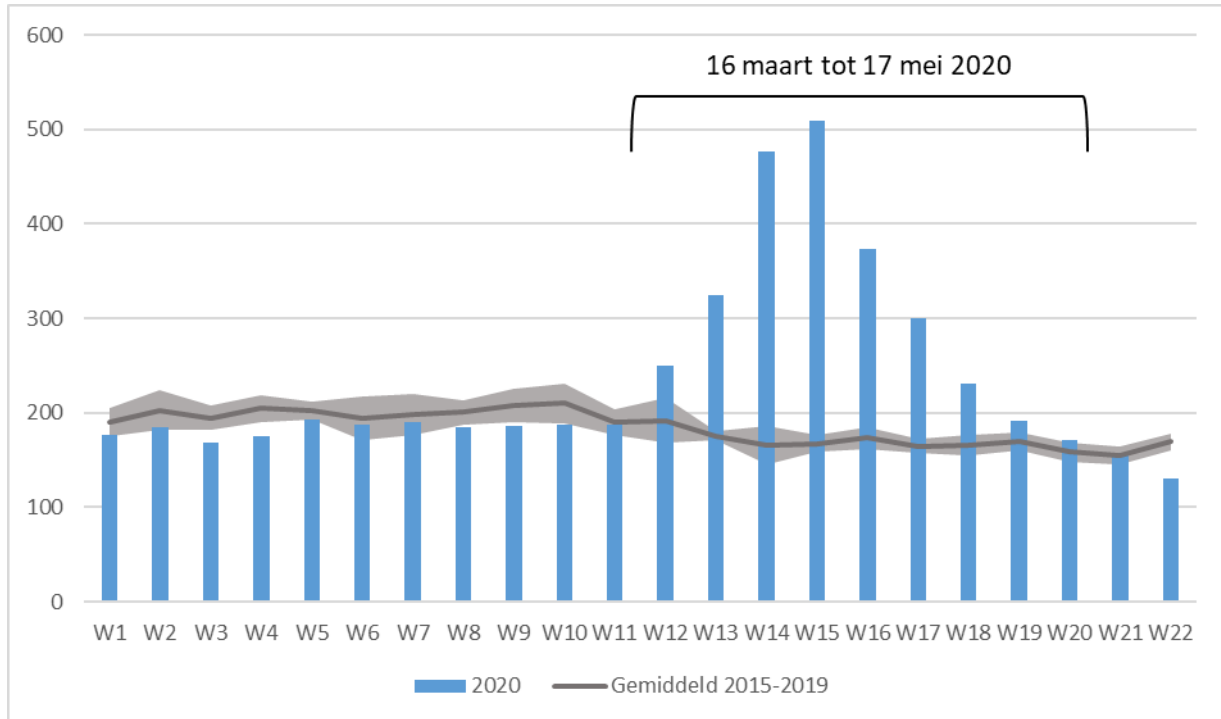
Hoewel het totale aantal sterfgevallen gelijk verdeeld is over de geslachten (716 mannen en 715 vrouwen⁴⁹), verbergt het in realiteit een oversterfte bij mannen aan Covid-19.

Om het aantal direct of indirect met Covid-19 samenhangende sterfgevallen onder de inwoners van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te benaderen, is het interessant om het sterftecijfer te bestuderen voor alle oorzaken samen. Zoals bekend, wordt daarbij gekeken naar de **woonplaats** van de personen en niet naar de plaats van **overlijden**, zoals gebeurt bij Covid-19-sterfgevallen. In **grafiek 13** wordt het aantal sterfgevallen per week in 2020 geïllustreerd ten opzichte van het gemiddelde aantal sterfgevallen in de afgelopen vijf jaar (2015-2019)⁵⁰.

⁴⁹ Hierbij moeten 45 personen worden toegevoegd voor wie de genderinformatie ontbreekt.

⁵⁰ Gegevens beschikbaar op de website van Statbel (<https://statbel.fgov.be/nl/open-data/aantal-sterfgevallen-dag-geslacht-arrondissement-leeftijd>). Dit zijn voorlopige cijfers die bij wijze van uitzondering beschikbaar zijn gesteld vanwege de huidige crisis.

GRAFIEK 13: AANTAL STERFGEVALLEN ALLE OORZAKEN SAMEN PER WEEK IN 2020, VERGELEKEN MET HET GEMIDDELDE VOOR 2015 TOT 2019, IN HET BHG

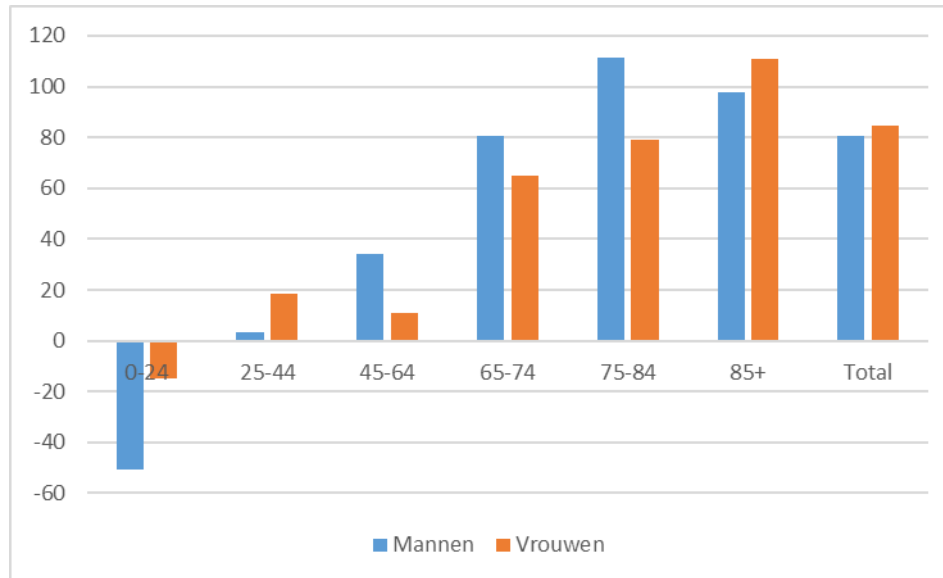

Bron: Statbel, berekeningen: BISA

Vanaf de week van maandag 16 maart 2020 (week 12) is het aantal sterfgevallen in 2020 aanzienlijk hoger dan in de voorgaande jaren en dit houdt negen weken lang aan. 508 inwoners van Brussel overleden in week 15 (van 6 tot 12 april 2020), Dat is 340 overlijdens meer dan verwacht, m.a.w. drie keer meer overlijdens dan het gemiddelde voor die week van het jaar. Dit is de week van de sterftepiek door de uitbraak van Covid-19 voor het hele land.

In **grafiek 14** ligt de focus op de periode van oversterfte (16 maart tot 17 mei 2020) en wordt deze oversterfte uitgesplitst naar leeftijd en geslacht. Oversterfte is een percentage dat aangeeft hoeveel hoger het aantal waargenomen sterfgevallen is in vergelijking met het verwachte aantal sterfgevallen

GRAFIEK 14: OVERSTERFTE (OF ONDERSTERFTE) VOOR DE PERIODE 16 MAART TOT 17 MEI 2020 IN HET BHG

Bron: Statbel - <https://statbel.fgov.be/nl/open-data/aantal-sterfgevallen-dag-geslacht-arrondissement-leeftijd>

Tijdens deze periode zijn 2.828 inwoners van het BHG overleden, 1.328 mannen en 1.500 vrouwen. Dit is 1.262 meer dan het gemiddelde van de afgelopen 5 jaar (83% oversterfte). Nochtans is deze oversterfte niet voor iedereen gelijk. Enerzijds is de oversterfte lager in de andere gewesten (45% oversterfte voor België). Anderzijds varieert ze naargelang van leeftijd en geslacht. Wereldwijd zijn het mensen boven de 45 jaar die meer sterven dan verwacht. Bovendien stierven 34% meer mannen in de leeftijd 45-64 jaar dan verwacht. Maar dit is vooral het geval voor mensen van 65 jaar en ouder. Voor deze leeftijdsgroep zijn er bijna twee keer zoveel mensen gestorven als verwacht kon worden. De toename van het aantal extra sterfgevallen onder vrouwen is geleidelijker dan onder mannen. Alleen vrouwen ouder dan 85 jaar zijn tussen 16 maart 2020 en 17 mei 2020 twee keer zo vaak gestorven als op dezelfde data in de voorgaande jaren.

Voor mensen jonger dan 45 jaar is het sterftecijfer op deze leeftijd zo laag dat de berekening van de oversterfte gebeurt op basis van kleine aantallen die van jaar tot jaar en van week tot week sterk kunnen verschillen. Het is dus moeilijk om daaruit conclusies te trekken. Het INSEE stelt echter in heel Frankrijk een ondersterfte onder de 25 jaar vast (meer uitgesproken bij mannen) die het mogelijk toeschrijft aan de "lockdownmaatregelen" die een impact kunnen hebben op andere doodsoorzaken, in het bijzonder bij ongevallen" (<https://www.insee.fr/fr/information/4470857> - geraadpleegd op 12 mei 2020). De cijfers voor België wijzen ook in die richting.

In totaal is het aantal gerapporteerde sterfgevallen in de periode bijna verdubbeld ten opzichte van de voorgaande jaren. Ervan uitgaande dat er geen tweede golf is en geen significante post-Covid-ondersterfte, lijkt het juist om voor 2020 een wereldwijde sterfte voor te stellen die gelijk is aan die van een 14-maanden durende periode.⁵¹ Dit zou neerkomen op +/- 1500 sterfgevallen bijkomende sterfgevallen bovenop de 9000 sterfgevallen die jaarlijks gemiddeld in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest worden vastgesteld.

⁵¹Meer in het bijzonder want mensen die in Italië overleden zijn aan Covid-19 verloren meer dan 10 jaren van hun leven volgens Hanlon *et al*: <https://wellcomeopenresearch.org/articles/5-75>

3.3. TOEGANG TOT ZORG EN MEDISCHE EN SOCIALE DIENSTEN

3.3.1. Context vóór de crisis

3.3.1.1. Gezondheid

De toegang tot de gezondheidszorg is voor veel Brusselse gezinnen moeilijk, zelfs al vóór de crisis. De Gezondheidsenquête 2013⁵² toont dat 23 % van de Brusselse gezinnen aangeeft dat ze de gezondheidszorg om financiële redenen hebben uitgesteld. Zorg uitstellen gebeurt verhoudingsgewijs veel vaker in het Brussels Gewest dan in Vlaanderen (5%) en Wallonië (9%).

Het uitstel van de gezondheidszorg neemt af naarmate de beschikbare financiële middelen toenemen. In het Brussels Gewest meldt bijna de helft (46%) van de gezinnen die moeite hebben om de eindjes aan elkaar te knopen, dat ze de zorg om financiële redenen hebben uitgesteld, tegenover 17% in de tussencategorie en slechts 5% onder de gezinnen die geen problemen hebben om de eindjes aan elkaar te knopen.

Het gebruik van algemene medische zorg en van thuiszorg ligt in het Brussels Gewest lager dan in de andere gewesten, in tegenstelling tot het gebruik van de gespecialiseerde zorg of ziekenhuiszorg.

Dit is grotendeels te wijten aan het stedelijk karakter van het Brussels Gewest: dit verbruiksprofiel zou ook worden waargenomen als enkel de grote steden van de andere gewesten in aanmerking zouden worden genomen. Er moet echter ook rekening worden gehouden met andere verklarende factoren: het zorgaanbod (een groot aantal ziekenhuisvoorzieningen), het profiel van de bevolking (met name multicultureel) en de bestaansonzekerheid zijn andere factoren die van invloed zijn op dit gebruiksprofiel.

3.3.1.2. Sociaal

Het aantal personen dat aanklopt bij het **OCMW**, is de afgelopen jaren in het Gewest aanzienlijk toegenomen. Tussen 2008 en 2018 is het aantal personen dat een leefloon ontvangt met 68% gestegen tot 38.681. Als men daarbij de mensen optelt die met een inkomen gelijk aan het leefloon leven (voornamelijk kandidaat-vluchtelingen en mensen met een verblijfsrecht maar niet ingeschreven in het bevolkingsregister), dan leven niet minder dan 43.433 mensen in laatste instantie van dit inkomen, dat ver onder de armoederisicodrempel ligt. Dit vertegenwoordigt 5,5% van de Brusselse bevolking van 18-64 jaar in 2018 (tegenover 4,2% in 2008). Onder de jonge volwassenen (18-24 jaar) is de toename nog zorgwekkender: in tien jaar tijd is het aantal jonge begunstigden meer dan verdubbeld; in 2018 gaat het om 13.553 personen, dat wil zeggen 13,2% van alle jonge volwassenen in Brussel (tegenover 7,8% in 2008).

Een deel van deze stijging kan worden verklaard door de opeenvolgende hervormingen die de voorwaarden voor de toegang tot werkloosheidsuitkeringen en met name tot leefloonuitkeringen (na onderzoek) beperken. Sommige werkzoekenden die geen uitkering van de RVA krijgen, wenden zich tot het OCMW, terwijl anderen geen eigen inkomen uit de sociale zekerheid (of sociale bijstand) ontvangen of niet meer ontvangen.

⁵² Het cijfer voor 2018 is voor deze indicator nog niet beschikbaar in de interactieve statistieken van de gezondheidsenquête.

Uit het rapport van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn "[Inzichten in non-uptake van de sociale rechten en in sociale onderbescherming in het Brussels Gewest](#)" (2017) blijkt in het algemeen dat veel Brusselaars zich in een situatie van sociale onderbescherming bevinden omdat ze ofwel geen recht hebben op een uitkering ofwel er geen gebruik van maken. Reeds voor de crisis zijn de sociale en medische diensten in Brussel, vanwege de vele mensen die in armoede of bestaansonzekerheid leven in het Brussels Gewest, vaak overbevraagd en overbelast, zoals algemeen wordt aangegeven in de rapporten over de toestand van de armoede, wat leidt tot lange wachttijden bij de behandeling van de vaak dringende aanvragen.

3.3.2. Impact van de crisis

De kwetsbare bevolkingsgroep die hulp krijgt van de sociale en medische diensten zoals OCMW's, de Sociale Diensten, centra voor gezinsplanning, gezondheidshuizen, schuldbemiddelingscentra en centra voor geestelijke gezondheidszorg zal duidelijk toenemen als gevolg van de crisis (zie 3.1). Bij deze verschillende diensten kloppen namelijk vooral mensen aan die in armoede leven, met gezondheidsproblemen kampen (waaronder geestelijke gezondheidsproblemen), die last hebben van eenzaamheid, enz. Reeds voor de crisis waren deze verschillende structuren sterk bevroegd en dienden ze almaar complexere situaties aan te pakken (bijvoorbeeld mensen met een combinatie van financiële problemen, intrafamiliale problemen en geestelijke gezondheidsproblemen). De COVID-crisis zal deze problemen waarschijnlijk nog versterken en daarom moet de opvangcapaciteit van deze structuren worden uitgebreid en moeten deze structuren nauwer gaan samenwerken.

3.3.2.1. Gezondheid

De eerste online vragenlijst van 2 tot 9 april van het onderzoek van Sciensano bevat resultaten op Brussels niveau,⁵³ die over het algemeen alarmerender zijn dan voor de rest van het land. Hieruit blijkt dat een zeer groot deel van de mensen hun **bezoek aan de dokter tijdens de epidemie heeft afgezegd of uitgesteld**, wat kan leiden tot een laattijdige opstart van de behandeling die ook gevolgen kan hebben voor de algemene gezondheidstoestand. Zo heeft bijvoorbeeld 79% van de mensen die voor een medische behandeling waren ingepland, zijn afspraak afgezegd. Meer in het bijzonder kan de **minder goede opvolging van chronisch zieke patiënten**, schadelijke gevolgen hebben voor hun gezondheid.

Ook moet worden opgemerkt dat de Sciensano-enquête aangeeft dat 45 % van de respondenten die gewoonlijk gebruik maken van **gezinshulp of ouderenzorg**, nu deze dienst niet meer krijgen. Deze verhouding bedraagt 60 % voor degenen die een beroep deden op een thuisverpleegkundige. Bovendien krijgt 27 % van degenen die gewoonlijk een beroep doen op hulp van familie, burens of vrienden, deze hulp niet meer in de onderzochte periode (terwijl 34% een toename van deze hulp meldt).

3.3.2.2. Sociaal

De Covid-crisis creëert uitzonderlijke noden op het vlak van sociale bescherming en bijstand, zowel op het vlak van aanvragen voor socialezekerheidsuitkeringen (werkloosheid, overbruggingsrecht, ...) als op

⁵³Dit punt zal binnenkort worden bijgewerkt met de resultaten van de tweede online vragenlijst van 16 tot 23 april, waarvan Sciensano zonet de eerste resultaten heeft gepubliceerd : <https://www.sciensano.be/nl/pershoek/impact-van-de-coronacrisis-op-de-belgen-sciensano-publiceert-resultaten-van-2de-covid-19>.

het vlak van sociale bijstand van het OCMW, steunmaatregel voor de huisvesting, schuldbemiddeling, enz.

Over het algemeen leidt de lockdown maar ook de gezondheidssituatie tot **een beperkter sociaal aanbod op het terrein (ook al zijn er veel mensen die zich blijven inzetten) terwijl de noden sterk toenemen; en dit, met minder direct contact en meer stappen die via de computer genomen moeten worden**. In dit verband moet worden opgemerkt dat het Brussels Gewest te kampen heeft met een grote **digitale kloof**: onder mensen met een laag opleidingsniveau heeft ongeveer 15% nog nooit een computer gebruikt.

Daarnaast moesten gezinshulp, thuiszorg, voedselbanken en sociale restaurants... al deze steun die nodig is om de meest hulpbehoevenden te helpen overleven (ten minste gedeeltelijk) worden stilgelegd tijdens de crisis. En we zullen moeten afwachten hoe de epidemie evolueert om te weten of deze activiteiten, die cruciaal zijn voor veel kwetsbare Brusselaars, op volle kracht kunnen worden hervat.

In de context van de crisis worden er **steeds meer aanvragen ingediend bij de OCMW's**, en die zullen waarschijnlijk nog verder toenemen. En dit in een context waarin de Brusselse OCMW's al voor de crisis overbevrraagd waren, aangezien het aantal mensen dat gebruik maakt van de OCMW's al hoog is en blijft toenemen (zie punt 3.1). Aangezien veel mensen hun inkomen zagen afnemen (zie punt A), zou er in de komende weken en maanden een nieuw publiek kunnen aankloppen bij de OCMW'S. De cijfers die in de pers circuleren, vermelden voor België een stijging met 30% van de verwachte aanvragen voor aanvullende steun voor de maanden april, mei en juni, en een verwachte stijging met 10% van de aanvragen voor een leefloon voor het jaar 2020 (in plaats van de 2% die vóór de crisis werd verwacht). Deze cijfers zijn desalniettemin zeer ruwe schattingen, zoals in een [ander persartikel](#) wordt uiteengezet.

De **GOB Maatschappelijke Integratie** voert vanaf juni een **onderzoek uit bij alle OCMW's in België**. Het doel van dit onderzoek is het aantal aanvragen bij de OCMW's tijdens de crisis te achterhalen, evenals het profiel van de betreffende doelgroep, en zal binnenkort meer betrouwbare cijfers opleveren.

3.3.3. Uitdagingen

Op transversaal vlak betreft één van de uitdagingen de **strijd tegen de non-uptake** van rechten en van ondersteunende diensten in het kader van deze crisis, die betrekking heeft op alle sociale grondrechten: toegang tot sociale zekerheid en tot medische en sociale eerstelijnsdiensten die actief zijn op het gebied van persoonlijke bijstand, gezondheidszorg, huisvesting en werkgelegenheid.

Wat de gevolgen van de crisis voor de gezondheid betreft, heeft een groot aantal mensen, zoals blijkt uit de Sciensano-enquête, afspraken en sommige onderzoeken moeten afzeggen of uitstellen. De zorg komt traag terug op gang, omdat burgers vaak terughoudend zijn om naar hun dokter of het ziekenhuis te gaan. Dit zal gevolgen hebben, naast de impact op de opvolging van chronische ziekten, ook op het vlak van screeningprogramma's (bv. borstkankerscreening), preventie (bv. een preventief bezoek aan de tandarts), ..., vormen ook de instandhouding van deze programma's en de sensibilisering van het publiek dat het belangrijk is zorg niet uit te stellen belangrijke thema's.

De Brusselse bevolking wordt gekenmerkt door sterke sociale ongelijkheden inzake gezondheid. Deze vaststelling is voor een deel te wijten aan het feit dat bepaalde doelpublieken niet tot bij het klassieke zorgaanbod geraken. Verschillende factoren liggen aan de grond van die gebrekkige toegang: verlies van sociale dekking, onvoldoende middelen, geen kennis van het aanbod en beperkte afstemming van het klassieke zorgaanbod met de kenmerken en noden van bepaalde doelpublieken.

Om de toegang tot zorg te verbeteren staan twee uitdagingen centraal: samenwerking tussen diensten en outreaching. Wanneer verschillende diensten (sociale diensten, familiale planning, geestelijke gezondheid, ...) structureel samenwerken en ervoor zorgen dat bij bepaalde klachten snel en effectief wordt doorverwezen naar elkaar, verbetert dit sterk de toegang tot verschillende zorgdiensten. Idealiter gebeurt dit zelfs door verschillende diensten onder één dak samen te brengen (onder de vorm van geïntegreerde welzijns- en gezondheidscentra), waardoor onmiddellijk kan worden doorverwezen en verschillende consultaties elkaar kunnen opvolgen. Outreaching zorgt er ten slotte voor dat mensen die geen toegang hebben tot zorg of hun zorg uitstellen, om welke reden dan ook, in hun leefomgeving kunnen worden opgezocht en vervolgens begeleid worden naar de juiste diensten. Dergelijke initiatieven bestaan reeds in het Brussels Gewest, maar zijn vandaag nog onvoldoende aanwezig om de toegang tot zorg te optimaliseren. In het kader van de coronacrisis bleek die outreaching ten slotte ook een essentiële schakel in het zorgaanbod, door mensen op de hoogte te brengen van de situatie, foutieve informatie tegen te gaan en de nodige hulp en diensten aan te bieden.

3.4. SITUATIE VAN OUDEREN IN RUSTHUIZEN

3.4.1. Context vóór de crisis

Volgens bepaalde indicatoren neemt de **armoede onder ouderen**, al dan niet ondergebracht in rusthuizen, in het Brussels Gewest toe, zoals blijkt uit de opwaartse trend van het aandeel van de IGO-gerechtigden: dit is gestegen van 9% in 2009 tot 12% in 2019 (dit is niet zo op nationaal niveau, waar dit aandeel op 5% is gebleven). Dit is des te zorgwekkender omdat het aantal mensen van 65 jaar en ouder de komende jaren aanzienlijk zal toenemen (verwachte toename met +12% tussen 2019 en 2029).

Volgens de laatste gegevens van Iriscare⁵⁴ beschikt het Brussels Gewest over **15.403 bedden in erkende ROB/RVT. Bijna twee op de drie wordt beheerd door de commerciële sector (62%)**, minder dan een op de vier is in handen van de overheid (22%) en 14% is afhankelijk van een vzw.

In het algemeen is het **aandeel ouderen dat in een rusthuis verblijft in het Brussels Gewest hoger**. In het Brussels Gewest is in 2018 namelijk 7,6% van de 65-plussers ondergebracht in rusthuizen, tegenover 5,3% in Vlaanderen en 6,1% in Wallonië (Bron: IMA Atlas). De **bevolking in de rusthuizen in Brussel is over het algemeen jonger** dan in België (zie tabel 2 hieronder).

TABEL 2: VERDELING VAN DE INWONERS VAN 65 JAAR EN OUDER IN ROB-RVT* PER LEEFTIJDGROEP (%), VOLGENS DE DRIE GEWESTEN - EXCLUSIEF KORTE VERBLIJVEN - JAAR 2018

	65-74 jaar	75-84 jaar	85 jaar en ouder	Totaal
Brussel Hoofdstad	14%	26%	60%	100%
Vlaanderen	7%	27%	66%	100%
Wallonië	12%	27%	61%	100%
België	9%	27%	64%	100%

⁵⁴ <https://www.iriscare.brussels/?wpdmdl=689>

Bron: IMA-Atlas

In 2018 zijn er in de loop van het jaar **3.200 sterfgevallen** in rusthuizen (zie tabel 3). Dit cijfer is relatief stabiel in de tijd en vertegenwoordigt ongeveer **20% van de totale populatie van rusthuisbewoners**.

TABEL 3: VERDELING (IN AANTAL EN %) VAN HET STERFTECIJFER VOLGENS DE MAANDEN VAN HET JAAR ONDER DE BRUSSELAARS IN ROB-RVT (EXCLUSIEF KV⁵⁵) DIE ZIJN OVERLEDEN - PERMANENTE STEEKPROEF VAN HET IMA - JAREN 2016 TOT 2018

	2016			2017			2018		
	Steekproef		Bevolking	Steekproef		Bevolking	Steekproef		Bevolking
	n	%	N	n	%	n	N	%	n
Januari	7	8,0	280	9	11,5	360	6	7,5	240
Februari	6	6,9	240	6	7,7	240	12	15,0	480
Maart	5	5,7	200	6	7,7	240	8	10,0	320
April	7	8,0	280	4	5,1	160	9	11,3	360
Mei	6	6,9	240	8	10,3	320	8	10,0	320
Juni	7	8,0	280	4	5,1	160	6	7,5	240
Juli	9	10,3	360	10	12,8	400	5	6,3	200
Augustus	7	8,0	280	9	11,5	360	9	11,3	360
September	9	10,3	360	3	3,8	120	4	5,0	160
Oktober	3	3,4	120	7	9,0	280	3	3,8	120
November	16	18,4	640	9	11,5	360	7	8,8	280
December	5	5,7	200	3	3,8	120	3	3,8	120
Totaal	87	100,0	3480	78	100,0	3120	80	100,0	3200

Bron: IMA-Atlas

De profielen met een lichte afhankelijkheid (bewoners O/A⁵⁶) van de bewoners van 65 jaar en ouder zijn oververtegenwoordigd in de Brusselse rusthuizen (33,8%) in vergelijking met Vlaanderen (19,3%) en Wallonië (30,3%) (Bron: Atlas IMA).

De kwalitatieve studie "De profielen van de bewoners O en A* in rusthuizen voor bejaarden (ROB) in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest: Trajecten, oriënteringslogica, opvang en alternatieven"⁵⁷ bracht vijf typische profielen voor deze bewoners O- en A in kaart:

1. Naar de instelling gaan om "zijn zelfstandigheid te behouden"
2. Naar een ROB gaan om beschermd te worden

⁵⁵ Kort verblijf

⁵⁶ d.w.z. "lichte afhankelijkheid" op de schaal van Katz

⁵⁷ https://www.ccc-ggc.brussels/sites/default/files/documents/graphics/rapports-externes/rapport_oa_in_rob_2017.pdf

3. Naar een ROB gaan omdat men zich te kwetsbaar voelt, als gevolg van een gezondheidsprobleem, uit voorzorg vanwege de risico's thuis
4. De "sociale plaatsing"
5. Naar een ROB gaan na een institutioneel traject (handicap of geestelijke gezondheid).

Op basis hiervan kunnen we de veronderstelling maken dat het hogere aandeel van profielen O/A in de Brusselse rusthuizen enerzijds verband houdt met het **isolement van de ouderen** (profielen 1 en 2); anderzijds met de **bestaansonzekerheid**, het gebrek aan betaalbare huisvesting en het gebrek aan instellingen voor specifieke noden op het vlak van handicap of geestelijke gezondheid (profielen 4 en 5).

3.4.2. Impact van de crisis

De rusthuizen werden zwaar getroffen door de COVID-19-crisis. Van alle sterfgevallen in verband met COVID-19 in Brussel (1.385 in de periode tussen 10 maart 2020 en 14 mei 2020) vond 45% plaats in rusthuizen (d.w.z. 621 sterfgevallen) (Bron: Sciensano). In vergelijking met de situatie van vóór de crisis (zie [tabel 3](#) hierboven) is er de afgelopen twee maanden sprake geweest van een aanzienlijke oversterfte.

De impact op het welzijn van de ouderen is ook zeer groot. Deze mensen wonen immers vaak alleen, met weinig of geen mogelijkheid om buiten te komen, en ervaren de context als beangstigend.

3.4.3. Uitdagingen

In de toekomst zullen waarschijnlijk nieuwe epidemieën zoals de Covid-epidemie opduiken en de huidige crisis heeft aangetoond hoe kwetsbaar de rusthuizen in dit verband zijn. Het zal dan ook noodzakelijk zijn om, zeer snel na de crisis, de organisatie en de ondersteuning van rusthuizen in die zin te herbekijken. Drie essentiële punten daarbij zijn:

- > De terbeschikkingstelling van voldoende uitrusting voor alle structuren (die in het huidige kader niet allemaal over dezelfde middelen beschikten om zichzelf te bevoorraden).
- > De herziening van de personeelsnormen zodat men over voldoende personeel kan beschikken dat ook is opgeleid om dergelijke crisissen te beheren.
- > Versterking van de structurele samenwerking met huisartsen en lokale ziekenhuizen om de continuïteit van de zorg voor de patiënt, de toegang tot palliatieve zorg en, meer in het algemeen, de levenseindebegeleiding te verbeteren.
- > Het creëren van intermediaire structuren tussen ziekenhuizen en rusthuizen, zowel ter ontlasting van de ziekenhuizen bij pieken als ter ontlasting van de rusthuizen, die dus in mindere mate mensen moeten opvangen die in quarantaine geplaatst moeten worden of die erg zorgbehoevend zijn.

Het zwaartepunt van de ouderenzorg in Brussel ligt momenteel bij de rust- en verzorgingstehuizen. Zonder dat dit altijd de beste optie is, wordt er vaak (bij iets verminderde zelfredzaamheid, eenzaamheid, kleine problemen, ...) te snel overgegaan tot een opname in een rusthuis, wat zorgt voor een grote populatie aan rusthuisbewoners enerzijds, en (te) grote rusthuizen met een (te) hoge bezettingsgraad. Dit laatste blijkt tijdens de huidige coronacrisis des te problematischer, omwille van de combinatie van een hoge besmettingskans door de dichtbevolktheid met de grote kwetsbaarheid van ouderen.

Dat het zwaartepunt bij de rust- en verzorgingstehuizen ligt, is zeker voor een groot deel te wijten aan het ontoereikende aanbod van thuisdiensten en aan een gebrekkig sociaal weefsel. Om tegemoet te komen aan een verminderde zelfredzaamheid en om ervoor te zorgen dat mensen in hun thuisomgeving kunnen ouder worden, moet het contingent aan geaggregeerde thuishulpuren vergroot worden en het beroep van thuishulp sterker gevaloriseerd worden. Eenzaamheid is ook een gekend probleem bij de oudere populatie, zeker ook tijdens de huidige crisis. Dagcentra kunnen hier een belangrijke rol in spelen maar zijn voorlopig nog niet overal aanwezig. Wanneer deze in elke wijk aanwezig zijn, en zijn ingebed in het bestaande sociaal weefsel, geeft dit de kans ouderen het gevoel te geven dat ze behoren tot de samenleving en zich thuis te voelen in hun omgeving.

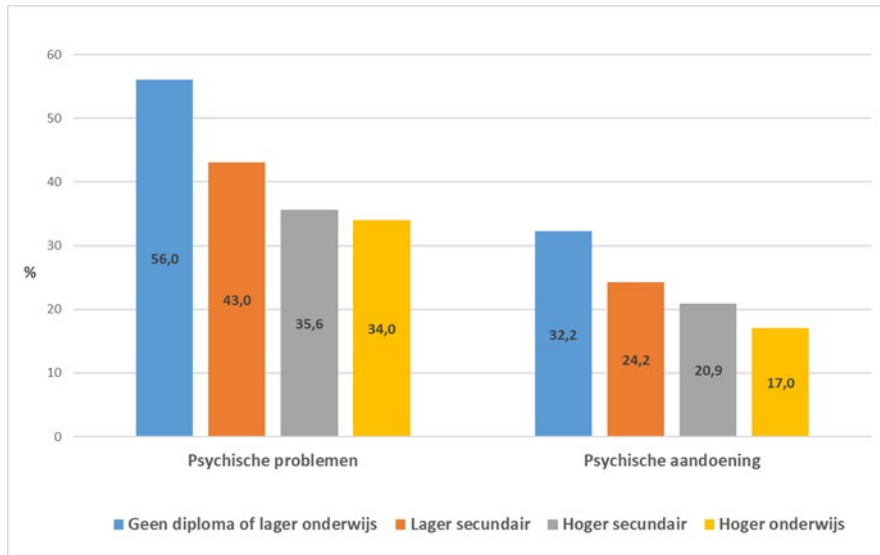
3.5. GEESTELIJKE GEZONDHEID

3.5.1. Context vóór de crisis

Uit de gegevens van de gezondheidsenquête (2018) blijkt dat 39% van de Brusselaars al vóór de crisis psychologische problemen had en 22% leed aan een psychopathologie.

Het feit dat men kampt met psychologische problemen die wijzen op een zekere malaise of op een waarschijnlijke geestelijke pathologie houdt verband met de sociale situatie van de betrokkenen. Zoals blijkt uit [grafiek 15](#), neemt het aandeel van de Brusselse bevolking van 15 jaar, dat aangeeft zich in deze situatie te bevinden, toe naarmate het opleidingsniveau van het gezin daalt, en ook als we kijken naar de leeftijd en het geslacht van de betrokkenen (grafiek 4). Dezelfde trend wordt waargenomen voor depressieve stoornissen en angststoornissen.

GRAFIEK 15: PERCENTAGE VAN DE BEVOLKING (15 JAAR EN OUDER) MET PSYCHISCHE PROBLEMEN (GHQ-SCORE ≥ 2) OF PSYCHOPATHOLOGIE (GHQ-SCORE ≥ 4), VOLGENS HET OPLEIDINGSNIVEAU* (GESTANDAARDISEERDE CIJFERS), BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST, 2013**

* Hoogste opleidingsniveau van het gezin

** Standaardisering naar geslacht en leeftijd (Europese referentiepopulatie, 2013)

Gegevensbron: Sciensano, Gezondheidsenquête via interviews, 2013; Berekeningen: Observatorium voor Gezondheid en Welzijn, Brussel.

Terwijl de frequentie van depressies toeneemt naarmate het opleidingsniveau afneemt, wordt de relatie omgekeerd voor het deel van de Brusselse bevolking van 15 jaar en ouder dat in de afgelopen 12 maanden een depressie heeft gemeld en psychotherapie heeft gevolgd. Dezelfde trend stelt men ook vast in het gebruik van antidepressiva op basis van gegevens van het Internutualistisch Agentschap (IMA). **Dit resultaat duidt op een belangrijke non-uptake van zorg door achtergestelde bevolkingsgroepen, ondanks het feit dat zij daarnaast meer vatbaar zijn voor geestelijke gezondheidsproblemen.**

3.5.2. Impact van de crisis

1) **Sciensano** voert een online [enquête](#) uit (zie hierboven) om de impact van de epidemie op de gezondheid en het gedrag van de in België wonende bevolking te beoordelen. Merk op dat de steekproeftrekking niet-probabilistisch is omdat ze gebaseerd is op een netwerkverspreiding en dat de socio-economische status van de respondenten hoger is dan in de algemene populatie. De eerste enquête, die tussen 2 en 9 april is uitgevoerd, levert niettemin verhelderende indicatoren op, die in sommige gevallen in de loop van de tijd kunnen worden vergeleken met de situatie van vóór de crisis (via de resultaten van de Gezondheidsenquête van 2018). Het lijkt erop dat:

- > de **angststoornissen en depressieve stoornissen** zijn tijdens de crisis sterk toegenomen en treffen respectievelijk 20 % en 16 % van de respondenten (tegenover 11 % en 10 % in 2018).
- > De zwaarst getroffen zijn jongeren, mensen met een laag opleidingsniveau, gezinnen met kinderen en in het bijzonder eenoudergezinnen, mensen die werkloos of gehandicapt zijn, mensen die tijdens

de lockdown hun activiteit hebben moeten onderbreken en mensen die hun activiteit hebben voortgezet maar niet konden telewerken.

- > Depressieve stoornissen namen vooral toe bij jongeren van 16-24 jaar: de prevalentie verdrievoudigde bij jonge vrouwen en verviervoudigde bij jonge mannen, waardoor bijna een derde van de respondenten in deze leeftijdsgroep werd getroffen.
- > In het algemeen nemen angst en depressieve stoornissen toe als mensen in contact komen/zijn geweest met een persoon die besmet is met Covid, of als ze zelf symptomen hebben. Bovendien hebben mensen met een goede sociale ondersteuning minder kans om te lijden aan angst of depressieve stoornissen. Uit de resultaten van de enquête blijkt echter dat de crisis een zeer grote impact heeft op de **sociale gezondheid** van de bevolking: 58% van de respondenten is sinds medio maart 2020 ontevreden over hun sociale contacten, tegenover slechts 8% in 2018. Deze ontevredenheid is groter bij jongeren, alleenstaanden met of zonder kinderen, laagopgeleiden en werklozen of gehandicapten."

2) In het kader van een onderzoeksproject van de **La Ligue Bruxelloise pour la Santé Mentale met als titel "Recherche exploratoire sur l'impact de la crise sanitaire du Covid-19 sur les conditions de travail, les pratiques cliniques et la patientèle des professionnels de la santé mentale: éclairages à partir du vécu des professionnels du champ bruxellois de la santé mentale"**⁵⁸, werden tussen 20 en 30 april 2020 (lockdownperiode) een dertigtal interviews gehouden met professionals in de geestelijke gezondheidszorg - voornamelijk van de Brusselse Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg (hierna "CGG" genoemd). De analyse van de gegevens is tot op heden (15 mei 2020) nog aan de gang, maar de voorlopige waarnemingen konden informeel met de onderzoeker worden besproken.

Aanvankelijk, omdat de lockdown eerder tijdelijk leek te zijn, hebben de meeste Centra voor Geestelijke Gezondheid (CGG) hun werking opgeschort terwijl ze wel telefonisch contact met hun patiënten bleven houden om het contact niet te verliezen. Toen duidelijk werd dat de lockdown zou blijven duren, moesten de professionals hun manier van werken aanpassen. Sommigen hielden vast aan het essentiële idee om gewoon contact te houden, anderen zetten de therapeutische behandelingen (voornamelijk via teleconsultatie) verder, vooral in de gevallen waarvoor het nakomen van het kader (timing van de sessies, enz.) belangrijk lijkt.

Op enkele uitzonderingen na is het totale aantal opvolgingen in elke dienst tussen medio maart en medio april gedaald. Dit is te wijten aan het feit dat enerzijds een deel van de opvolgingsaanvragen werd onderbroken en anderzijds aan het feit dat de CGG zeer weinig nieuwe opvolgingsaanvragen ontvingen in deze periode. Eind april zagen enkele professionals dat het aantal nieuwe aanvragen opnieuw toenam.

Lockdown leidde tot een merkbare verandering in de manier van werken in die zin dat er nu vooral aan telewerken wordt gedaan, ook al hebben de CGG gezorgd voor een permanentie ter plaatse en voor de mogelijkheid om een face-to-face vergadering te beleggen indien nodig of in een noodsituatie. De invoering van telewerk heeft gevolgen voor de manier van werken, waarvan er twee vermeldenswaard zijn:

- > De professional kan de indruk hebben dat hij bij de patiënt "binnendringt": enerzijds nodigt de professional zichzelf, via de telefoon en nog meer via een videoconferentie, uit bij de patiënt thuis en heeft hij toegang tot aspecten van zijn privéleven; anderzijds is het meestal de patiënt die zelf op consult gaat met, altijd, de mogelijkheid om niet te gaan, en is het bij een teleconsultatie vaak de professional die de patiënt opbelt.

⁵⁸ https://lbfsm.be/IMG/pdf/covidvecusm_projet_de_recherche_synthese_.pdf

- > Terwijl in sommige gevallen het gebruik van de telefoon zijn nut kan hebben voor patiënten die zich meer op hun gemak voelen bij dit communicatiemiddel dan in een face-to-face-gesprek, is het voor anderen een bron van problemen. Meer in het bijzonder om een plekje te vinden waar men rustig kan praten in de eigen leefruimte tijdens de lockdown (waarbij kinderen, partner, etc. aanwezig zijn).

Uit deze eerste gesprekken is gebleken dat het werken met kinderen het moeilijkst is. Enerzijds omdat professionals vaak gebruik maken van verschillende brugmiddeltjes (tekeningen, uitgesneden vormen, poppen, etc.) die niet of niet gemakkelijk bruikbaar zijn bij videoconferencing. Hoewel hier al vaak is over nagedacht en er al creatieve oplossingen uit de bus zijn gekomen. Anderzijds werken de professionals over het algemeen met het kind wanneer de ouder er niet bij is. Bij teleconsultatie verloopt de toegang tot het kind via de telefoon of laptop van de ouder en blijft het kind meer onder de controle van de ouder staan.

Voor werknemers in de geestelijke gezondheidszorg maakt telewerken het moeilijker om de privé- en de werksfeer van elkaar te scheiden, zowel op het vlak van tijd als van plaats, vooral voor mensen die niet de mogelijkheid hebben om thuis een echte kantoorruimte in te richten. Bovendien kan de afwezigheid van collega's in de buurt het moeilijker maken om hun beroep uit te oefenen omdat men in de moeilijke momenten geen steun kan vinden bij elkaar.

3.5.3. Uitdagingen

3.5.3.1. Verband met de situatie met betrekking tot werk en huisvesting

Geestelijke gezondheidsproblemen zijn deels gekoppeld aan de sociale situatie van mensen. Met name de situatie van de betrokkene ten opzichte van de arbeidsmarkt en de huisvestingsomstandigheden zijn bepalende factoren voor de geestelijke gezondheidstoestand.

Interacties tussen geestelijke gezondheid en werk treden op in verschillende omstandigheden, zowel op de werkplek als in de zorgsituatie, en beïnvloeden zowel het beroep doen op het geestelijke gezondheidssysteem als de toegang tot werk of de stap om opnieuw aan het werk te gaan. Bovendien zijn deze interacties gekoppeld aan onderliggende dimensies van het werk, zoals de activiteiten, het sociaal netwerk, de erkenning en het gevoel erbij te horen.⁵⁹ **Aangezien de huidige crisis een grote impact heeft op het werk (zie 3.1), zullen er ook grote gevolge zijn voor de geestelijke gezondheid en het bijbehorende zorgsysteem.**

Bovendien ondervindt een groot aantal Brusselaars heel wat problemen om toegang te krijgen tot **fatsoenlijke huisvesting**. De problemen inzake de toegang tot goede huisvesting in het Brussels Gewest zorgen er mee voor dat **het stelsel van de geestelijke gezondheidszorg overbelast geraakt**. Deze uitdagingen hebben betrekking op een divers publiek en op het dagelijks werk van de professionals in de geestelijke gezondheidszorg, waardoor de overgang van ziekenhuis- naar gemeenschapszorg, de continuïteit van de zorg en de sociale re-integratie in het gedrang komt⁶⁰. **Ook hier zal de huidige crisis**

⁵⁹ Walker C., Nicaise P., Thunus S. 2019. Parcours.Brussel: Kwalitatieve evaluatie van het geestelijke gezondheidssysteem en de zorgtrajecten van gebruikers in het kader van de Psy 107 hervorming in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Toegankelijk via: <https://www.ccc-ggc.brussels/nl/observatbru/publications/parcoursbrussel-kwalitatieve-evaluatie-van-het-geestelijke>

⁶⁰ Walker C., Nicaise P., Thunus S. 2019. Parcours.Brussel: Kwalitatieve evaluatie van het geestelijke gezondheidssysteem en de zorgtrajecten van gebruikers in het kader van de Psy 107 hervorming in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Toegankelijk via: <https://www.ccc-ggc.brussels/nl/observatbru/publications/parcoursbrussel-kwalitatieve-evaluatie-van-het-geestelijke>

de toegang tot huisvesting verder bemoeilijken door het inkomstenverlies, wat het risico op overbelasting van de geestelijke gezondheidszorg nog zal verhogen.

3.5.3.2. Een beangstigende periode

De huidige periode is beangstigend (zie de resultaten van de online-enquête van Sciensano) en zou op lange termijn een weerslag kunnen hebben op de geestelijke gezondheid, afgezien van de impact van de daaruit voortvloeiende sociaaleconomische problemen: verdriet, angst en depressie zullen mensen en gemeenschappen blijven parten spelen.

3.5.3.3. Capaciteit van de bestaande structuren en het belang van samenwerking en continuïteit van de zorg

Naast het belang van toegang tot een degelijke job en fatsoenlijke huisvesting is het ook belangrijk om enerzijds de **capaciteit van de bestaande structuren te verhogen** (geestelijke gezondheidszorg, ziekenhuisbedden, psychiatrische verzorgingsinstellingen, initiatieven op het gebied van sociale huisvesting, enz.) en om middelen vrij te maken die de bestaande structuren in staat stellen om beter samen te werken, anderzijds.

De studie "Parcours.Bruxelles"⁶¹ onderzocht de organisatie van de geestelijke gezondheidszorg in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op basis van de zorgtrajecten van de gebruikers die contact hebben of hebben gehad met de centra voor geestelijke gezondheidszorg in dit gewest. De toegang tot de gezondheidszorg is om de volgende redenen problematisch: de **complexiteit van het systeem, het gebrek aan middelen voor ziekenhuisopnames** en voor specifieke doelgroepen, en het **toevallige en onderhandelde karakter van de doorverwijzingen binnen het systeem** en van de toegang tot de diensten.

De professionals van de Brusselse geestelijke gezondheidszorg zijn van mening dat **samenwerking noodzakelijk is gelet op de kenmerken van het publiek in de geestelijke gezondheidszorg, meer in het bijzonder de complexiteit van de situaties en de langdurigheid van de trajecten. De complexiteit zal met de huidige crisis nog toenemen, en de langdurige trajecten dreigen te worden verstoord.** Er is evenwel te weinig samenwerking. De gevolgen van een gebrek aan samenwerking zijn frequente onderbrekingen in de trajecten van de gebruikers, met name bij de overgang van het ziekenhuis naar ambulante zorg. Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt een uitdrukkelijke vraag van professionals naar een **systematisering van de intervisie en interorganisatorische immersiepraktijken.**

Het aanbod aan mentale gezondheidszorg wordt in Brussel gekenmerkt door een heel gediversifieerd landschap. Hoewel dit aanbod rijk en divers is, is het ook complex en niet voor iedereen even toegankelijk. De onduidelijkheid over de rollen van en relaties tussen de verschillende soorten zorgverlening, diensten, structuren en instellingen leidt tot een gebrek aan zorgcontinuïteit.

Een verhoogde integratie tussen het ambulante aanbod en netwerk 107 moet worden beoogd, door onder andere de mobiele teams een sterkere verbindende rol te laten spelen tussen de ambulante structuren

⁶¹ Walker C., Nicaise P., Thunus S. 2019. Parcours.Brussel: Kwalitatieve evaluatie van het geestelijke gezondheidssysteem en de zorgtrajecten van gebruikers in het kader van de Psy 107 hervorming in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Toegankelijk via: <https://www.ccc-ggc.brussels/nl/observatbru/publications/parcoursbrussel-kwalitatieve-evaluatie-van-het-geestelijke>

en bestaande lijnen (huisartsen, centra voor GGZ, ...). De belangrijke doorverwijsfunctie van die mobiele teams, waarmee ze niet-noodzakelijke ziekenhuisopnames kunnen vermijden stelt hen bovendien in staat om tegemoet te komen aan het tekort aan beschikbare ziekenhuisbedden. Dat gebrek aan contact tussen mobiele teams en ambulante diensten staat, samen met een tekort aan personeel en een onduidelijke terreinafbakening, deze functie echter voorlopig in de weg.

Een laatste kwestie is de toegankelijkheid van de geestelijke gezondheidszorg in Brussel. Ondanks die diversiteit zijn er heel wat, vaak kwetsbare, mensen die hun weg niet vinden naar de juiste diensten. Laagdrempelige ontmoetingsplaatsen kunnen hier een antwoord op bieden door hun niet-stigmatiserende en inclusieve aanpak, maar zijn in Brussel nog ondervertegenwoordigd. De sluiting van dergelijke diensten tijdens de lockdownperiode kan gezorgd hebben voor een verhoogde uitsluiting van bepaalde doelpublieken van geestelijke gezondheidszorg.

3.6. MENSEN MET EEN HANDICAP

3.6.1. Situatie voor de crisis

Er bestaan belangrijke verbanden tussen **handicap en armoede**. Over het geheel genomen loopt in België bijna een kwart van de personen van active leeftijd met een handicap het risico om in armoede te vervallen, dit is twee keer zoveel als in de totale bevolking van die leeftijd. De graad van hun risico op armoede of sociale uitsluiting (dat rekening houdt met andere parameters dan het inkomen) bedraagt in België meer dan 40% (tegenover 17% voor de totale bevolking van actieve leeftijd). Het armoedepercentage van mensen met een handicap is ook hoger bij de ouderen⁶². Ongeacht de leeftijd verhoogt een handicap het risico op armoede, brengt hij extra kosten met zich mee en verhindert hij een vlotte deelname aan de samenleving of de arbeidsmarkt.

In het Brussels Gewest ontvangen 13.072 mensen in 2018 een inkomensvervangende tegemoetkoming (IVT), waarvan het bedrag onder de armoederisicodrempel ligt. Bovendien telt het Brussels Gewest respectievelijk 5.359 en 7.341 personen die geen inkomensvervangende tegemoetkoming maar wel een integratietegemoetkoming (IT) of een tegemoetkoming voor hulp aan bejaarden (THAB) ontvangen⁶³. Daarnaast ontvangen 5.545 kinderen onder de 21 jaar met een medische aandoening op 30 juni 2018⁶⁴ een extra kinderbijslag in dit kader.

Het totale aantal mensen (volwassenen en kinderen) met een handicap blijft echter miskend. Naast het probleem van de definitie van een handicap en het gebrek aan gegevens (in het algemeen en centraal), is er een bijzonder opvallend **gebrek aan benutting** van uitkeringen en bijstand door mensen met een handicap⁶⁵.

De kwestie van de zorg voor personen met een handicap is complex, zowel wat betreft de identificatie van de behoeften als wat betreft de ontwikkeling van een aanbod van bijstand en diensten, aangezien in

⁶² Bron: Hermans (2019), "Handicap, armoede en sociale uitsluiting" in POD Maatschappelijke Integratie en FOD Sociale Zekerheid (2019), "Armoede en Handicap in België" (Jaarboek waarin een reeks bijdragen over dit thema zijn opgenomen).

⁶³ Bron: FOD Sociale Zekerheid, berekeningen Observatorium voor Gezondheid en Welzijn.

⁶⁴ Bron: Famifed, "Statistisch overzicht van de kinderbijslag, 30 juni 2018".

⁶⁵ Zie "Overzicht van de non take-up door personen met een handicap die in bestaansonzekerheid of armoede leven in het Brussels gewest", Laurence Noël, Observatorium voor Gezondheid en Welzijn in POD Maatschappelijke Integratie en FOD Sociale Zekerheid (2019).

België verschillende entiteiten bevoegd zijn. Deze aspecten worden in het Brussels Gewest nog verergerd door de sociaal-economische situatie van zijn inwoners en door de institutionele realiteit.

Ter indicatie: een onderzoek van het Observatoire de l'accueil et de l'accompagnement de la personne handicapée (Service PHARE - COCOF) bij personen onder de 65 jaar met een handicap toont de volgende resultaten: (1) een grote meerderheid van de respondenten wenst gezinssteun in combinatie met thuiszorg, (2) 10% van de personen met een handicap die in een situatie van grote afhankelijkheid verkeren, verblijft in een rusthuis terwijl zij jonger zijn dan 65 jaar, (3) met betrekking tot verzoeken om aanvullende bijstand is er een vraag naar meer steun op met name het gebied van vervoers- en vrijetijdsdiensten, (4) veel mensen zijn niet op de hoogte van de verschillende bevoegde diensten en weten niet waar ze terecht kunnen voor informatie, wat impliceert dat men een gecentraliseerde en gestructureerde informatie over de verschillende diensten en de bestaande bijstand dient te ontwikkelen.

3.6.2. Impact van de crisis

In de context van de crisis worden mensen met een handicap acuut geconfronteerd met het gebrek aan toegang tot collectieve goederen en diensten. Zij blijven vaak in de kou staan met hun problemen, die door de crisis nog worden verergerd en vergroot: gezondheidsproblemen, isolement, moeilijkheid of onmogelijkheid om zich aan te passen aan telewerken of afstandsonderwijs, sluiting van ondernemingen voor aangepast werk, complexiteit en gewicht van de administratieve lasten, enz. De crisis versterkt wat zij vaak dagelijks meemaken: uitsluiting en eenzaamheid⁶⁶.

Sommige structuren waren tijdens de crisis niet meer in staat om mensen met een handicap op te vangen, zodat ze door hun familie moesten worden opgevangen. Deze verandering en de lockdown hebben niet alleen grote gevolgen voor de families maar kunnen ook onder meer tot desoriëntatie leiden bij mensen (inclusief kinderen) met een handicap, en kunnen bepaalde aandoeningen verergeren. De zorgverleners die mensen met een handicap (volwassenen of kinderen) begeleiden, hebben met name geleden onder de vermindering van het aanbod van assistentie en ondersteunende diensten.

Ook moet worden opgemerkt dat verschillende organisaties, zoals UNIA of de Nationale Hoge Raad voor Personen met een Handicap, in hun adviezen hebben vermeld dat naast ouderen in rusthuizen ook mensen met een handicap in het kader van de epidemie impliciet werden blootgesteld aan een vorm van discriminatie, zij het onvrijwillig, in termen van hun toegang tot zorg (preventief en curatief) en dat zij een triage op grond van de handicap vreesden⁶⁷.

3.6.3. Uitdagingen

Sommige aspecten van het beheer van de crisis in de rusthuizen kunnen worden omgezet naar het niveau van de instellingen voor mensen met een handicap: gebrek aan crisismaatregelen, gebrek aan bescherming voor bewoners en personeel, enz. Een van de uitdagingen is de reorganisatie van deze opvangstructuren om dit soort epidemieën het hoofd te kunnen bieden.

De ondersteunende diensten moeten worden versterkt/ontwikkeld in de context van de crisis, met het oog op een coördinatie en continuïteit van de zorg op maat van elke specifieke situatie, rekening houdend met de gezinssituatie. Een globale en gefaciliteerde zorg is noodzakelijk.

⁶⁶ Advies van de Nationale Hoge Raad voor Personen met een Handicap (NHRPH)

⁶⁷ <https://www.unia.be/nl/artikels/personen-met-een-handicap-en-ouderen-hebben-recht-op-zorg>
<http://ph.belgium.be/nl/adviezen/advies-2020-09.html>

en

De problematiek van de gegevens en de beschikbaarheid van uitgebreide en gecentraliseerde statistieken over personen met een handicap is belangrijker dan ooit. Naast deze algemene statistieken moet ook het effect van de epidemie op mensen met een handicap worden gemonitord.

Een andere globale uitdaging is de coördinatie van de gedeelde bevoegdheden in deze materie tussen de gefedereerde entiteiten (COCOM, COCOF, VG, Federaal, de WBF) en de federale overheid.

3.7. WAT IS DE IMPACT OP DE GELIJKHEID VAN MANNEN EN VROUWEN?

De impact van Covid-19 zal groter zijn voor de vrouwen die al economisch gemarginaliseerd zijn in onze samenleving.

Ondanks de aanzienlijke vooruitgang die de afgelopen decennia is geboekt op het gebied van de gelijkheid van mannen en vrouwen in ons gewest, benadrukt deze crisis de discriminatie tussen vrouwen en mannen die nog steeds bestaat in de samenleving.

Terwijl de overgrote meerderheid van de gezondheidswerkers in België en de Europese Unie vrouwen zijn, ligt deze verhouding veel lager op het niveau van de besluitvorming⁶⁸. Bovendien is het één van de laagst betaalde sectoren.⁶⁹

Als gevolg daarvan zijn vrouwen oververtegenwoordigd in de banen die tijdens de lockdown en de crisis essentieel zijn gebleken: gezondheidszorg, zorg voor ouderen, thuiszorg, voedingswinkels, onderwijs, kinderdagverblijven, de schoonmaak van de instellingen die actief bleven ...

In België blijkt uit de cijfers van de RSZ over de tewerkstelling van vrouwen per activiteitssector dat in de volgende sectoren de meerderheid van de werknemers vrouwen zijn:

- > 80% in de ziekenhuissector;
- > 88% in rust- en verzorgingstehuizen;
- > 86,5% in verzorgingstehuizen voor ouderen;
- > 96% in kinderdagverblijven;
- > 95% in de sector van de thuiszorg;
- > 60% in de detailhandel in niet-gespecialiseerde winkels (supermarkten).

Deze kwetsbaarheid is ook zichtbaar in de ongelijke verdeling van de huishoudelijke taken, de kinderopvang en de mentale last van de lockdown: vrouwen dragen hier de grootste last (zelfs in telewerksituaties). Ze hebben overigens geen andere keuze in het kader van eenoudergezinnen, die in Brussel voor meer dan 86% vrouwelijk zijn. Hun situatie is bijzonder dramatisch wanneer zij zorgen voor kinderen met een handicap. De bestaansonzekerheid neemt ook toe voor dakloze vrouwen, allochtone vrouwen of vrouwen zonder papieren, voor vrouwen die te lijden hebben onder racisme, voor mensen in de prostitutie, voor deeltijdse arbeidsters⁷⁰ enz...

⁶⁸ IVGM, Vrouwen aan de top, 2009 (https://igvm-iefh.belgium.be/nl/publicaties/vrouwen_aan_de_top)

⁶⁹ EIGE, 'Frontline workers' (<https://eige.europa.eu/covid-19-and-gender-equality/frontline-workers>)

⁷⁰ https://www.rtbf.be/info/dossier/les-grenades/detail_pour-une-prise-en-compte-du-genre-dans-le-deconfinement-et-l-apres-crise-covid-19?id=10481214&fbclid=IwAR23_pDUChkn-Q8R_uAA2OzwGFeyv9WV5gP78n0Y7Haovx-r0dV_fp4LGWQ

Tot slot benadrukken we de dramatische verergering van het geweld tegen vrouwen, die het Brussels Gewest en de gemeenschappen sinds de eerste tekenen van de toename krachtig hebben bestreden via de CIM Droits des femmes, de intra-Brusselse taskforce en de taskforce waarin het Brussels Gewest, de COCOF, het Waals Gewest en de Waals-Brusselse Federatie samenwerken.

Deze crisis heeft de gelijkheid van vrouwen en mannen ongetwijfeld beïnvloed. Het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen heeft een studie uitgevoerd naar de gevolgen van Covid-19 op dit punt en de conclusies wijken niet af van deze bevindingen.

Het Planbureau (FPB) heeft dit eveneens onderstreept⁷¹ en er op gewezen dat bepaalde groepen bijzonder kwetsbaar zijn: 16-49-jarigen en mensen met een laag inkomen die alleenstaand, arbeidsongeschikt of werkloos zijn. Zoals het Planbureau beklemtoont, "zijn vrouwen over het algemeen meer blootgesteld aan een afname van het welzijn dan mannen".

Volgens het Federaal Planbureau zijn gezondheid, levensstandaard, sociaal leven, werk en onderwijs de belangrijkste bepalende factoren voor het welzijn van de Belgen. Sommige groepen hebben een lager dan gemiddeld welzijnsniveau: alleenstaanden (met of zonder kinderen), mensen die werkloos zijn, die arbeidsongeschikt zijn, geen diploma of een laag inkomen hebben.

De Covid-19-crisis heeft een negatieve invloed op deze bepalende factoren. "Vooral de vrouwen en de bovengenoemde groepen worden getroffen. Hun welzijn zal bovengemiddeld afnemen"⁷².

Uit de werkzaamheden van het FPB blijkt dat de gezondheid, zowel fysiek als mentaal, de belangrijkste bepalende factor is voor het welzijn in België.

Het FPB benadrukt dit punt: om het welzijn in België te verbeteren, moet het crisisbeleid prioritair op deze kwetsbare groepen focussen.

Het is dus van essentieel belang dat men rekening houdt met het genderspect (met name door genderstatistieken bij te houden voor alle crisismaatregelen, met tools zoals gender budgeting en gender mainstreaming in alle nieuwe beleidsmaatregelen) om deze onevenwichten te corrigeren en deze groepen onder meer een gelijke toegang tot diensten te verlenen en de vrouwenberoepen zowel geldelijk als symbolisch te valoriseren.

⁷¹ <https://www.plan.be/press/communique-1986-nl-covid+19+en+welzijn+wie+zijn+de+kwetsbare+groepen+>

⁷² <https://www.plan.be/press/communique-1986-nl-covid+19+en+welzijn+wie+zijn+de+kwetsbare+groepen+>

4. LUIK RUIMTELIJKE ORDENING - MILIEU

4.1. CONTEXT

De gezondheids crisis, de opgelegde lockdownmaatregelen en de gevolgen van deze crisis voor de werking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zetten ook aan tot nadenken of en hoe het territoriale beleid in Brussel onder de loep moet worden genomen.

De cijfers, kwalitatieve gegevens, analyses en ambities die in dit hoofdstuk over ruimtelijke ordening - milieu worden voorgelegd, zijn afkomstig uit documenten, tools en permanente monitoring door Perspective en zijn partners.

Het Gewestelijk Plan voor Duurzame Ontwikkeling

Op territoriaal vlak komt de crisis op een moment dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest met de goedkeuring van het Gewestelijk Plan voor Duurzame Ontwikkeling (juli 2018) een nieuwe koers heeft uitgetekend.

Er stonden toen twee uiteenlopende uitdagingen op het spel.

In de eerste plaats wordt Brussel, net als alle andere steden in de wereld, opgeroepen om een centrale rol te spelen in het aanreiken van concrete antwoorden op de klimaat- en milieu-uitdagingen. Tegen deze achtergrond behoren de strijd tegen de stedelijke wildgroei, de verdichting en de functiemenging, de daling van de mobiliteitsvraag, de ontwikkeling van een circulaire economie, de doorlaatbaarheid van de bodem en het behoud van de ecosystemen en de biodiversiteit tot de thema's die alle steden en ook Brussel in hun ontwikkelingsstrategie moeten opnemen.

De uitdagingen van de tweede orde gelden specifiek voor Brussel: een maatschappelijke gelaagdheid die nog steeds geografisch afgetekend is, een nijpende behoefte aan toegankelijke woningen, een gebied dat in stukken is gebroken door de toegangen van de stad en de noord-zuidverbinding, een complexe institutionele en historische context, een geografische enclave die de stad blootstelt aan grootschalig autopendelverkeer, een enorme kloof tussen zijn actiemiddelen en grootstedelijke reikwijdte, de vraag naar een aan de bevolking aangepast onderwijsaanbod, een sociaaleconomische situatie die gekenmerkt wordt door een aanzienlijke productie van welvaart en een hoog werkloosheidscijfer, ook al is de situatie de laatste jaren duidelijk verbeterd ...

Het Gewestelijke Plan voor Duurzame Ontwikkeling (GDPO) staat voor de beleidsvisie waarmee de stad deze uitdagingen aangaat. Het plan wil een aantal concrete acties, initiatieven, doelstellingen of projecten samenbrengen om het gemeenschappelijke traject te vormen, waarop Brussel binnen de grenzen van zijn regionale bevoegdheden kan evolueren naar een wijkgerichte stad, een duurzame, moderne en inclusieve stad, waarin elke inwoner de kans heeft om zich te ontwikkelen.

Het plan pleit voor de uitbouw van een multipolaire wijkgerichte voetgangersstad die gestructureerd is op de verschillende territoriale niveaus van Brussel. Het onderschrijft de vereiste integratie van de Nationale

Strategie voor Duurzame Ontwikkeling en de VN-agenda voor 2030, die 17 doelstellingen voor duurzame ontwikkeling omvat.

Demografische groei, leefomgeving, inbedding van het economisch weefsel in de stedelijke omgeving en mobiliteit zijn de voornaamste assen.

Het GPDO biedt het algemene kader voor het beleid van alle regionale actoren.

Wat ruimtelijke ordening betreft, is het GPDO het kader waarbinnen het territoriale beleid wordt gevoerd, in navolging van meerdere hervormingen die betrekking hadden op de planningsinstrumenten, de bevoegde instellingen of de stadsvernieuwingsstrategie.

Zo vormen Brusselse strategische polen het voorwerp van stadsprojecten, waarvan sommige al aan een openbaar onderzoek werden onderworpen (Kazernes van Elsene, Weststation, Mediapark, Ninoofsepoort, Josaphat, Hermann-Debroux, Heyvaert, Wet). Polen zoals de Zuidwijk, Max, Bordet, Defensie-site, Heizel, Schaarbeek-Vorming, Noord en Campus Pleinlaan kaderen in een voortgaand, dynamisch proces.

Er zijn 5 stadsvernieuwingscontracten in uitvoering en het studiegebied voor een 6e werd onlangs goedgekeurd. De uitwerkingsprocedure is in gang gezet.

Bovendien worden de operaties en acties die het Gewest ondersteunt in het kader van zijn beleid inzake stedelijke herwaardering uitgevoerd in de zone voor stedelijke herwaardering of ZSH, een gebied dat hoofdzakelijk wordt bepaald door sociaaleconomische criteria waarin de levensomstandigheden minder gunstig zijn.

De ZSH omvat buurten in moeilijkheden waar de overheid haar investeringen opvoert om de levenskwaliteit en de sociaaleconomische integratie van de inwoners te verbeteren en zo een nieuwe dynamiek voor de ontwikkeling van de lokale economie te creëren.

Daarnaast werden de afgelopen maanden het Natuurplan en Good Move goedgekeurd. Good Food en het GPCE gelden al enkele jaren als actiekader voor projecten. De Gewestelijke Stedenbouwkundige Verordening wordt momenteel hervormd.

4.2. DIAGNOSE-ELEMENTEN EN BEVINDINGEN

De gezondheids crisis gaf aanleiding tot lockdownmaatregelen en de gedeeltelijke of volledige stopzetting van een aantal niet-essentiële activiteiten tussen 18 maart en 4 mei, met een geleidelijke versoepeling van de lockdown sindsdien. In de hoofdstukken over gezondheid en de sociaaleconomische realiteit wordt getracht de gevolgen van de crisis voor deze actieterreinen te evalueren aan de hand van de beschikbare gegevens.

Voor het onderdeel waarin de gevolgen van de crisis worden gemeten op het vlak van ruimtelijke ordening en milieu, is het aangewezen om zich indien mogelijk, op basis van cijfergegevens, te concentreren op de thema's die rechtstreeks of onrechtstreeks door de situatie worden beïnvloed.

Dit prediagnostisch rapport moet in de loop van de tijd worden aangevuld en bijgewerkt.

4.2.1. Huisvesting

Tegen de achtergrond van deze lockdown is huisvesting voor de inwoners van Brussel meer dan ooit een primaire behoefte. De kwaliteit van de huisvesting en de afstemming ervan op de behoeften van de huishoudens hebben rechtstreeks invloed gehad op hun vermogen om deze buitengewone situatie het hoofd te bieden. Het spreekt voor zich dat het gebrek aan huisvesting de dagelijkse realiteit van de daklozen nog moeilijker heeft gemaakt.

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat in zijn totaliteit wordt geconfronteerd met de voortschrijdende metropoolvorming, de investeringstendensen, de demografische groei en de maatschappelijke veranderingen (eenpersoonshuishoudens, stijging van de levensstandaard ...), moet de groei van het woningbestand stimuleren en a fortiori het aanbod aan openbare woningen uitbreiden. Hun geografische spreiding heeft ook gevolgen voor de behoeften van de stad en het sociaaleconomisch evenwicht. Na een sterke bevolkingstoename begin 2020 en een forse stijging van het woningbestand, groeit de bevolking iets langzamer aan en worden de geconstateerde tekorten gestaag ondervangen. De huidige productie volstaat echter niet om de behoefte aan betaalbare woningen in te vullen. De planning en de uitvoering van deze woningen is inderdaad een zaak van lange adem voor het Gewest.

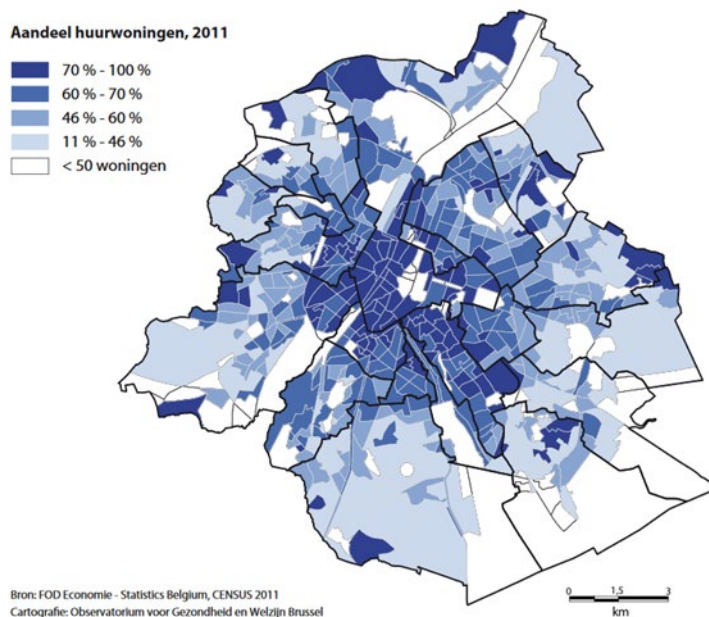
Deze bedenkingen worden gestaafd door enkele diagnose-elementen:

- > in wijken waar de huurprijzen laag waren, is een prijsstijging te noteren (bv. Noordwijk, Maritiemwijk, Helm, station van Schaarbeek). Deze evolutie versterkt de regionale, lokale en sociale verschillen in wijken waar de huurprijs een belangrijk deel van het budget vertegenwoordigt van de huishoudens met een laag inkomen;
- > het aanbod van sociale woningen (40.000 woningen), of 7% van het totaal aantal woningen in Brussel, is ontoereikend in vergelijking met de gekende vraag (48.000 gezinnen) en in vergelijking met de behoeften (+/-280.000 gezinnen die op basis van hun inkomen in aanmerking te komen voor sociale huisvesting). Merk op dat het gewestelijk huisvestingsplan (58% voltooiingspercentage) en het programma Alliantie Wonen (30% voltooiingspercentage) gestaag vorderen ten opzichte van hun

ambities⁷³. Daarnaast zijn er nog 2200 geplande of reeds bewoonde wooneenheden waarvoor alle andere openbare vastgoedoperatoren samen verantwoordelijk zijn. De Brusselse Referent Huisvesting beklemtoont dat de toename van het aantal projecten ‘on hold’ zorgwekkend is. Onderzoek naar de redenen hiervoor toont aan dat deze projecten zeer sterk afhankelijk zijn van de proceduregang en goedkeuring van stedenbouwkundige documenten en, in mindere mate, van lokaal verzet (dat zich ook soms ‘verschuilt’ achter de voorschriften van een stedenbouwkundige vergunning ...)⁷⁴;

- > het Brussels Gewest telt een bijzonder hoog percentage huurders (61%). Dat is hoger dan in de andere gewesten (34% in Wallonië, 29% in Vlaanderen) en in de grote steden in het land (ongeveer 50%). De Gezondheidsenquête 2013 (Sciensano) toont evenwel aan dat de huurders (26%) in het Brussels Gewest vaker geconfronteerd worden met huisvestingsproblemen dan eigenaars (13%): overbezetting, niet de mogelijkheid hebben om de woning goed te verwarmen en vocht- of schimmelproblemen.⁷⁵

KAART 3: PERCENTAGE HUURWONINGEN TEN OPZICHTE VAN HET TOTAALAANTAL WONINGEN IN 2011

⁷³Het **Gewestelijk Huisvestingsplan (GHP)**, dat eind 2004 van start ging, voorziet in de bouw van 5000 nieuwe openbare woningen (3500 sociale woningen en 1500 middelgrote woningen) en vertrouwt deze taak toe aan 3 operatoren van publieke huisvesting: de BGHM (4000, waarvan 70% sociale woningen), het Woningfonds (500) en de SFAR (een dochtermaatschappij van finance.brussels), eveneens voor 500 woningen. Al deze woningen zijn bedoeld voor verhuur. Het **programma Alliantie Wonen**, dat in het laatste kwartaal van 2013 door de Brusselse regering werd gelanceerd, plant de bouw van 6720 nieuwe openbare woningen. Naast de BGHM (4000 woningen, allen voor verhuur, waaronder 3000 sociale woningen) en het Woningfonds (1000 bescheiden koopwoningen) voorziet het plan in de tussenkomst van Citydev (1000 bescheiden koopwoningen), van Community Land Trust Brussel (CLTB) (120 bescheiden koopwoningen) en de gemeenten via het systeem van de duurzame wijkcontracten (DWC) (600 woningen). Daarom wil de Alliantie Wonen zowel sociale als middelgrote huurwoningen optrekken (zoals het GHP), maar evenzeer sociale, bescheiden en middelgrote koopwoningen.

⁷⁴Monitoring van de openbare huisvesting in Brussel, nr. 4/mei 2020, Yves Van de Castele, Brusselse Referent Huisvesting.

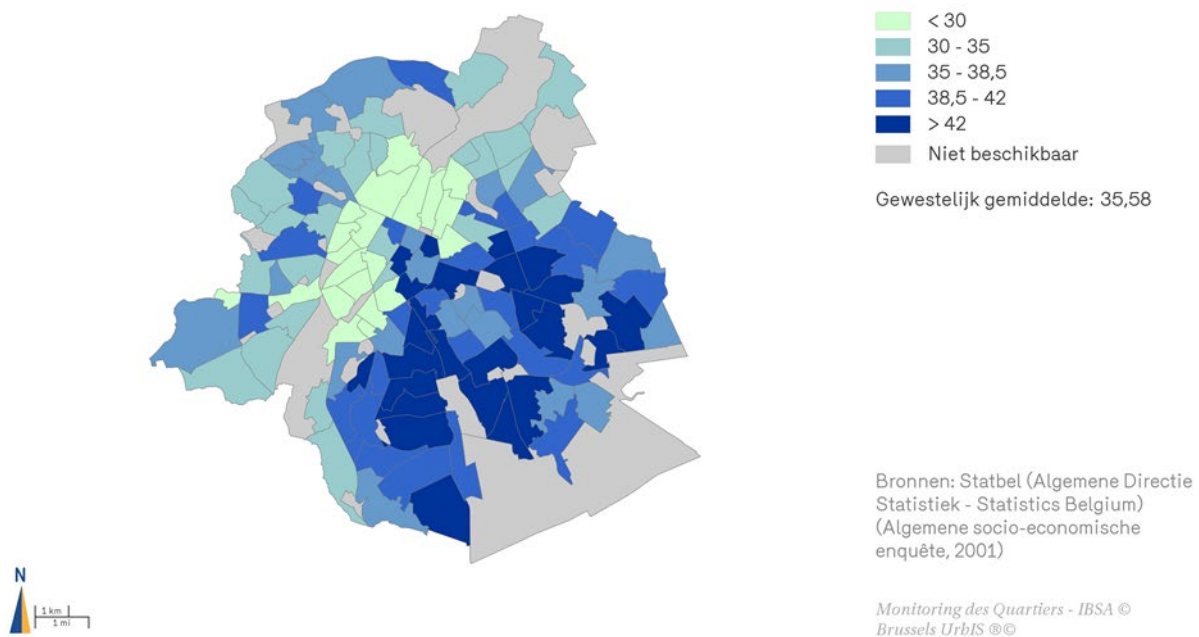
⁷⁵ Welzijnsbarometer 2019 - https://www.ccc-ggc.brussels/sites/default/files/documents/graphics/rapport-pauvrete/barometre-welzijnsbarometer/barometre_social_2019.pdf.

Bron: Observatorium voor gezondheid en welzijn van Brussel-Hoofdstad

Voor de kwetsbare bevolking in de ZSH bevindt zich in een woonsituatie die in schril afsteekt bij de andere delen van het Gewest. Onder meer de grootte van de woningen en de bijbehorende levenskwaliteit laten een duidelijk verschil zien.

KAART 4: GEMIDDELDE OPPERVLAKTE (WONING) PER INWONER IN 2001, RECENTSTE GEGEVENS

Gemiddelde oppervlakte per inwoner 2001 (m²)

Bron: Wijkmonitoring, BISA, 2019

Tijdens de wekenlange lockdown bleef de leefomgeving beperkt tot de woning zelf. Die situatie heeft ertoe geleid dat de beschikbare oppervlakte en de eventuele buitenruimte (terras, privétuin) zich meer dan ooit hebben gemanifesteerd als sociale markers en tekenen van maatschappelijke dualisering. Ook al is de bovenstaande kaart enigszins gedateerd, ze toont heel duidelijk de ongelijkheid aan die de Brusselse bevolking tijdens de lockdownmaatregelen onder ogen heeft moeten zien. Het is trouwens ook frappant hoe die ongelijkheid zich ook weerspiegelt in de toegankelijkheid tot openbare groene ruimtes in de buurt. **Kaart 8** (zie verder) toont aan dat deze afstand de impact van de beperkte omvang van de woningen voor de betrokken bevolking extra scherpstelt.

Naast de slechte huisvesting zal een betere kennis en objectivering van het verband tussen woningen en de veerkracht van de meest kwetsbare mensen van cruciaal belang zijn. Voor ouderen zal het bijvoorbeeld nodig zijn om aan te tonen of er per leeftijdsgroep sprake is van oversterfte tussen ouderen in rusthuizen en ouderen die thuis wonen. Voor andere kwetsbare groepen (studenten op kot, werknemers in woonvoorzieningen, slachtoffers van huiselijk geweld enz.) komt het er minder op aan om een precieze vaststelling te doen, die onmogelijk op te stellen is, dan wel om het belang te benadrukken van huisvesting voor de gezondheid van de bewoners. Vanuit dit oogpunt moeten alle indirecte

indicatoren (overbevraging van universitaire geneeskunde, aantal klachten of meldingen van huiselijk geweld in vergelijking met normale periodes, aantal ter beschikking gestelde en bezette noodbedden) worden benut en vergeleken.

We zien nu al dat de vraag naar residentieel vastgoed op Europees niveau zich ondanks de vertraagde evolutie, toespitst op minder dichtbevolkte gebieden met alleenstaande woningen (4-gevelwoning met tuin). Sommige professionals uit de vastgoedsector voorzien voor de volgende maanden een negatieve evolutie (algemene daling van de verkoopprijzen met 1 tot 10%), ondanks de relatief stabiele kostprijs voor hypothecaire leningen. De huurmarkt is gedestabiliseerd door een verstoord huurmutatieproces, waarbij betalingsachterstanden wellicht nog vaker zullen voorkomen; nauwkeurige statistieken moeten bijtijds de werkelijke impact kunnen meten.

De huisvestingsmoeilijkheden hebben ook betrekking op personen zonder vaste woonst: mensen zonder papieren, daklozen, kwetsbare arbeiders of rondtrekkende bevolkingsgroepen. Volgens sommige experts ter zake is hun blootstelling aan besmetting, aan geweld van buitenaf en aan uitsluiting toegenomen door de crisis.

Ten slotte heeft de opkomst van telewerken (een realiteit die aanzienlijk in hand werd gewerkt door de lockdown) geleid tot verschillen in de populatie van actieve werknemers in lockdown, actieve werknemers die nog op het terrein werken (gezondheidszorg, paramedische en sociale diensten, stedelijke diensten en netwerken, logistieke operatoren enz.) die ondanks de veiligheidsmaatregelen in kleinere of grote mate zijn blootgesteld aan het virusrisico, tijdelijk werkloze werknemers of nieuwe werklozen enz. In deze context heeft huisvesting een nieuwe professionele rol toebedeeld gekregen.

4.2.2. Mobiliteit

Mobiliteit is een sleutelfactor in de economische en maatschappelijke welvaart. In het licht van de crisis van 2020 is het duidelijk dat zaken zoals hypermobiliteit, de extreme snelheid waarmee goederen en personen zich verplaatsen, hebben bijgedragen aan de verspreiding van het virus. Tijdens de lockdown is de personenstroom sterk afgenomen, maar kon de goederenstroom voor de essentiële levensbehoeften gelukkig op peil worden gehouden. De huidige crisis onderstreept echter hoe belangrijk het is om kortere, minder kwetsbare trajecten te ontwikkelen die ook opnieuw moeten worden uitgevonden.

Als gevolg van vroegere historische keuzes, gewoontes en wetmatigheden (jobconcentratie, zwaartepunt van het mobiliteitssysteem) wordt het Brusselse mobiliteitslandschap en de grootstedelijke verplaatsingen in hoge mate bepaald door de auto. Toch mogen we de rol van interne verplaatsingen niet onderschatten, zoals blijkt uit de cijfers over het verkeer dat nog altijd aanwezig is.

We moet opmerken dat de mobiliteit sterk verbonden is met de openbare ruimte en dat de twee niet los van elkaar kunnen worden gezien.

Het recente Good Move-plan heeft tot doel het leefklimaat te verbeteren en tegelijkertijd de demografische en economische ontwikkeling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest te begeleiden. Het is de bedoeling om het gebruik van privéwagens tegen 2030 met een kwart te verminderen, het transitieverkeer aanzienlijk te beperken, het gebruik van de fiets te verviervoudigen, de inwoners van Brussel 130.000 m² openbare ruimte (terug) te geven (groene en open ruimtes) en een vijftigtal rustige wijken vorm te geven.

De gezondheids crisis en voornamelijk de lockdownperiode hebben zware gevolgen gehad voor de mobiliteit van de Brusselaars en de gebruikers in het Gewest.

De veranderingen in de organisatie van het werk leidden tot een sterke daling van het verkeer. Leefmilieu Brussel heeft de gegevens geanalyseerd van de lage-emissiezone (LEZ). Er wordt een aanzienlijke daling vastgesteld van het aantal voertuigen in het verkeer, en dat geldt voor alle voertuigcategorieën:

- > Een daling van 62% tijdens de lockdownweken in vergelijking met de 'normale' weken, en dat voor alle voertuigen samen
- > De daling van de M1-personenauto's (- 64%) en vooral van de bedrijfswagens (- 70%) is het meest uitgesproken;
- > Het aantal (mini-)busjes in het verkeer daalde met 59%;
- > Ook het aantal bestelwagens en vrachtwagens in het verkeer was beduidend lager, maar haalt niet de scores van de andere categorieën: - 47% voor bestelwagens en - 38% voor vrachtwagens. Dit kan worden verklaard door de afname van bepaalde activiteiten, maar anderzijds noteerden we dan weer een stijging van de e-commerce en de bevoorrading van supermarkten. Uit de analyse van de Viapass-gegevens blijkt echter dat het algemene patroon van het vrachtverkeer in grote lijnen hetzelfde is gebleven, met uitzondering van een aanzienlijke vermindering van het aantal stopplaatsen in bepaalde handels- of industriegebieden;
- > Het aantal pendelaars dat met de auto vanuit Vlaanderen en Wallonië naar Brussel trok, daalde met maar liefst twee derde. De verplaatsingen met voertuigen die in het BHG zijn ingeschreven namen af met zo'n 56 %.

Deze vaststellingen komen overeen met de analyse van 30 maart 2020 van het Brussels Mobiliteitscentrum (C. Cadena, G. Libeau) over de gevolgen van de coronacrisis voor het wegverkeer op basis van tellingen die in 8 tunnels in het BHG werden uitgevoerd. Voor de 8 gemonitorde tunnels stelt het Brussels Mobiliteitscentrum tijdens de week van 23-27 maart 2020 een daling van het verkeer vast van 50 % tot 75 % ten opzichte van normale weken in maart 2019. Het verkeer in de tunnels geeft echter geen indicatie van de afname van het autogebruik in de wijken, wat het doel is van Good Move om de levenskwaliteit van de bewoners te verbeteren.

De telgegevens van de tunnels laten nog een bijkomend geografisch fenomeen zien. De verkeersafname in de centrumtunnels (kleine ring) lag met 50 % tot 60 % lager dan de afname in de tunnels in de radiale verbindingen en de middenring, waar er tussen 70 % en 75 % minder verkeer werd gemeten. Deze cijfers zijn ongetwijfeld toe te schrijven aan de daling van de verplaatsingen door pendelaars die verantwoordelijk zijn voor meer trajecten dan het aantal ritten dat wordt afgelegd met voertuigen die in het BHG zijn ingeschreven.

Tijdens de strenge lockdownperiode heeft de sterke daling van het autoverkeer een positief effect gehad op de verkeersveiligheid. Op basis van de gegevens van 13 politiezones schat Vias institute dat er tijdens de lockdownperiode van half maart tot eind april in België 50 verkeersdoden en ongeveer 4000 ongevallen met lichamelijke schade minder zijn dan in de zelfde periode van andere jaren.

Deze schattingen zullen echter moeten worden bevestigd wanneer de verkeersongevallenstatistieken voor 2020 worden gepubliceerd.

In de periode waarin de maatregelen werden versoepeld, tekende zich een geleidelijk herstel van het autoverkeer af. Dit herstel verliep aanvankelijk traag, maar daarna kwam het in een stroomversnelling. In de week van 8 tot 15 juni was er in de Brusselse tunnels 21% minder verkeer dan in dezelfde periode

in 2019. De piekuren zijn minder druk en meer gespreid in de tijd, wat erop wijst dat het telewerk-effect aanhoudt.⁷⁶

'COVID-19 Speciale Editie', de mobiliteitsbarometer van Vias die in juni 2020 werd gepubliceerd, toont een trend naar meer autogebruik in Brussel na de lockdown dan tijdens of vóór de lockdown: 65% van de respondenten zegt sinds het einde van de lockdown de auto te gebruiken, tegenover slechts 43% vóór de lockdown en 32% tijdens de lockdown (als bestuurder of passagier). Deze terugkeer naar de auto gaat vooral ten koste van het gebruik van het openbaar vervoer.

Sinds het begin van de lockdown heeft de MIVB haar vervoeraanbod op peil gehouden, aangezien haar activiteit als een essentiële dienst werd beschouwd, met name om de werknemers in de gezondheidssector en de werknemers in andere essentiële sectoren die aan het werk konden blijven, in staat te stellen om naar het werk te gaan.

Sinds het begin van de crisis en tijdens de heel lockdown is het gebruik van het MIVB-net blijven dalen in lijn met de maatregelen ingevoerd door de overheid. Vanaf de eerste bekendmakingen stelde de MIVB een daling van 10% vast in het verkeer, zowel boven- als ondergronds. Dit is blijven dalen als gevolg van de sluiting van restaurants, cafés, winkels en scholen, en bereikte aan de vooravond van de lockdown een eerste drempel: het gebruik ondergronds bedroeg slechts 26% en dat bovengronds maar 30% in vergelijking met de periode voor de krokusvakantie. Na de invoering van de lockdown werd een nieuwe drempel bereikt van 10% ondergronds en 15% op het bovengrondse netwerk (bussen en trams). Het reizigerspercentage steeg geleidelijk naarmate de maatregelen werden versoepeld en eind juni 2020 bedroeg het 45% voor de metro en 49% voor het bovengronds openbaar vervoer⁷⁷.

Ondanks de aanzienlijke daling van het aantal reizigers op het MIVB-net zijn er op een aantal lijnen op bepaalde momenten van de dag nog steeds capaciteitsproblemen als gevolg van de beperking van het aantal plaatsen die tijdens de acute fase van de lockdown werd opgelegd (bv. maximaal 15 personen per tram / 6 per bus, ...) om de regels inzake social distancing te kunnen naleven. Om een fysieke afstand van 1,5 m in acht te kunnen nemen, moet het maximale aantal personen dat normaal gezien toegestaan is, in theorie door 10 worden gedeeld.

Net als bij het wegverkeer zien we in de week van 23 tot 29 maart 2020 een aanzienlijke daling van het fietsverkeer na de invoering van de algemene lockdown. Vanaf het weekend van 17 april is een geleidelijke toename te zien en liggen de volumes hoger dan in de weken voorafgaand aan de lockdown. De vergelijking tussen maart-april 2019 en 2020 is moeilijk. Wel zien we dat het verkeer in 2020 drukker is dan in 2019. Vias bevestigt deze bevindingen in zijn speciale COVID-19- barometer van juni 2020. Het instituut analyseerde het aantal fietsers dat door de automatische telstations in Brussel werd geregistreerd. Het stelde in sommige stations (Vorstlaan, Woluwelaan, Tentoonstellingslaan, Vilvoordsesteenweg, ...) een duidelijke toename vast, zowel tijdens als na de lockdown. Deze toename hield met name verband met een groter aantal fietsers in het weekend tijdens de lockdown en in de avondspits na de lockdown.

⁷⁶ DH van 22 juni 2020

⁷⁷ Françoise Ledune (MIVB-woordvoerder) geciteerd door de RTBF op 26 juni 2020

⁷⁷ Françoise Ledune (MIVB-woordvoerder) geciteerd door de RTBF op 26 juni 2020

Tijdens de lockdown vonden tijdelijk geen parkeercontroles plaats. De crisis heeft hierop dus geen directe impact gehad. Wel heeft deze crisis het mogelijk gemaakt om een beter beeld te krijgen van de omvang van het parkeren in de openbare ruimte ten nadele van de voetgangers, met name om zich te verplaatsen met inachtneming van de regels inzake social distancing of om economische en verblijfsactiviteiten te organiseren (wachtrijen voor winkels of de aanleg van terrassen en speeltuinen bijvoorbeeld).

Er werden verschillende maatregelen genomen op het vlak van mobiliteit. Het fietspadennet in het Brussels Gewest werd versterkt naarmate de lockdown werd versoepeld. Op sommige plaatsen, zoals in de Wetstraat, werd een rijstrook gebruikt om de nodige infrastructuur aan te leggen. Het doel daarvan is tweeledig: ervoor zorgen dat meer gebruikers de regels voor social distancing kunnen naleven en het gebruik van de fiets bevorderen om overbelasting van het openbaar vervoer en de terugkeer of toename van files te voorkomen (in vergelijking met de situatie voor de lockdown). Dit is een belangrijk aandachtspunt gezien de lage brandstofprijzen, de gedaalde capaciteit van het openbaar vervoer en de angst voor gezondheidsrisico's.

Wat het openbaar vervoer betreft, moet er rekening worden gehouden met twee verschillende tijdschema's:

- a. De maanden volgend op het begin van de versoepeling van de lockdownmaatregelen, waarin het gebruik van het openbaar vervoer sterk zou kunnen dalen (-20% tot -40%, afhankelijk van het aandeel van de gebonden klanten in het totale gebruik van het netwerk), uit angst voor de nabijheid in de voertuigen (fysieke afstand), en in het algemeen na de afname van de activiteiten in bepaalde sectoren waar veel mensen bij elkaar komen (horeca, theaters, festivals enz.). Dit effect zal waarschijnlijk van voorbijgaande aard zijn en zal afnemen naarmate de gezondheidssituatie verbetert en er geneesmiddelen of vaccins worden ontdekt en verspreid.
- b. De impact van COVID-19 op lange termijn, of hoe dit waarschijnlijk een blijvend effect zal hebben op het mobiliteitsgedrag en dit lang tot na het einde van de gezondheidscrisis.

In het kader van de tweede tijdshorizon zijn veel mensen van mening dat COVID-19 de trends zal versnellen die al worden waargenomen of aangekondigd door sociologen (telewerken, verhoogde vraag naar flexibiliteit, vrijheid van werkuren) of mobiliteitsdeskundigen (groei van actieve vervoerwijzen ten koste van meer traditionele gemotoriseerde vervoermiddelen, impact van de elektrische fiets, nieuwe vormen van 'individuele' gedeelde mobiliteit (bike sharing, delen van scooters enz.), spreiding van de piekuren enz.).

Zo is het feit dat veel bedrijven telewerken hebben opgelegd en daarvoor de beschikbare IT-oplossingen hebben ingezet (VPN, videoconferencing, andere communicatiemiddelen enz.) de allerbeste 'reclame' voor deze vorm van werken. Ook is het meer dan waarschijnlijk dat sommige werknemers die telewerken of de grotere flexibiliteit in de werkuren hebben ontdekt tijdens de gezondheidscrisis, hiervan willen blijven gebruikmaken wanneer de situatie opnieuw normaal wordt, of toch tot op zekere hoogte. Hetzelfde geldt voor een deel van de modal shift van het openbaar vervoer naar actieve vervoermiddelen.

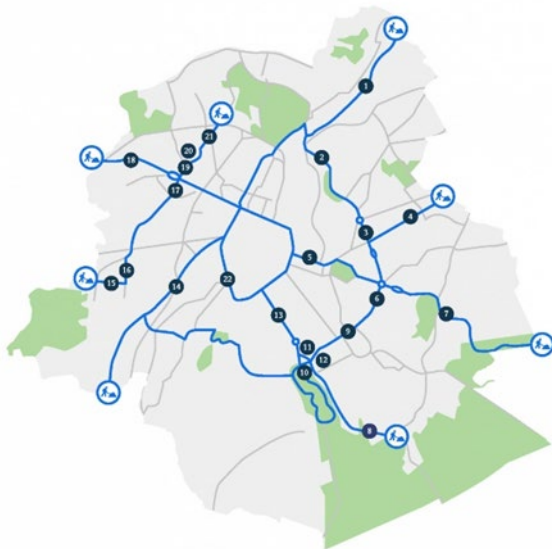
We zouden dus een duurzame vermindering kunnen vaststellen van de werkgerelateerde stromen in het openbaar vervoer, zelfs na het einde van de gezondheidscrisis. Sommigen schatten dat de werkgerelateerde stromen met 7 tot 8% zouden kunnen afnemen. Maar deze ontwikkeling zou waarschijnlijk ook zonder COVID-19 hebben plaatsgevonden (zij het minder snel).

Een ambitieus fietsbeleid binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou de samenleving 300 tot 550 miljoen euro opleveren, afhankelijk van de gehanteerde scenario's en hypothesen. De return on

investment (ROI) voor de fiets ligt negentien keer⁷⁸ hoger. De fiets geeft ook steeds meer aanleiding tot randactiviteiten en dus werkgelegenheid in Brussel.

Om het hoofd te bieden aan de toekomstige uitdagingen inzake bouwplaatsen verleent het Gewest aan de Coördinatiecommissie Bouwplaatsen de bevoegdheid om werkzaamheden in de tijd te spreiden (cfr. Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering nr. 2020/034 van 11 juni 2020 tot instelling van een uitzonderingsregeling op het vlak van vergunningen voor de uitvoering van bouwplaatsen op de openbare weg). Het besluit loopt van 17 juni 2020 tot 18 december 2020, maar de regering kan de maatregelen op grond van het besluit intrekken "mochten zij niet bevredigend zijn".⁷⁹

KAART 5: FIETSNETWERK MET HET OOG OP DE VERSOEPELING VAN DE CORONAMAATREGELEN

Bron: Brussel Mobiliteit

Ook de gemeenten hebben specifieke maatregelen genomen met de steun van Brussel Mobiliteit (expertise en materiaal). Een aantal van hen heeft 'erven' ingericht om voetgangers en fietsers meer ruimte te geven. In deze zones hebben voetgangers absolute voorrang om zich vrij te bewegen over de volledige breedte van de openbare ruimte. Automobilisten en fietsers (ook steps en speedpedelecs) moeten voetgangers voorrang geven en de maximumsnelheid van 20 km/u naleven. In heel wat gemeenten werden al nieuwe fietsstraten aangelegd en staan er nog op de planning. Fietsers hebben er voorrang en auto's mogen niet sneller dan 30 km/u rijden.

⁷⁸ https://provelo.cdn.prismic.io/provelo%2F5d19c12d-f0bd-4912-b3d5-9cd10bd9a523_pro_velo_economische_evaluatie_fiets_2014.pdf

⁷⁹ <https://polinfo.kluwer.be/NewsView.aspx?id=VS300774745&contentdomains=POLINFO&lang=nl>

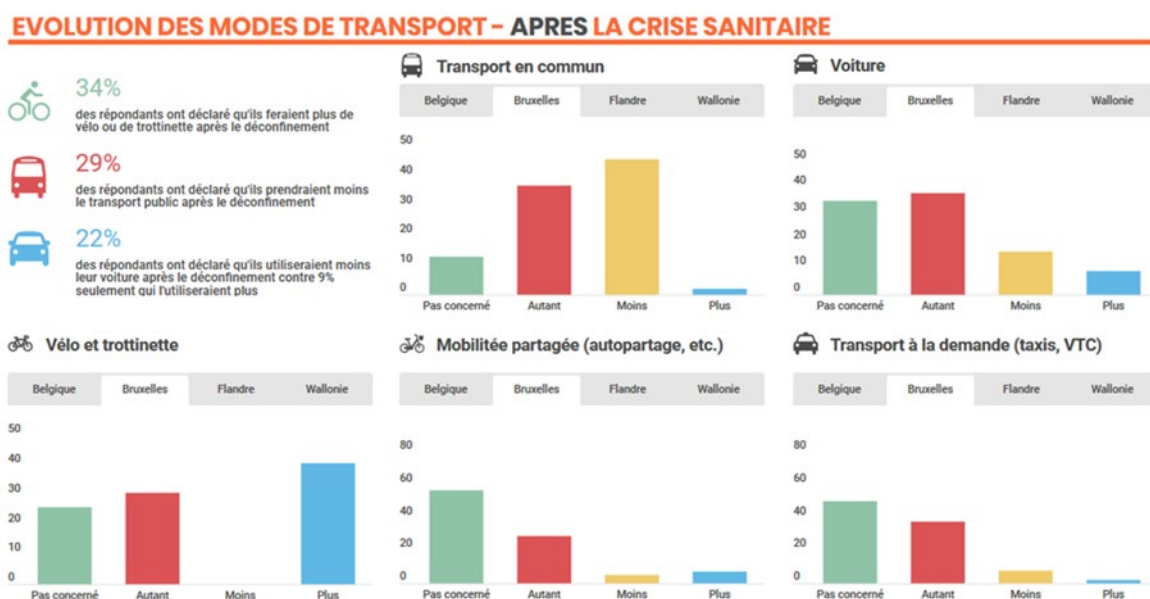
en 11 JUNI 2020 – Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering nr. 2020/034 tot instelling van een uitzonderingsregeling op het vlak van vergunningen voor de uitvoering van bouwplaatsen op de openbare weg⁷⁹ Tussenkomsst van minister Alain Maron tijdens de Commissie Leefmilieu van 1 juli.

Daarnaast heeft Brussel Mobiliteit in het kader van het project 'Brussel in vakantie' 46 projecten geselecteerd voor de tijdelijke aanleg van de openbare ruimte, zodat die gezelliger en groener wordt: aanleg van ontmoetingsruimten, beveiligde speelvelden, ruimten voor alternatieve mobiliteit en groenvoorzieningen.

De maatregelen hebben duidelijk gemaakt dat de openbare ruimte in Brussel niet aangepast is aan de door de crisis opgelegde beperkingen: volgens cijfers van Brussel Mobiliteit wordt 60% van de openbare ruimte ingenomen door gemotoriseerd verkeer, in vergelijking met 37% door voetgangers en 2,3% door fietsers. Bovendien is 510 aan km voetpaden (van de totale 2736 km), waarvan 52 km in de handelswijken en de omgeving ervan, te smal om de nieuwe regels van social distancing in acht te nemen. We moeten opmerken dat 71% van de Brusselaars voorstander is van de aanleg van bredere voetpaden, zelfs als de auto hierdoor minder ruimte krijgt (volgens de hieronder vermelde online-enquête).

Deze gewestelijke en gemeentelijke maatregelen houden bijgevolg steek. Uit een enquête blijkt immers dat de Brusselaars overwegen om na deze crisis hun mobiliteitskeuzes te veranderen: minder snel de auto nemen, minder gebruikmaken van het openbaar vervoer en vaker fietsen. Dit zijn de resultaten van een onlineonderzoek dat tussen 23 april en 3 mei 2020 werd uitgevoerd door Espaces-Mobilités en MaestroMobile (zie figuur 1). 9 % van Brusselse respondenten verklaarde de auto meer te zullen gebruiken, terwijl 16 % aangaf zijn voertuig vaker te laten staan. Uit het onderzoek blijkt ook dat 41 % van de respondenten vaker de fiets zal gebruiken en 46 % van plan is om minder gebruik te maken van het openbaar vervoer. De belangrijkste redenen voor de toename van het fietsgebruik zijn het gezondheidsrisico, gevolgd door de wens om meer te bewegen en meer rekening te houden met het milieu. 71% van de Brusselaars is voorstander van het behoud van de huidige reglementering om verplaatsingen met de wagen te beperken.

FIGUUR 1: ANTWOORDEN VAN DE BRUSSELSE BEVOLKING OP ONLINE-ENQUÊTE OVER DE MOBILITEITSINTENTIES VAN DE BELGEN

Onderzoek via sociale netwerken uitgevoerd tussen 23 april en 3 mei 2020 door MaestroMobile en Espaces-Mobilité

Bron: <https://www.maestromobile.eu/post/flatten-the-mobility-curve>

Volgens de speciale COVID-19-barometer van Vias (gepubliceerd in juni 2020) verklaarde 21% van de ondervraagde Brusselaars definitief met een ander vervoermiddel naar het werk te zullen gaan.

Het is afwachten of deze intenties daadwerkelijk tot concrete uitvoering zullen komen in Brussel, maar toch lijkt het erop dat de Brusselaars hun mobiliteitsambities hebben bijgesteld/veranderd door de gezondheids crisis en de beschermingsmaatregelen. Zo wijst een onderzoek van de Franse organisatie Forum Vies Mobiles uit dat de mobiliteit verschuift naar de actieve vervoermiddelen. Een algemene tendens is het toenemende verlangen om in minder dichtbevolkte gebieden te gaan wonen (zie stadsdichtheid, huisvesting). Als deze wens werkelijkheid wordt, is het van cruciaal belang dat hierop een antwoord wordt gegeven. Telewerken heeft onmiskenbare voordelen op het gebied van mobiliteit. Volgens Vias kan in België na de lockdownperiode het aantal verplaatsingen met 5% en het aantal daadwerkelijk afgelegde kilometers met 7% afnemen dankzij telewerken. Als het potentieel van telewerken wordt benut (42%), kan de vermindering oplopen tot 16,5% van het aantal afgelegde kilometers tijdens de spitsuren.

Ter herinnering: in een 'normale' situatie zou een daling van het aantal auto's met 20% per dag alle files oplossen.

We merken ook op dat verschillende grote steden over de hele wereld, zoals New York (160 km open streets), Parijs (650 km FietsGEN), Londen (Mayor's streetspace plan), Milaan (35 km strada aperte), Bogota (120 km ciclovía) en Mexico City, Berlijn, Boedapest, Rome, San Francisco enz. gebruikmaken van de COVID-19-crisis om de stedelijke mobiliteit opnieuw te bekijken ten gunste van de actieve vervoermiddelen en de openbare ruimte ten voordele van de levenskwaliteit van de inwoners.

4.2.3. Milieu

De huidige coronacrisis heeft dramatische gevolgen voor de gezondheid, de economie en de mens. Op milieugebied is het beeld op korte termijn niet eenduidig: er werden zowel positieve als negatieve effecten vastgesteld. Het is dan ook moeilijk om de effecten op lange termijn in te schatten.

De onderstaande tabel geeft een overzicht van een aantal milieueffecten van de lockdown in Brussel:

TABEL 4: ENKELE MILIEUEFFECTEN TIJDENS DE LOCKDOWN IN BRUSSEL

Groene ruimtes en biodiversiteit	Rustige periode in de voor het publiek afgesloten groene ruimtes, maar zeer druk in groenzones die toegankelijk zijn gebleven. Opmerkelijke aanwezigheid van bepaalde diersoorten buiten hun gewone habitat: minder verstoord door het verkeer en het drukke stadsleven. Het effect van de lockdown door het onderbreken van bepaalde acties en maatregelen in het kader van natuurbescherming, moet nog worden opgemeten.
Luchtkwaliteit	Daling van de uitstoot van NO ₂ , NO en black carbon, vooral langs de voornaamste verkeersaders. Geen neerwaartse trend voor zwevende deeltjes PM10 en PM2,5.
Uitstoot van broeikasgassen	Minder gasverbruik in gebouwen, met als gevolg een daling van ongeveer 25 % van de BKG's van gebouwen (genormaliseerd uitstoot om het klimaatteffect te meten) en 50 % van het wegverkeer. Het verschil tussen de uitstoot van de tertiaire sector en van de woningen kon niet worden berekend voor gebouwen.
Lawaai	Vermindering van de geluidsoverlast, met name het lawaai langs de wegen en in de lucht als gevolg van het verminderde auto- en vliegverkeer. De effecten van de lockdown zijn op het spoorweglawaai zijn beperkter, aangezien de dienstverlening deels gegarandeerd bleef.

Afval*	Toename van het illegaal storten van afval. Minder selectieve inzameling door een gebrek aan mankracht, waardoor meer afval naar de verbrandingsoven is gegaan. Problemen met de openbare netheid in sommige wijken door het tekort aan personeel om de straten proper te houden.
--------	---

* Niet verder besproken in dit document

De activiteiten op het vlak van de opvolging van en het toezicht op de **biodiversiteit** werden in zekere mate verstoord. Er zijn tot nog toe weinig betrouwbare gegevens beschikbaar op basis waarvan de impact van de gezondheids crisis op de biodiversiteit kan worden ingeschat. Dit zal op lange termijn moeten worden gemeten.

De vertraging van het openbare leven in de stad heeft wel al aangetoond dat sommige soorten zich anders beginnen te gedragen en dat op sommige plaatsen de natuur haar rechten weer heeft opgeëist. Dieren en beplanting verschijnen op plaatsen waar ze anders geen kans zouden maken. Dit verschijnsel werd regelmatig in de pers gemeld. Dit vormde ook een positieve aanleiding om over biodiversiteit te berichten. De aanduiding van vleermuizen als bron van Covid-19 daarentegen was zeker geen goede zaak voor een groep dieren die na jarenlange sensibiliseringscampagnes geleidelijk aan een positieve reputatie had weten te verwerven. Gelukkig begint men zich stilaan bewust te worden van de verantwoordelijkheid van de mens bij het opduiken van zoönoses (besmettelijke ziekten die van gewervelde dieren naar de mens en omgekeerd worden overgebracht).

In het Zoniënwoud is het drukker dan ooit tevoren. Die drukte is toe te schrijven aan de komst van een nieuw publiek dat de regels voor fragiele en gevoelige omgevingen zoals een bos niet kent. Dit nieuwe publiek vertoonde de neiging om de paden te verlaten en tussen het struikgewas te gaan wandelen. Hierdoor werd de voorjaarsflora vertrappeld en is de bodem samengedrukt. Niet-aangelijnde honden verstoorden verder de broedplaatsen van vogels en schrikten herten op. Er werden ook verschillende beginnende brandjes vastgesteld als gevolg van de lange droogte in het voorjaar. Het personeel op het terrein moest daarom zijn toezichtrondes opdrijven, evenals zijn bewustmakingscampagnes om te voorkomen dat mensen in het bos zouden roken. Er moesten ook nachtpatrouilles worden georganiseerd om nachtelijke feesten stil te leggen. Die waren talrijk in de periode waarin de horeca gesloten was⁸⁰.

Wat de **luchtkwaliteit** betreft, hebben de lockdown maatregelen geleid tot een aanzienlijke daling van de uitstoot door het wegverkeer. Dat zorgde voor een enorme verbetering van de luchtkwaliteit.

De analyse van de gegevens⁸¹ die in de periode van 19 maart tot 3 mei 2020 zijn ingezameld, leverde de volgende conclusies op:

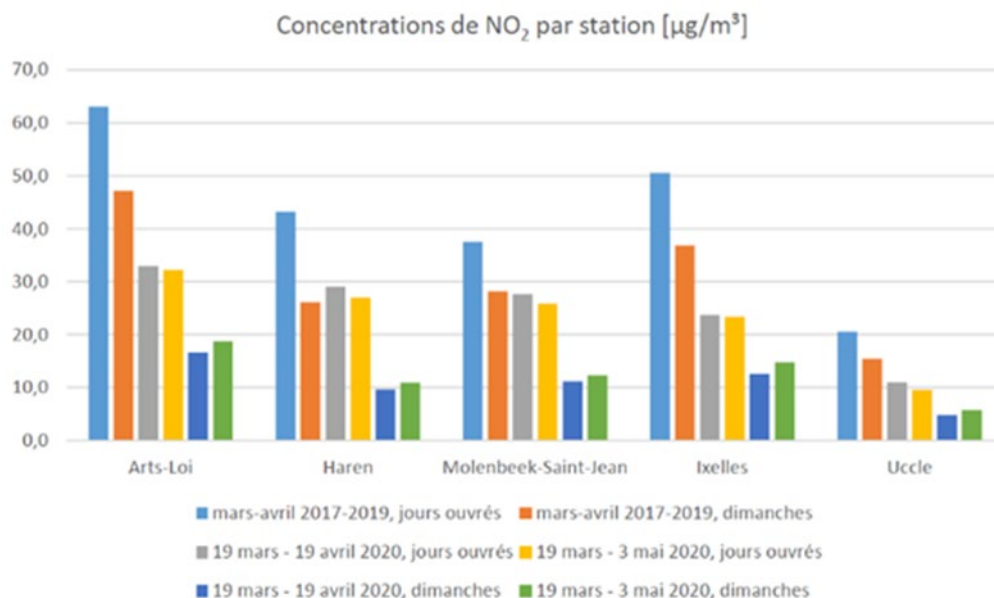
- > De verbetering van de luchtkwaliteit is opvallend op plaatsen die doorgaans zwaar worden blootgesteld aan de uitstoot van het verkeer: de NO-concentraties zijn er gedaald met 75 % en de NO₂-concentraties met 50 %. Metingen in de Leopold II-tunnel bevestigen de omvang van deze cijfers. Aangezien de in de tunnel gemeten concentraties losstaan van de meteorologische omstandigheden, onderbouwen ze de conclusies over het geraamde effect van de coronamaatregelen.

⁸⁰ Tussenkomen van minister Alain Maron tijdens de Commissie Leefmilieu van 1 juli.

⁸¹ De analyse van de luchtkwaliteit was gericht op stikstofoxiden (NO en NO₂), waarvoor het wegvervoer in het Brusselse Gewest de grootste verantwoordelijke is. NO₂ is ook de meest kritische vervuilende stof wat betreft de naleving van de Europese grenswaarde. Hoewel NO niet gereguleerd is, blijkt het een 'interessante' vervuilende stof te zijn. Aangezien NO dicht bij de emissiebronnen blijft hangen, zijn de maatregelen om de emissie in te perken beter evalueerbaar

- > Op locaties die minder blootgesteld zijn aan rechtstreekse emissies van het verkeer is de verbetering van de luchtkwaliteit uiteraard minder spectaculair, maar toch aanzienlijk: een daling van de NO- en NO₂-concentraties met 30 % tot 40 %.
- > De waarden gemeten op stedelijke achtergrondlocaties tonen een daling met ongeveer 40 % van de NO₂-concentraties, terwijl de NO-concentraties slechts met 30 % afnemen. Aangezien NO₂ een verontreinigende stof is die zich over lange afstanden kan verplaatsen (in tegenstelling tot NO), tonen deze waarden aan dat de in het Brusselse Gewest ingevoerde verontreiniging ook aanzienlijk is afgenomen: dit is meer dan waarschijnlijk een effect dat verband houdt met de lockdownmaatregelen die in België en de buurlanden zijn genomen.

GRAFIEK 16: GEMIDDELDE STIKSTOFDIOXIDECONCENTRATIES (NO₂) TIJDENS DE REFERENTIEPERIODE (MAART-APRIL 2017-2019) EN TIJDENS DE LOCKDOWNPERIODE

Bron: Leefmilieu Brussel

De metingen geven een gelijkmatige daling aan van black carbon en van stikstofoxiden, wat niet het geval is voor de fijnstofdeeltjes. Tijdens de lockdownperiode van 19 maart tot 3 mei 2020 waren de PM₁₀- en PM_{2,5}-fijnstofconcentraties vergelijkbaar met de normale waarden van maart of april.

Dit is te wijten aan de veelheid van bronnen die bijdragen aan de aanwezigheid van fijnstofdeeltjes in de omgevingslucht. Het wegverkeer is een van die bronnen, maar niet de belangrijkste in het Brusselse Gewest: op basis van de lagere concentraties die op zondag worden waargenomen ten opzichte van een werkdag, zouden de verkeersemissies 15 % tot 25 % van de PM₁₀-concentraties en ongeveer 5 % van de PM_{2,5}-concentraties verklaren. Via een vereenvoudigde redenering zou het effect van de coronamaatregelen ongeveer 2 % bedragen voor PM_{2,5} en 10 % voor PM₁₀. Tijdens de lockdownperiode hebben andere processen, zoals de resuspensie van fijnstofdeeltjes en de vorming van secundaire deeltjes door het bemesten van landbouwgrond, bijgedragen aan de verhoogde

aanwezigheid van fijnstofdeeltjes in de omgevingslucht. Dit verklaart het gebrek aan een zichtbaar effect van de daling van de verkeersemisatie op de PM10- en PM2,5-concentraties.

Door de toename van het verkeer na het einde van de lockdown steeg de uitstoot van vervuilende stoffen opnieuw. In de periode van 4 mei tot 2 juni werden lagere concentraties van stikstofoxiden (NOx) gemeten dan in dezelfde periode tussen 2017 en 2019 (met een vermindering van ongeveer 45% voor NO₂ en 70% voor NO), al overschreden ze de concentraties van tijdens de lockdown lichtjes.

De gevolgen van de lockdown op de directe broeikasgasemissies in het Brusselse Gewest werden geëvalueerd aan de hand van een vergelijking van de situatie tijdens de weken voor het begin van de lockdown (tot 14 maart) en de situatie na de invoering van de lockdownmaatregelen (van 14 tot 31 maart). De analyse spitte zich toe op 2 belangrijke effecten: het aardgasverbruik en het wegvervoer.

De gegevens over het totale aardgasverbruik voor de geanalyseerde periode komen van Sibelga. De impact op het wegvervoer werd berekend op basis van gegevens afkomstig van de ANPR-camera's (flitspalen) in de lage-emissiezone (LEZ). De vergelijking werd wekelijks opgemaakt:

In het geval van aardgas is er een daling van 20 % op het weekgemiddelde van het werkelijke verbruik na de invoering van de lockdownmaatregelen. Deze daling is voornamelijk toe te schrijven aan het verbruik in gebouwen (>95 % van het totale aardgasverbruik in het Brussels Gewest). Op basis van de beschikbare gegevens is het echter niet mogelijk om een nauwkeurig onderscheid te maken tussen het verbruik in de tertiaire sector en het verbruik in woningen. De toepassing van een klimaatcorrectie op het totale aardgasverbruik toont aan dat de daling bij constante weersomstandigheden na de invoering van lockdownmaatregelen 25 % was geweest. Tijdens de tweede helft van maart was het in vergelijking kouder dan de weken ervoor.

Wat het **wegvervoer** betreft, wijst de analyse van de LEZ-flitspalen op een halvering van het aantal lichte voertuigen op de weg. Het aandeel personenwagens daalde nog sterker dan de bestelwagens. Dit verschil kan worden toegeschreven aan de (relatieve) toename van thuisleveringen door pakjesdiensten..

Als we rekening houden met de trends die worden waargenomen voor aardgas en wegvervoer binnen de globale hoeveelheid BKG's in het Brussels Gewest, heeft de invoering van de lockdownmaatregelen bij constante weersomstandigheden geleid tot een globale daling van de uitstoot met 27 %.

TABEL 5: GERAAMDE TOTALE IMPACT VAN DE LOCKDOWN OP DE DIRECTE BROEIKASGASEMISSIES IN HET BHG.

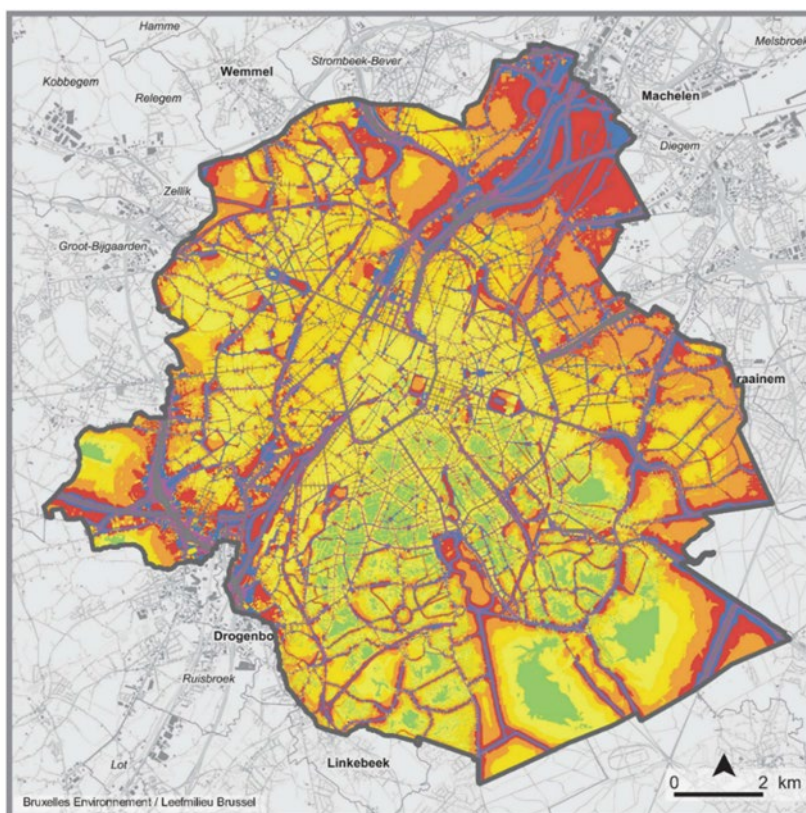
	Aandeel in de totale broeikasgasemissies in 2018*	Evolutie ten gevolge van de lockdown (bij constante weersomstandigheden)
Verwarming van gebouwen	54 %	-25 %
Wegvervoer	27 %	-50 %
Andere emissiebronnen	19 %	0 %
TOTAAL BKG's	100 %	-27 %

Bron: Inventaris van de broeikasgasemissies in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (1990-2018, voorlegging 2020)

Welk effect het einde van de lockdown op de uitstoot van broeikasgassen had, kan alleen op lange termijn worden gemeten. Er wordt echter verwacht dat de hervatting van het autoverkeer de uitstoot van het wegvervoer opnieuw zal doen stijgen.

Brussel produceert, net zoals alle grote stedelijke gebieden, relatief veel **lawaai**. De hoogste geluidsniveaus worden gemeten in het noorden en oosten van het Gewest (waar de geluidshinder van weg-, lucht- en spoorverkeer samenkomt) en langs de meeste verkeersaders, inclusief de kleine ring en de spoorwegen.

KAART 6: KAART VAN HET MULTIBLOOTSTELLINGSGELUID IN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST IN 2016

Niveau moyen annuel / Gemiddeld jaarniveau

Selon l'indicateur - Volgens indicator Lden (Day / Evening / Night)

Lden

< 45 dB(A)	Très calme / Heel Stil
45 - 50 dB(A)	
50 - 55 dB(A)	Calme / Stil
55 - 60 dB(A)	
60 - 65 dB(A)	Bruyant / Lawaaiig
65 - 70 dB(A)	
70 - 75 dB(A)	Très bruyant / Heel lawaaiig
> 75 dB(A)	

Multi-exposition = bruit des transports routiers, ferroviaires et aériens
Multi-blootstelling = geluid van het vervoer over de weg, vervoer per spoor en luchtvervoer

Fond de plan / Achtergrond : Brussels Urbis ©© - CIRB-CIBG -- © IGN-NGI

Bron: Leefmilieu Brussel

De lockdownmaatregelen hebben geleid tot een algemene vermindering van de geluidsoverlast. De drastische vermindering van het weg- en luchtverkeer, de stilstand van vele bouwwerven, de terugval van de economische activiteiten, de stopzetting van culturele activiteiten en evenementen, de sluiting van vele bedrijven, scholen, horeca, enz. zorgden voor een aanzienlijke daling van het geluidsniveau.

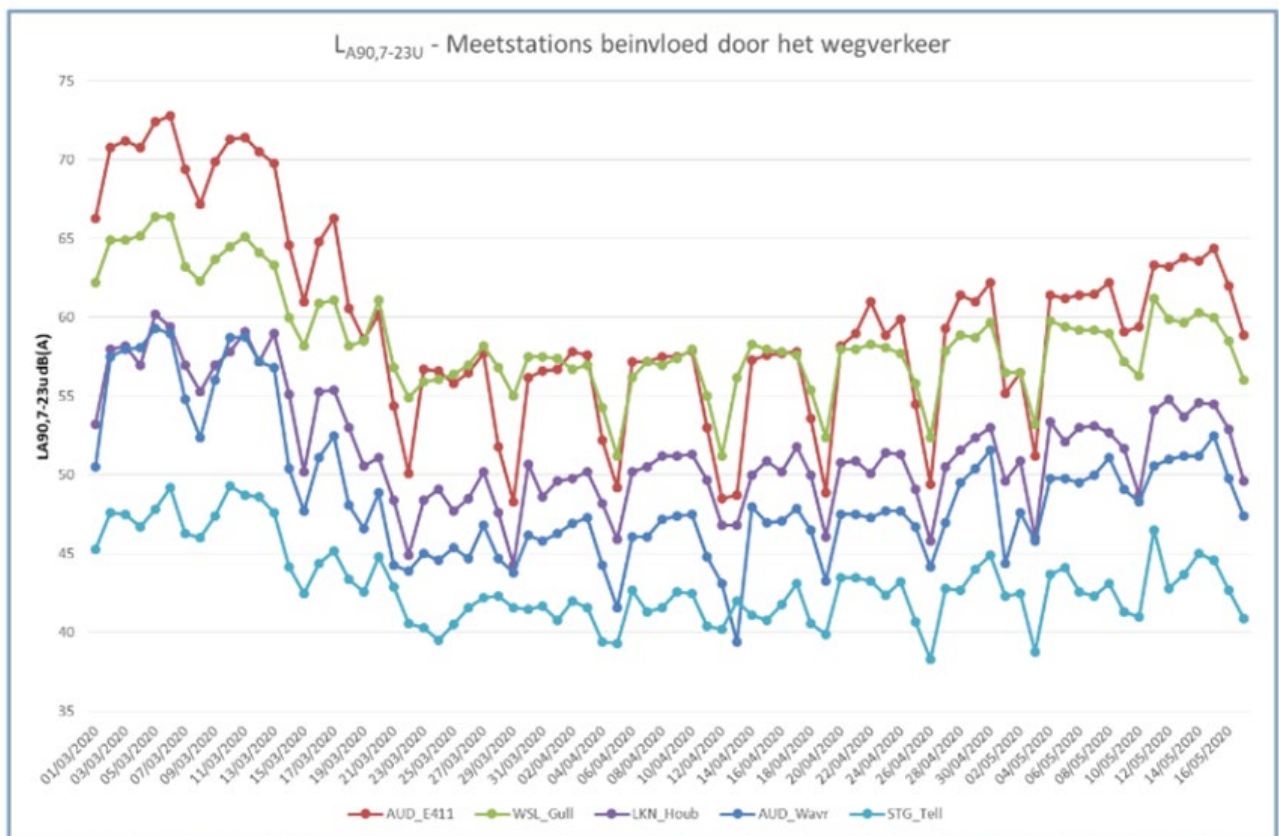
Op het terrein worden de effecten van deze bijzondere situatie geregistreerd door het permanente geluidsniveaumeternetwerk van Leefmilieu Brussel.

Het wegverkeer is sinds maandag 16/03/2020 sterk gedaald door de sluiting van de scholen en de aanbeveling om zo veel mogelijk thuis te werken. Deze daling werd nog versterkt door de lockdownmaatregelen die sinds woensdagmiddag 18/03/2020 van kracht gingen. Deze daling varieert tussen 1 en 22 dB(A) afhankelijk van de dag en het meetstation. Op weekdays liggen deze dalingen dicht bij de verschillen die op autovrije zondagen worden waargenomen.

De meest opvallende dalingen worden waargenomen voor de dag- en avondperiodes in de meetstations langs de autosnelwegen (station AUD_E411 en WSL_Gull) en in stations langs de hoofdwegen (station AUD_Wavr en LKN_Houb). Ook moet worden opgemerkt dat de verschillen tussen de weekdays en weekends in 2020, tijdens de lockdown, meer uitgesproken zijn dan in 2019. In 2019 werd in de stations AUD_E411 en WSL_Gull tijdens het weekend een afname van het achtergrondgeluid waargenomen van om en bij de 5 dB(A), terwijl dat tijdens de lockdown van 2020 bijna 10 dB(A) was.

De hervatting van de activiteiten na het einde van de lockdown leidde in mei 2020 tot een toename van het verkeerslawaai, al werd het niveau van vóór de lockdown niet bereikt.

GRAFIEK 17: ACHTERGRONDGELUIDNIVEAU (LA90) GEMETEN OVERDAG (TUSSEN 7 EN 23 U) TUSSEN 1ST MAART EN 16 MEI 2020 TER HOOGTE VAN DE VIJF GELUIDSMETERS DIE DOOR LEEFMILIEU BRUSSEL WORDEN GEBRUIKT OM DE GELUIDSHINDER VAN HET WEGVERKEER TE METEN

EVOLUTIE VAN HET ACHTERGRONDGELUIDSNIVEAU GEMETEN IN STATIONS NABIJ VERKEERSASSEN, OVERDAG (VAN 7U TOT 23U)

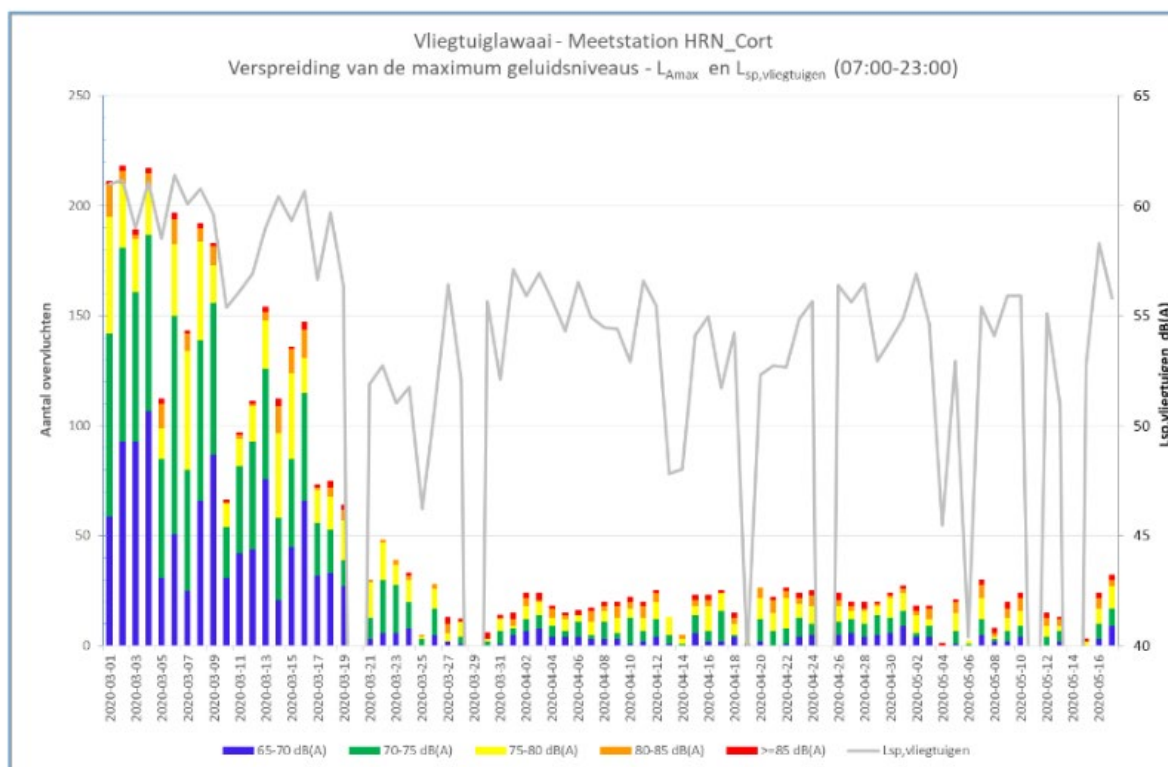
Bron: Leefmilieu Brussel

Wat de geluidshinder van het luchtverkeer betreft, wordt vanaf midden maart een daling van het geluidsniveau overdag (7 - 23 u.) worden waargenomen, voornamelijk als gevolg van de vermindering van het luchtverkeer, dat in maart bijna 5 keer lager lag (van ongeveer 600 dagelijkse vluchten begin maart tot minder dan 100 vluchten aan het einde van de maand). In het station Haren (HRN_Cort) dat het dichtst bij startbaan 25R ligt, bedraagt deze daling tussen 4 tot 10 dB(A). Dit meetstation wordt beïnvloed door alle vliegtuigen die vanop deze baan opstijgen. Er dient te worden opgemerkt dat er tussen maart en mei – door de sterke oostelijke of noordoostelijke wind – andere start- en landingsbanen werden gebruikt met een andere impact op de regio.

In het station van Haren lijken de waarnemingen aan te tonen dat het vooral het aandeel stillere vliegtuigen afneemt. Deze benaderende resultaten worden afgetoetst aan de factoren die het geluidsniveau beïnvloeden, zoals de uitzonderlijke weersomstandigheden van eind mei, het type vliegtuig (een vrachttoestel maakt meer lawaai dan een lijnvliegtuig, zijn gewicht), het opstijgingstype, de stuwkracht enz.

Door de geleidelijke hervatting van de passagiersvluchten vanaf juli 2020 zou het vliegtuiglawaai stukje bij beetje weer moeten gaan toenemen.

GRAFIEK 18: GELUIDSPIEKNIVEAU (LA5) GEMETEN OVERDAG (TUSSEN 7 EN 23 U) TUSSEN 2 MAART EN 16 MEI 2020 TER HOOGTE VAN DE GELUIDSMETERS VAN LEEFMILIEU BRUSSEL IN HET MEETSTATION VAN HAREN

Bron: Leefmilieu Brussel

Voor het spoorweglawaai ten slotte werd tussen maandag 23.03.2020 en zondag 03.05.2020 een alternatieve dienstregeling met een aangepast aanbod geïmplementeerd voor de treinen die het hele netwerk bedienen. In deze periode werd het treinverkeer beperkt, al reden er nog steeds veel treinen. Er

werd ook een daling van de geluidsniveaus vastgesteld, zij het in mindere mate. Vanaf de hervatting van het treinverkeer zaten de geluidswaarden weer op het niveau van vóór de crisis.

4.2.4. Groene / open ruimtes

Het staat buiten kijf dat stadsplanning vandaag moet streven naar een duurzaam evenwicht tussen enerzijds stedenbouwkundige ingrepen die tegemoet komen aan de objectieve behoeften van het grondgebied en anderzijds naar het behoud, de uitbouw en de aanleg van open ruimtes voor het gebruik van de inwoners van Brussel en voor de bescherming van de biodiversiteit.

De lockdown naar aanleiding van de coronacrisis heeft deze dimensie wel op een zeer specifieke manier blootgelegd: korte wandelingen waren toegestaan, met beperkt gebruik van open ruimtes en toegangsverbod tot speeltuinen en een aantal buurtparken. De meeste groenvoorzieningen, parken en bossen van het Brusselse Gewest zijn evenwel open gebleven (zie onder meer <https://gardens.brussels/nl/>).

KAART 7: GROENE RUIMTES DIE TIJDENS DE LOCKDOWN OPEN (BLAUW) EN GESLOTEN (ROOD) WAREN

Bron: <https://gardens.brussels/>

Tijdens de lockdown was het behoorlijk druk in de Brusselse groene ruimtes en parken. Dat was voornamelijk het geval in de dichtbevolkte gebieden in het centrum van Brussel waar het aanbod aan groenvoorzieningen eerder beperkt is. De drukte die toen waar te nemen was in de schaarse opengestelde zones weerspiegelt de behoefte aan openbare ruimtes waar bewoners terecht kunnen om een luchtje te scheppen of te bewegen. De natuur wordt ervaren als een fysiek als mentaal tegengif voor de stress van de pandemie.

Een dergelijke drukte is ongezien – en positief –, maar moet in goede banen worden geleid om het kostbare natuurlijke erfgoed van onze regio in stand te houden. De toename van het aantal bezoekers en de overbelasting van de groene ruimtes moet omkaderd worden met de nodige beheersmaatregelen om hun waarde in stand te houden.

De toegankelijkheid van de groenvoorzieningen en de natuur staat centraal in het stadsplanningsproces. Dat is een van de zaken die tijdens deze gezondheids crisis nog duidelijker is geworden.

In Brussels heeft slechts ongeveer een derde van de huishoudens toegang tot een tuin. Om een frisse neus te halen moet de overgrote meerderheid van de bevolking wel op straat komen of naar een van de open gebleven groene ruimtes te trekken, in dat geval de grote Brusselse parken en het Zoniënwoud. Tijdens de lockdownperiode waren een aantal straten omgevormd tot woonerven en tijdelijk afgesloten voor het verkeer om de voetgangers de nodige ruimte te geven.

Volgens het Natuurplan moet elke Brusselaar binnen een straal van 400 m van zijn woning toegang hebben tot een uitnodigende groene ruimte van meer dan 1 hectare (en binnen een straal van 200 m een kleinere groene ruimte). Gebieden die niet aan die voorschriften beantwoorden, worden als 'verwaarloosde' gebieden bestempeld.

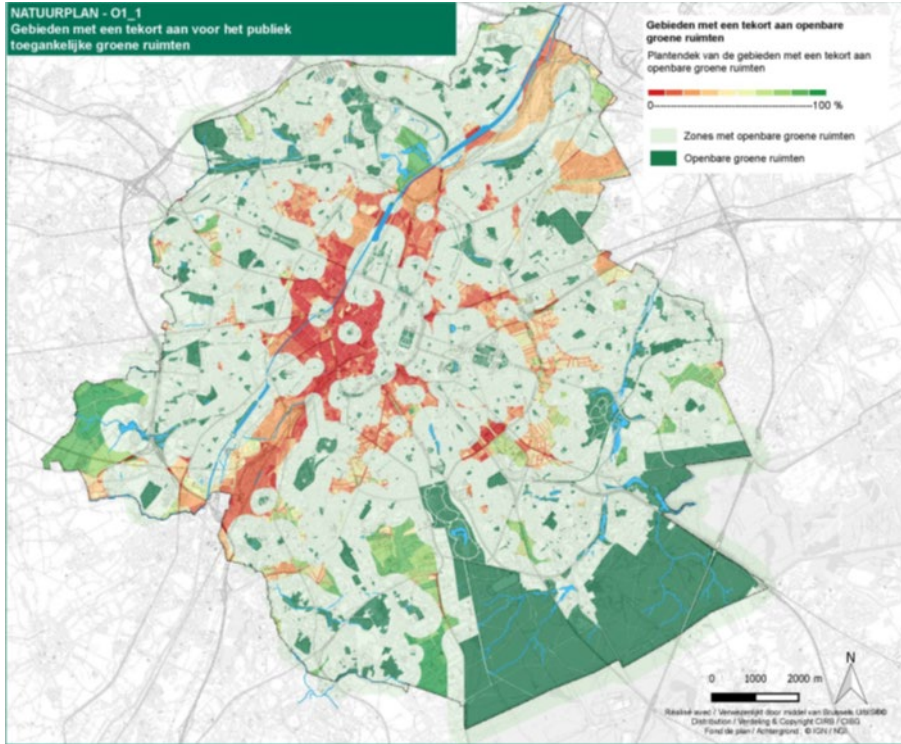
264.000 Brusselaars wonen in een zone waar nagenoeg geen groen aanwezig is, m.a.w. 1 op de 5 bewoners moet minimaal 8 minuten stappen tot bij een openbare groene ruimte van meer dan 1 hectare (± 2 voetbalvelden). Deze bevolkingsgroep woont in een zone (20 % van het grondgebied van het BHG) die wordt beschouwd als een zone met een gebrek aan of zonder voor het publiek toegankelijke groenvoorzieningen in de buurt van de woonplaats.

Deze wijken bevinden zich in het centrum van de stad (Marollen, Stalingrad, Anneessens, Dansaert), langs het kanaal (Maritiemwijk, Historisch Molenbeek, Kuregem Dauw, Industrie Zuid ...) en in mindere mate in de eerste kroon (Weststation, Zuidstation, Kuregem Bara, Hallepoort, Laag Vorst, Bosnië, Berckmans - Munthof, Kastelein, Matonge, Sint-Joost Centrum, Dailly, Haachtsesteenweg, Brabantwijk, Noordwijk, Oud Laken Oost, Oud Laken West en Woeste).

Deze dichtbebouwde zones komen overeen met de oudste wijken, vaak met smalle straten en trottoirs, en dus met weinig ruimte die in tijden van quarantaine kunnen worden gebruikt.. Het is niet verwonderlijk dat in deze wijken met de minste openbare groenzones ook nauwelijks privétuintjes te vinden zijn. In de tweede kroon daarentegen wordt het gebrek aan voor het publiek toegankelijke groenvoorzieningen in bepaalde wijken meestal gecompenseerd door de aanwezigheid van een tuin (zie kaart 8).

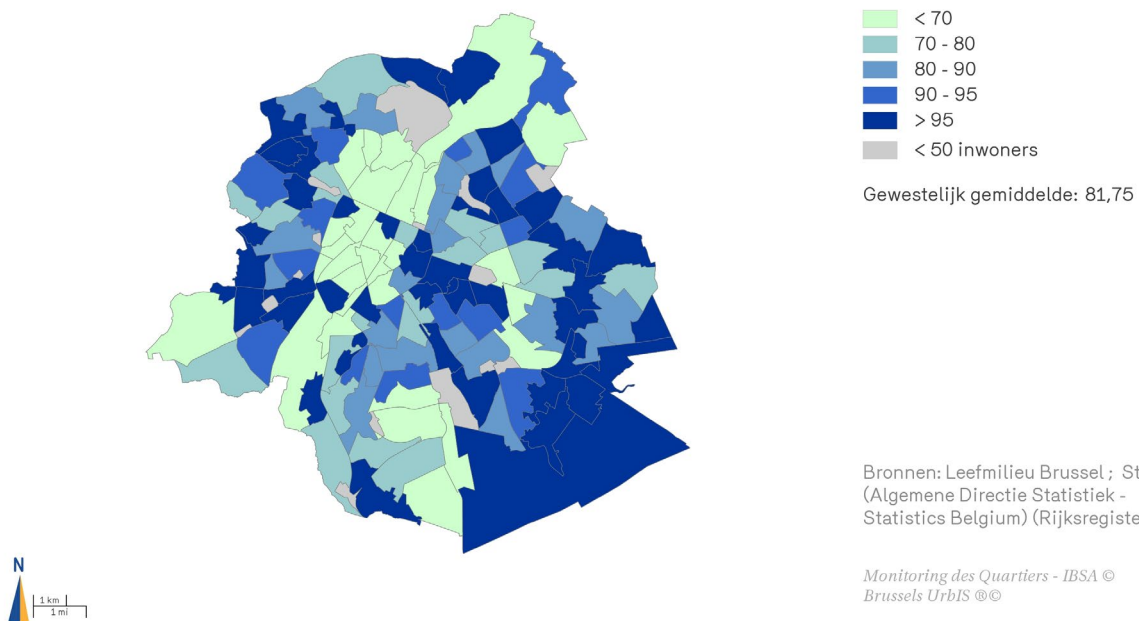

KAART 8: GEBIEDEN MET EEN GEBREK AAN PUBLIEK TOEGANKELIJKE GROENE RUIMTES IN 2015

Bron: Leefmilieu Brussel - Natuurplan

KAART 9: DEEL VAN DE BEVOLKING DAT IN DE BUURT VAN EEN PUBLIEK TOEGANKELIJKE GROENE RUIMTE WOONDE IN 2012

Bron : BISA Wijkmonitoring.

4.2.5. Economische en productieve activiteiten - Territoriale elementen

De huidige situatie voor wat betreft de inplanting van de economische en productieve activiteiten in het Brusselse Gewest wordt gekenmerkt door:

- > Geconcentreerde handelskernen verspreid over het hele grondgebied (met uitzondering van het noordoosten) en een netwerk van geïsoleerde handelszaken, voornamelijk in de eerste gordel. Zowat overal in het BHG zijn er drukbezochte weekendmarkten van zeer uiteenlopende omvang.
- > De zones op het grondgebied waar nog steeds productieve activiteiten plaatsvinden (in het kader van de bouw en voedselverwerking) concentreren zich langs het kanaal, maar zien hun totale oppervlakte gestaag krimpen. De vraag naar middelgrote oppervlaktes (tussen 200 en 500 m²) groeit en er heerst een toename van privéinitiatieven die met overheidssteun op poten worden gezet, meer bepaald op het gebied van de economische transitie (kringlooeconomie, stadslandbouw enz.).

De afgelopen jaren is de vraag van kleine bedrijven naar middelgrote productieterreinen (tussen 150 en 500 m²) in het gewest fors toegenomen.

Daarom is de Regio begonnen met de ontwikkeling van nieuwe bedrijvenparken voor zko's, kmo's en mgo's, met een versnelling sinds het beheerscontract van 2013. Zo werden de afgelopen tien jaar Newton I en II, Greenbizz, Magellan, Cityline en Birmingham ingehuldigd. Vele andere zijn in ontwikkeling: CityCampus, NorthCity, Novacity, CityGate II en III, Greenbizz II, Copernic ... De snelle commercialisering van de modules, waarvan er nog maar weinig vacant zijn, toont aan dat er wel degelijk behoefte aan was.

Dit soort modulaire infrastructuur effent het pad voor productieve activiteiten in de stad, die banen creëren (direct en indirect) én goederen en diensten introduceren die essentieel zijn voor de goede werking van de stad. Het gaat met name over de productie van voorwerpen en meubilair (schrijnwerk, design, textiel, fietsen), reparatie- en onderhoudsactiviteiten en voeding van de korte keten (microbrouwerijen, producenten/verwerkers/distributeurs van biovoeding enz.)

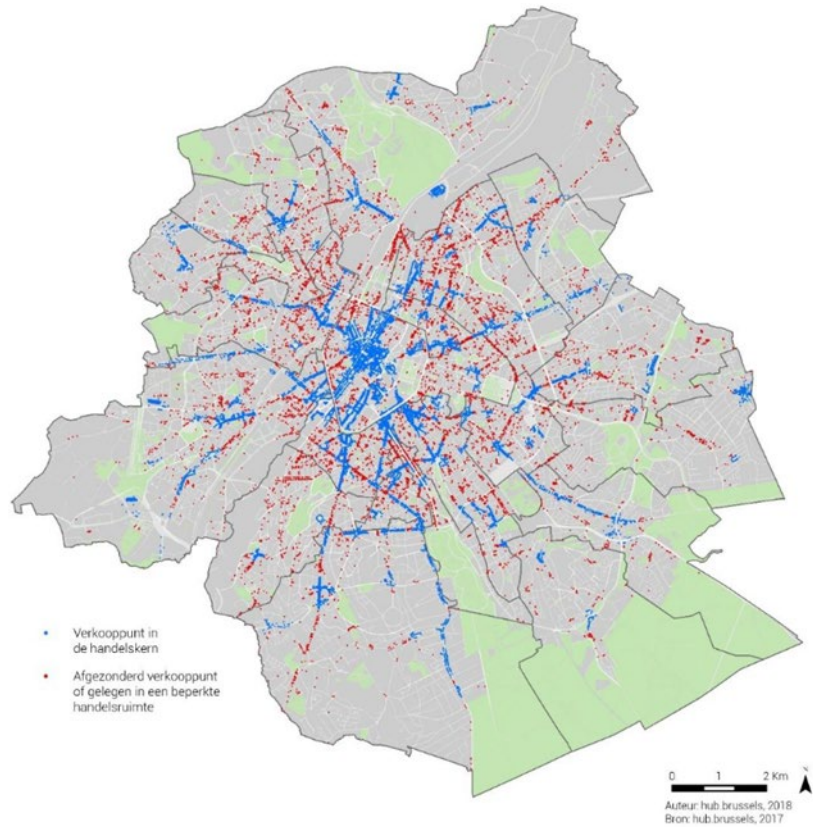
De parken zijn ook een adequaat antwoord op de uitdagingen van de Covid-19-crisis doordat ze het gewest minder afhankelijk maken van derden voor bepaalde basisgoederen, door de productie dicht bij de plaats van consumptie te brengen. De gezondheidscrisis heeft immers aangetoond hoe belangrijk het is om over voorraden of productiecapaciteit te beschikken voor een hele reeks producten die als strategisch worden beschouwd. Het is daarom cruciaal geworden om deze plaatsen te ontwikkelen en in stand te houden.

Bovendien gaat het om infrastructuur die zich vrij gemakkelijk in het stadsweefsel integreert en zelfs kan bijdragen aan de stedelijke heropleving, indien ze van bij het begin vanuit dit oogpunt werd geconcipieerd.

Een andere hefboom om economische spelers uit de creatieve sector in de stad te integreren, naast deze nieuwe constructies, is om tijdelijke bewoners gebruik te laten maken van de vrije ruimte in gebouwen in renovatie of in projectontwikkeling. Door deze ruimtes tegen zeer gunstige voorwaarden ter beschikking te stellen, kunnen zich economische projecten ontwikkelen die nuttig én wenselijk zijn en zeker hun plek verdienen in de stad. Ook hier is de bijdrage tot een snelle stedelijke heropleving een belangrijk pluspunt."

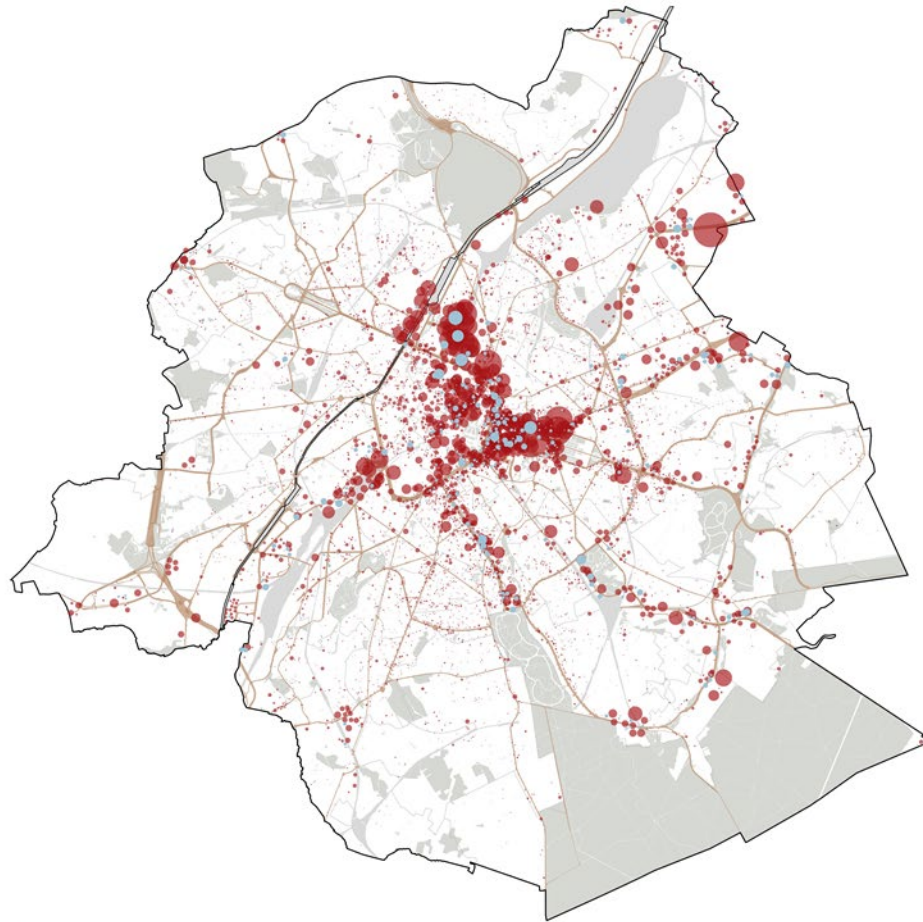
- > De kantoorruimtes zijn vooral geconcentreerd in de tweede gordel. Ze vertonen een vrij stabiele (maar hoge) leegstand en relatieve toename van coworkingruimtes wat duidt op een mogelijke verandering in het vastgoedaanbod.

KAART 10: AANWEZIGHEID VAN VERKOOPPUNTEN IN BRUSSEL (2017)

Bron: Overzicht van de handel, perspective.brussels, hub.brussels 2018

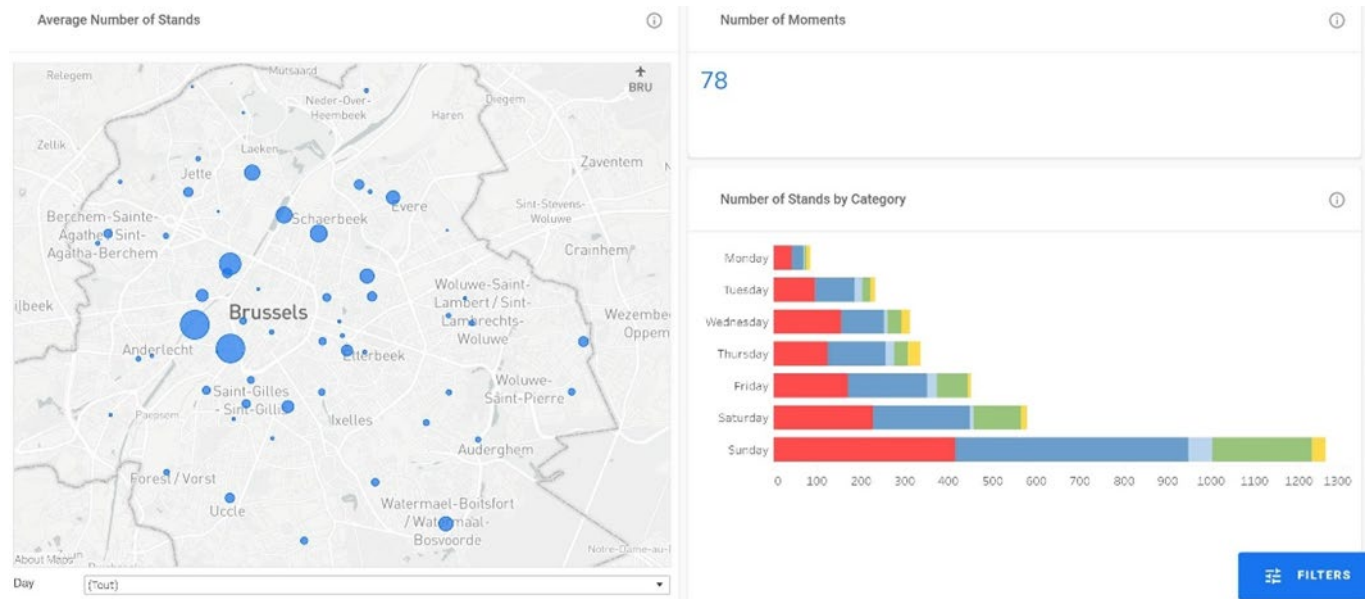
KAART 11: BESCHIKBARE EN LEEGSTAANDE KANTOORRUIMTES

- Voorraad
- Gecommercialiseerde leegstand
- Gewestwegen
- Groengebieden of spoorweggebieden
- Kanaal
- Wijken

FIGUUR 2: MARKTEN (LIGGING, OMVANG, DAGEN)

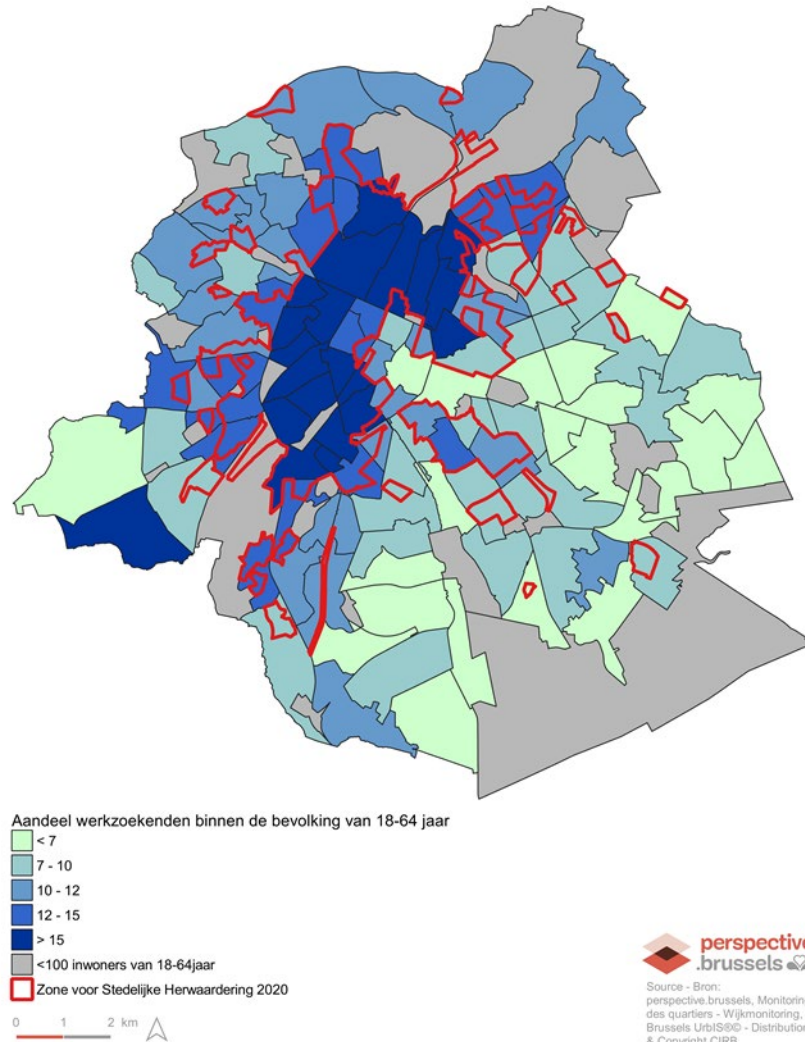

Bron : Analytics.brussels - hub.brussels

De economische dynamiek in de ZSH ten opzichte van het hele Gewest vertoont de volgende kenmerken:

- > De aanwezigheid van grote gewestelijke tewerkstellingspolen binnen de ZSH die weinig jobs opleveren voor de lokale inwoners. De werkloosheidscijfers in de ZSH zijn bijzonder hoog, nl. 27 % in 2015). Deze paradox, die over het algemeen van toepassing is op het volledige BHG, geldt bovenal voor de ZSH. Deze discrepantie tussen de aanwezige economische activiteit en het werkloosheidsniveau van de lokale bevolking is deels toe te schrijven aan de continue de-industrialisering in het Gewest, en in het bijzonder in de Kanaalzone. De reconversie van de industrie naar andere stedelijke functies, voornamelijk huisvesting of voorzieningen, ook in de OGSO, is reeds 20 jaar aan de gang is. Anderzijds ontwikkelt de tertiaire Brusselse economie zich op 'topniveau' (financiën, diensten aan bedrijven, administraties, universiteiten, ziekenhuizen ...), terwijl meer dan een kwart van de werkzoekenden ongeschoold blijkt te zijn.

KAART 12: AANDEEL WERKZOEKENDEN BINNEN DE POPULATIE TUSSEN 16 EN 64 JAAR (2018)

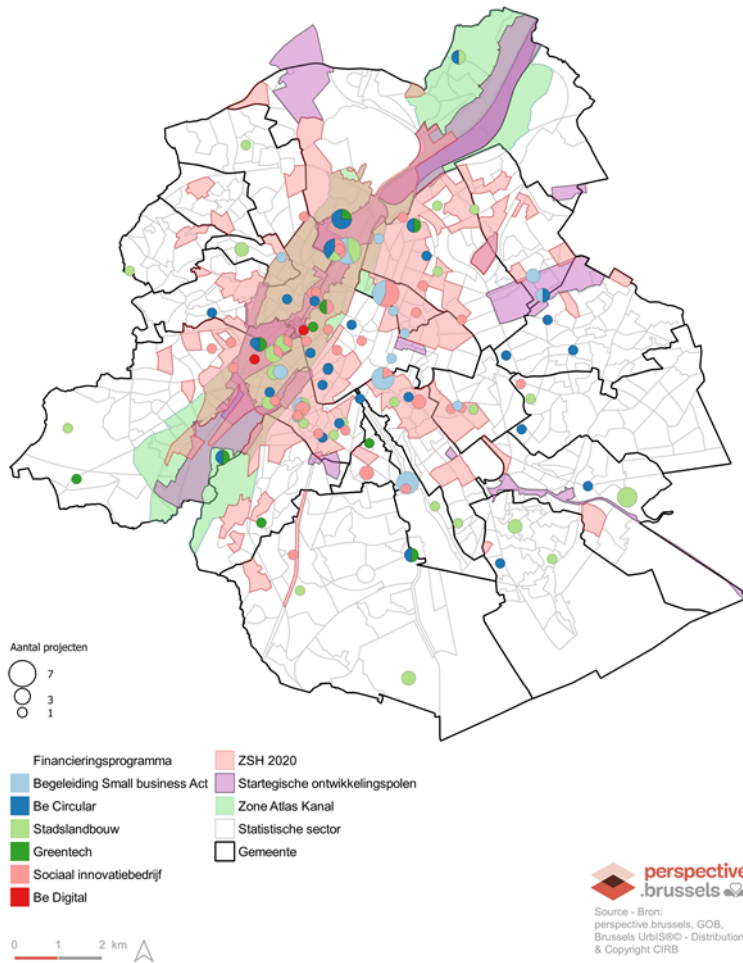

Bron: Wijkmonitoring, 2019

- > Een pool van zelfstandigen en werknemers met vaardigheden in de industrie, de ambachtelijke en commerciële sector die in het buitenland werden verworven en maar al te vaak niet worden erkend⁸².
- > Een ondernemings- en innovatiedynamiek (groene, circulaire, sociale economie) die door de overheid financieel wordt ondersteund. Dit ondernemerschap vult gaandeweg het hiaat op in de economische activiteiten en draagt bij tot een herindustrialisering van de stad door het opzetten van eerder kleinschalige activiteiten in het gemengde stadsweefsel (naast woningen, voorzieningen en openbare ruimtes). Het merendeel van deze initiatieven zijn gemengde projecten waarbij we de werkelijke bestemming van de economische gebieden niet uit het oog mogen verliezen.

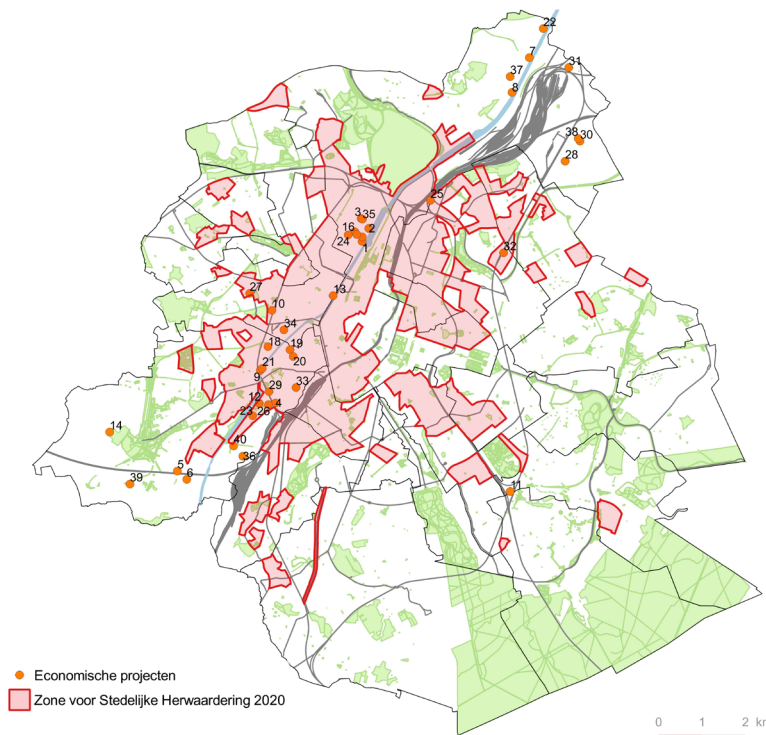
⁸²Indicator 'opleidingsniveau van de werkzoekenden in 2018' van het Brussels Observatorium voor werkgelegenheid en opleidingen, subindicator - 'studie in het buitenland zonder erkende gelijkwaardigheid'.

KAART 13: ECONOMISCHE INITIATIEVEN TUSSEN 2016 EN 2018

Bron: Brussel Economie en Werkgelegenheid, perspective.brussels

**KAART 14: RUITES BESTEMD VOOR ECONOMISCHE ACTIVITEITEN:
PROJECTEN 2015 – 2020**

ID	Naam	Bron	Oppervlakte	Oppervlakte werkplaats
1	Inter Beton	BMA	13000	
2	Village de la construction	BMA	16600	
3	Greenbizz	BMA	8305	8305
4	City Gate I	BMA - Citydev	20670	
5	Novacity	BMA - Citydev	15400	
6	City Campus	BMA - Citydev	21000	5174
7	Buda	BMA	29000	
8	Marly	BMA	11000	
9	Recypark	BMA	4000	
10	Infrabel Academy	BMA	9000	
11	Bpost Delta	BMA	16045	
12	Urbanities	BMA	77500	
13	Imal	BMA	1500	
14	Boeren Brussel Paysans	BMA	800	
15	Peugeot-Citroen-DS	BMA	3215	
16	Brasserie de la Senne	BMA	6000	
17	Vitzyon Drinks	BMA	7800	
18	Vivaqua	BMA	8200	
19	Foodmet	BMA	12000	
20	Bigh Farm	BMA	3800	
21	COOP	BMA	5100	
22	Suez	BMA	30500	
23	Biestebroeck	BMA		
24	Vergote	BMA		
25	Bridge City	Citydev	4000	4000
26	City Gate II	Citydev	14600	9297
27	Lavoisier City	Citydev		
28	Star City	Citydev	1334	1334
29	City Gate III	Citydev	2000	2000
30	Northcity	Citydev	7562	
31	Copernic MGE	Citydev	13000	13000
32	Josaphat	Citydev	3740	3740
33	Cityline	Citydev	9247	9247
34	Birmingham	Citydev	4210	4210
35	Greenbizz 2	Citydev	3650	3650
36	Newton PME	Citydev	5540	5540
37	Magellan PME	Citydev	5000	5000
38	Castrum	Citydev	7562	
39	Erasmus ULB	Citydev	13000	6000
40	Newton TPE	Citydev	2763	2763

Bron: perspective.brussels, Citydev, BMA, Brussels UrbIS©© - Distribution & Copyright CIRB

Territoriale aspecten van de economische activiteit in het licht van de crisis:

- > De crisis benadrukt onder meer de aanwezigheid van buurtwinkels (die werkgelegenheid bieden aan lokale, ongeschoolde werknemers en minder concentraties van consumenten vertonen), de spreiding van openingsuren in kleine en grote retailhandelszaken en markten (klassieke verkooppunten voor landbouwproducten van de korte keten), de algemene doorbraak van e-commerce (die weinig sociale interactie genereert), de organisatie van logistieke keten en dispatching ruimtes;
- > De crisis brengt handelaars, vrije beroepen en ondernemers in zware problemen en heeft aldus een territoriale impact op eventueel onbenutte activiteitenzones in het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest;
- > De crisis stelt de verplaatsing van de productie van goederen die moeten voldoen aan de behoeften van de inwoners van Brussel in combinatie met het bestaande industriële weefsel in vraag;
- > De crisis zet vraagtekens bij de typologie van de kantoren: de impact van de economische crisis (faillissementen, reces, overnames, bevriezing van commerciële vastgoedprojecten), de maatregelen rond social distancing (grotere oppervlakte per werknemer), grootschalige toepassing van telewerk voor ondernemingen uit de tertiaire sector ... ze komen er hoe dan ook aan, maar zijn op dit ogenblik niet meetbaar noch onvoorspelbaar.

4.2.6. De voorzieningen

Voorzieningen van algemeen nut zijn een essentiële factor voor de sociale cohesie en zorgen ervoor dat de inwoners van Brussel op een billijke manier van een aantal diensten kunnen gebruikmaken. In de documentatie van de Taskforce Voorzieningen van Perspective⁸³ worden de bestaande behoeften in kaart gebracht en gelokaliseerd. Er worden ook voorstellen gedaan aan het adres van de regering met het oog op de uitwerking van een inplantingsstrategie van grootschalige voorzieningen op het Brusselse grondgebied.

De minder welvarende, centrale wijken in het Gewest (m.a.w. alle ZSH, hoewel deze vaststelling het meeste opvalt in de dichtbevolkte en jonge wijken – met een demografische groei in het westen van de zone) zijn nog kwetsbaarder ten aanzien van het tekort aan voorzieningen:

- > voorzieningen voor jonge kinderen: ontoereikende dekkinggraad en invulling van specifieke behoeften (kinderopvangcentra, flexibele openingsuren, samenwerkingsverband met sociale diensten en andere voorzieningen);
- > onderwijs: de regionale wanverhoudingen in de ZSH zijn nog nadrukkelijker aanwezig als het gaat om beschikbare plaatsen, uiteenlopende aantrekkingskracht van de scholen;
- > sport: gebrek aan specifieke sportvoorzieningen zoals zwembaden (buitenbaden, instructiebaden, enz.) en nieuwe sportdisciplines, onvoldoende aandacht voor de behoeften en wensen van verschillende doelgroepen (m/v/x, volwassenen/kinderen);
- > cultuur (bibliotheken, speelotheken, mediatheken, jeugdcentra, culturele centra): zijn onvindbaar in sommige wijken;
- > sociale gezondheidsvoorzieningen (wijkgezondheidscentra, seniorenhulp enz.): in sommige wijken is er een tekort aan huisartsen, er moeten innovatieve eerstelijnscentra worden opgericht en er is een gebrek aan aangepaste huisvesting voor ouderen, vooral dan in de sociale woningen.

De werking van de collectieve voorzieningen beschouwd als niet-essentieel is sterk in het gedrang gekomen door de crisis. Met uitzondering van essentiële stedelijke diensten die vaak onbereikbaar waren voor het publiek, bleven de diensten gewoonweg gesloten. De schoolvoorzieningen, met uitzondering van de beperkte opvang van kinderen van wie de ouders 'essentiële' beroepen uitoefenen en geen kinderopvang hebben, bleven ook op hun beurt gesloten, ondanks toegenomen behoefte aan ontspanningsruimtes en studieomgevingen.

De beoefening van buitensporten en de nood aan openbare ruimtes, mobiliteit en sociale activiteiten, wijst op bepaalde tekortkomingen inzake aangepaste voorzieningen (specifieke openbare ruimtes) en wellicht ook op de maatschappelijke dualisering waarbij de welvarendste bevolkingsgroepen over het algemeen meer sport beoefenen en kunnen gebruikmaken van een omgeving die gunstiger is voor de gezondheid en het welbevinden, van een gemakkelijkere toegang tot de zorgverlening en bijgevolg gezonder en langer leven.

⁸³ <https://perspective.brussels/nl/stedelijke-uitdagingen/collectieve-voorzieningen>

**KAART 15: KAART MET ROUTES DIE DOOR JOGGERS WORDEN GEBRUIKT,
TRANSFORMATIESTUDIE VAN DE BRUSSELSE RAND**

Jogging

- Intensief gebruik
- Beperkt gebruik

Lezing Lecture
beschrijven décrire

Thema Thème
mobilité en dagelijks functioneren
mobilité et fonctionnement

Subthema Sous-thème
gebruik usage

Kaart Carte
121a
voetgangers piétonniers

Gegevens Données
Strava

Ontbrekend Manquant
Referentielagen wegen, paden, parken

Bron: LaboXX+

4.3. UITDAGINGEN

Tot besluit van dit rapport willen we een aantal vragen naar voren schuiven die naar alle waarschijnlijkheid zullen moeten worden behandeld in het kader van toekomstige denkoefeningen over de lessen die uit de crisis moeten worden getrokken.

Sommige uitdagingen die hieronder worden geïdentificeerd, houden verband met de stedelijke principes en strategieën die in voorkomend geval zullen moeten worden ondersteund of bijgewerkt. Andere hebben betrekking op de manieren van werken en de methodologische benaderingen die nog moeten worden bevestigd of geëvalueerd opdat de stad in de toekomst in staat is om schokken op te vangen. In het algemeen is het van essentieel belang om de al geplande transitie te versnellen en ervoor te zorgen dat we vandaag oplossingen bedenken en invoeren die ons beter in staat stellen om de uitdagingen van morgen aan te gaan.

4.3.1. Stedelijke uitdagingen

De gezondheids crisis en haar gevolgen hebben op meerdere domeinen gevolgen voor de stad - niet alleen in Brussel, maar ook in elke andere stedelijke omgeving. Het politieke antwoord en het herstelplan zullen op basis van een bekende context, diagnoses op lange termijn en huidige vaststellingen de belangrijkste hieronder opgesomde uitdagingen op elkaar moeten afstemmen. Het is niet zonder ironie zich te herinneren dat stedenbouw-stadsplanning en hygiëne en de strijd tegen epidemieën nauw verbonden zijn met een voortschrijdend inzicht in levende organismen en gezondheidsrisico's. De grote transformaties van steden in het verleden (wegenaanleg, comfortabele en hygiënische woningen, openbare voorzieningen en voortijdig 'functionalisme') die tot op de dag van vandaag onze levenswijze bepalen, werden ingevoerd als reactie op een vergelijkbare problematiek: in onder meer Londen (1849 - tyfus > riolering), Parijs (1832 - cholera > 'Hausmannisation' en Brussel (1866 - cholera > centrale boulevards 1868). De geleidelijke verspreiding van hygiënemaatregelen en de intensifiëring van die trend ten gevolge van de Spaanse griep en de ontwikkeling van de sloppenwijken voor arbeiders (1920-1930) leverden uiteindelijk een beleid rond goedkope woningen (cités enz.) op. De huidige crisis zou tot een vergelijkbare transformatie kunnen leiden en de stedelijke levenswijze voor de komende decennia kunnen helpen bepalen. Een permanente zorg om gezondheid, welzijn en houdbaarheid van het leven in de stad lijkt uit te groeien tot een extra onmisbare prioriteit, waarbij het nieuwe 'hygiënisme' zin en geloofwaardigheid aan de ruimtelijke ordening verleent. Die benadering beantwoordt overigens - voor zover ze alle bijbehorende aspecten in vraag stelt (woning, voorzieningen, toegang tot de natuur, voeding, productieve activiteiten, mobiliteit ... naast de aspecten verbonden met de personaliseerbare bevoegdheden) - aan de uitdagingen die de DOD omschrijven en geeft een nieuwe, minder vrijblijvende betekenis aan het begrip duurzame ontwikkeling.

Bovendien zal de klimaatuitdaging onvermijdelijk en op zeer korte termijn de invoering van strenge en dure maatregelen vereisen. Het is daarom belangrijk om de ruimtelijke herstelmaatregelen na de Covid-crisis zoveel mogelijk af te stemmen op de klimaatdoelstellingen.

In de praktijk is het van essentieel belang om de volksgezondheid en de kwaliteit van het levenskader naar voren te schuiven als centrale doelstellingen van het gewestelijke project en om de relevante indicatoren op het niveau van de wijken te identificeren om de verkregen resultaten op te volgen.

Daarnaast is het belangrijk om ervoor te zorgen dat ons stadsproject aansluit op de reële situatie en daarbij de impact integreert van de dematerialisatie van de stromen op de manier waarop onze steden in de toekomst zullen evolueren - met inbegrip van de impact op de werkrelatie, de verhouding tussen de woonplaats en de werkplaats, de grootte van deze laatste enz.

4.3.1.1. Metropoolvorming/wijkgerichte stad/bewoonbaarheid

Ondersteuning van de menselijke activiteiten, leefruimten, het grondgebied en de ontwikkeling ervan vormen een beginpunt in een maatschappelijk project. De huidige crisis levert overvloedig bewijs dat het grondgebied van Brussel in de toekomst grondige ontwikkelingen zal ondergaan. De grote uitdagingen van de metropoolvorming en de wijkgerichte stad bestaan erin om een compacte, duurzamere, inclusieve en gemengde menselijke aanwezigheid mogelijk te maken, waarin doeltreffendheid en economische herverdeling worden aangeboden. Wanneer metropoolvorming echter verkeerd wordt aangepakt, worden de traditionele stadsproblemen nog versterkt (verontreiniging, polarisatie van de samenleving en sociale uitsluiting, ontvolking van het platteland, economische en financiële cycli die los komen te staan van de reële situatie) ... In Brussel zal het in het kader van de visie die de afgelopen jaren werd uitgewerkt, zaak zijn om de weldaden van de metropoolvorming te combineren, door niet alleen de plaatselijke dimensie en het gevoel van nabijheid te versterken, maar ook de banden met het hinterland en de grondgebieden errond te verstevigen.

Bovendien impliceert de beperkte grootte van het Brusselse grondgebied dat men zal moeten mikken op compactheid en het mengen van functies en gelijktijdig op de versterking van de aantrekkelijkheid door de invoering van een voluntaristisch beleid met betrekking tot de afstemming van de functies, het vrijmaken van ruimte in bepaalde wijken en ruimer gezien de vernieuwing van het bestaande stadsweefsel. Dit stedelijke revitalisatiebeleid moet gelijktijdig met een stedenbouw van nabijheid en korte circuits worden uitgewerkt.

Ten slotte is het belangrijk om de internationale functie van het BHG te behouden en beter te benutten door de aantrekkelijkheid van het gewest op basis van een radicaal gewijzigde context te vernieuwen.

4.3.1.2. Dichtheid

Het Gewest past al enkele jaren het concept van de wijkgerichte stad toe. Bij de beheersing van de pandemie (en ook van andere crisissen) menen sommigen dat de dichtheid op zich niet het probleem lijkt te zijn, maar integendeel zelfs een oplossing zou kunnen vormen. Hoewel vaststaat dat de huidige gezondheidscrisis dichtbevolkte gebieden zwaarder treft, bestaat er geen rechtstreeks oorzakelijk verband tussen beide. De maatregelen die worden getroffen om de verspreiding van het virus tegen te gaan, de aanwezigheid van een sterk sociaal weefsel, solidariteit, de verspreiding van tijdige instructies en de individuele verantwoordelijkheid zouden in dit geval doorslaggevende factoren zijn: het feit dat de ziekte weinig voet aan wal kreeg in bepaalde Europese stedelijke gebieden lijkt dat te bevestigen. Ook het bestaan van een sterke solidariteit tussen inwoners zou helpen om de gevolgen van andere soorten rampen (grote hitte enz.) zoveel mogelijk te beperken.

Wat er ook van zij, de dichtheid dient te worden gecorreleerd met alle andere aspecten van het leven in de stad. Het zal erop aankomen om het concept van dichtheid op een nieuwe manier te koppelen met dat van steden met korte afstanden, inclusieve steden en aangename steden die ook ruimte en metropoolvorming bieden.

Dit vormt zeker een grote uitdaging voor de steden van morgen. Deze zullen immers nog compacter moeten worden gebouwd om de uitbreiding van de stad te beperken, de vraag naar mobiliteit te beperken, de open doorwaadbare ruimten te behouden ... Gelijktijdig vindt in de stad - zelf al verloopt dat op verschillende ritmes - een aangroei van de bevolking plaats, waarbij op meer behoeften moet worden ingespeeld (woningen, voorzieningen, openbare ruimten, economische activiteiten enz.) op een grondgebied waarvan de geografische en de administratieve limieten in de toekomst wellicht niet zullen evolueren. In deze context is het belangrijk dat het Brusselse grondgebied wordt gemobiliseerd, te beginnen bij de strategische gebieden, en door te proberen om de verschillen van dichtheid tussen de verschillende delen van het gewest zoveel mogelijk te verminderen.

Het Gewest zal de demografische bewegingen na de gezondheidscrisis van 2020 moeten volgen en zijn aantrekkelijkheid evalueren. Het zal daarbij belangrijk zijn om na te gaan of de logica's op het vlak van een kwalitatieve dichtheid en de toegang tot gemeenschappelijke voorzieningen (ziekenhuizen, winkels, open ruimten) volstaan om de aantrekkelijkheid te compenseren van verspreide woongelegenheden, die minder compatibel zijn met de eisen op milieuvlak en op het vlak van de besparing van beschikbare middelen.

4.3.1.3. Huisvesting

Zoals in de vaststelling werd verduidelijkt, is de woning de belangrijkste ruimte. Huisvesting vormt een volwaardige dimensie van de levenskwaliteit van de Brusselaars. Het belang daarvan werd tijdens de gezondheidscrisis nog versterkt (de reglementeringen werden overigens versoepeld om het recht op huisvesting te garanderen), waarbij de potentiële tekortkomingen voor de kwetsbare bevolkingsgroepen nog meer onder de aandacht kwamen. Als antwoord op die toestand en de vaststelling dat een aanbod moet worden uitgewerkt of een bestaand aanbod moet worden gemobiliseerd dat aan alle regels van de markt zou ontsnappen, zal het Brusselse herstelplan de mogelijkheid moeten bieden om de trends op te volgen, vragen stellen bij bestaande situaties en daar antwoorden op bieden.

Openbare huisvesting

Het zal in ieder geval noodzakelijk zijn om het sociaal -ruimtelijke evenwicht op het vlak van de openbare huisvesting met sociale doeleinden op het gewestelijke grondgebied te herstellen. Het aandeel van de openbare huisvesting zal aanzienlijk moeten stijgen, zoals dit bijvoorbeeld al eerder is gebeurd in Wenen. De sociale mix kan worden versterkt door niet alleen de vestiging van meer bemiddelde bevolkingsgroepen in achtergestelde wijken (met het risico op gentrificatie), maar ook door de vestiging van armere bevolkingsgroepen in duurdere wijken. Dit laatste zou bijvoorbeeld kunnen worden bereikt door openbare instellingen te verplichten om woningen te kopen (zoals in Londen gebeurt). Men zal zich ook vragen moeten stellen over de residentiële benadering van de zwakkere bevolkingsgroepen door hen toegang te bieden tot sociale woningen waarvan ze eigenaar kunnen worden en/of door de sociale cohesie te bevorderen door bijvoorbeeld voorzieningen in te richten op de benedenverdiepingen van grote complexen en in de tuinsteden en hun openbare ruimten of hun toegang tot hernieuwbare energie te herkwalificeren.

Het aanbod van openbare woningen diversifiëren door de diversiteit van het woningenpark te verbeteren, is nog zo'n uitdaging, want er is nog altijd een groot gebrek aan grote woningen (met 3 en meer slaapkamers) en kleine woningen (met maximaal 1 slaapkamer). Ter informatie wordt hieronder de verdeling weergegeven van de woningen die worden gevraagd door de gezinnen op de wachtlijst van de

BGHM. Daaruit blijkt dat woningen met 2 slaapkamers niet eens meer 30 % van de vraag vertegenwoordigen.

TABEL 6: VERDELING VAN DE WONINGEN AANGEVRAAGD DOOR GEZINNEN OP DE WACHTLIJST VAN DE BGHM

Aantal kamers	%
0 kamer/flat	1,85
1 kamer	42,05
2 kamers	27,67
3 kamers	18,02
4 kamers	7,19
5 kamers	2,52
6 kamers	0,59
> 6 kamers	0,11
TOTAAL	100,00

Bron: BGHM

Toegang tot huisvesting

Hoewel de maatschappelijke uitdaging van de huisvesting de nodige aandacht kreeg in het overheidsbeleid (subsiëring van kwetsbare gezinnen, opschorting van bepaalde wettelijke bepalingen), werd nog geen rekening gehouden met de potentiële gevolgen (huisvesting, aanbod van huurwoningen, toegang tot opvanghuizen).

De huidige economische crisis zal echter grote effecten hebben op het residentiële parcours van de gezinnen, en dan zeker van de meest kwetsbare gezinnen: het verband tussen werkgelegenheid, de woningmarkt en de levensomstandigheden is duidelijk. Aan stabiele huisvesting hangt een stevige kostprijs vast, maar de overheid kan niet aan alle behoeften voldoen door een sociaal woningpark te laten bouwen dat duur en complex is in bouw en onderhoud. Overigens is het in dit verband belangrijk om zich niet te beperken tot de bouw van nieuwe woningen om aan de vraag te voldoen, maar ook om een ambitieus beleid in te voeren voor ondersteuning van de renovatie van bestaande woningen.

Het samenbrengen van ruimten in mede-eigendom zou het voordeel kunnen bieden dat daarbij enerzijds de kosten worden gespreid en anderzijds het woonaanbod wordt verbeterd (gemeenschappelijke wasplaats en speelruimte, ruimte voorzien voor telewerk enz.): de reglementering zou dit soort mutualisatie kunnen aanmoedigen en/of opleggen.

Daarnaast zou - zoals blijkt uit bepaalde initiatieven of praktijken in bepaalde steden in het buitenland - de toepassing van wooncoöperatieven (met de bewoners-coöperanten en huurders van de coöperatieve vastgoedmaatschappij die hun woning beheren), opsplitsing van eigendom huisvesting toegankelijker maken en garanties bieden op comfort, onderhoud en duurzaamheid - ook in tijden van crisis.

Gemengd karakter van de huisvesting

Naast de noodzakelijke sociale mix en de specifieke beperkingen op het vlak van quarantaine in verband met de huidige crisis zal het herstelplan duidelijke antwoorden kunnen bieden met betrekking tot het belang van de generatiemix van de huisvesting op lange termijn en de ontwikkeling van alternatieve woningen voor ouderen en de prestatie van de gedeelde woningen analyseren in het licht van de gezondheids crisis om op basis daarvan goede praktijken te omschrijven en dat soort woningen - dat in het gewest nog niet vaak voorkomt - te bevorderen.

Kwaliteit van de woningen

Ook het werk rond de bewoonbaarheid van de woningen (die een impact heeft op de fysieke en de mentale gezondheid van de bewoners), de verbetering van de kwaliteit van de bestaande woningen (ook in de criteria die via de GSV worden opgelegd) en de strijd tegen huisjesmelkers zijn pistes die moeten worden onderzocht om de uitdaging van de huisvesting in haar geheel met succes aan te gaan.

Voor elk soort bewoner heeft het Gewest voor een deel invloed op de inrichting van de woningen (cf. Dichtheid). De noodzakelijke voorzieningen met betrekking tot telewerken in de inrichting van de wooneenheden en het behoud van een private toegang naar buiten (terras, tuin, binnenplaats) in het kader van kleine collectieve of alternatieve woningen zullen moeten worden onderzocht. Op basis daarvan zullen antwoorden moeten worden geformuleerd op de schijnbare paradox om de stad te verdichten en gelijktijdig de band tussen de bewoners van de te bouwen gebouwen met de natuur te verbeteren, door aan zoveel mogelijk mensen een toegang te bieden naar buiten.

4.3.1.4. Mobiliteit en tactische stedenbouw

Uit het bovenstaande blijkt dat de uitdagingen op het vlak van mobiliteit en ruimtelijke ordening groot zijn. Behalve een radicale en onmiddellijke transformatie van de maatschappij zullen de oplossingen de volgende mogelijkheden moeten bieden:

- > connectiviteit van personen - zowel dagelijks (verplaatsingen naar het werk, sociale activiteiten, consumptie) als meer uitzonderlijk (toerisme enz.);
- > het vervoer van goederen afhankelijk van de productieve specialisatie van de grondgebieden;
- > de noodzakelijke beperking van de milieu-impact (klimaatverandering, PM- en NOx-uitstoot) - ongeacht of die impact lokaal of geëxporteerd is;
- > de beperking van een ongewenste maatschappelijke impact door een zekere sociale mobiliteit te verzekeren, kwetsbaarheid te bestrijden en de zwaksten te identificeren;
- > de vervulling en de levenskwaliteit door momenten van ontspanning aan te bieden dankzij een openbare ruimte en voorzieningen van hoge kwaliteit, ongeacht of de verplaatsing een doel op zich is of tot doel heeft om een plaats van activiteiten te bereiken;
- > de optimale integratie van het Gewest als hart van het mobiliteitsnetwerk in Noordwest-Europa.

De mobiliteit werd zwaar getroffen door de gezondheids crisis en zal dan ook de nodige aandacht moeten krijgen in het herstelplan, en dan meer bepaald de plaats die voorbehouden is aan de verschillende vervoerswijzen, die de inrichting van het gewest voor de komende jaren zal bepalen. Mobiliteit kan worden gestuurd dankzij infrastructuren, maar ook door het in goede banen te leiden van het gedrag van individuele gebruikers en van ondernemingen in verband met leveringen. De omschrijving van specifieke

acties in Good Move voor de infrastructuur en voor de diensten en de vervoerswijzekeuzen zal moeten worden voortgezet voor zover dit de mogelijkheid biedt om met verschillende termijnen en met meer beperkte budgetten te werken. Mobiliteit vormt dus een uitdaging op korte termijn voor het herstel en een uitdaging op lange termijn in de opbouw van een performant en flexibeler Gewest.

Op een meer lokaal niveau en daarop aansluitend moet het beleid op het vlak van het stedelijke netwerk een prioriteit maken van de continuïteit tussen de openbare ruimten, zodat ze een netwerk vormen, zodat een structuur, een samenhang en een leesbaarheid aan de stad wordt gegeven en zodat de oversteekbaarheid van de grote verkeersassen, waaronder de steenwegen en de boulevards, en van de spoorinfrastructuur, de valleien en het kanaal kunnen worden gegarandeerd, dewelke momenteel belangrijke breuklijnen vormen in de stad. Die continuïteit zou moeten gepaard gaan met de creatie of de versterking van plaatselijke identiteitskernen en de invoering van het BKP (ABV 2019) en het STOP-principe (stappen, trappen, openbaar vervoer, privévervoer) in de 50 zachte mazen die in Good Move werden geïdentificeerd.

Op korte termijn vormt de tactische stedenbouw, zoals vermeld in de vaststelling, een noodreactie waarmee op onmiddellijke behoeften kan worden ingespeeld. Toch kunnen bepaalde gebuiken worden vooraf aangekondigd/getest. Terwijl de tactische stedenbouw in Brussel vooral betrekking had op de actieve mobiliteit (en de opvang van daklozen en mishandelde personen), dient men de eerder genomen initiatieven en hun concrete uitvoering te evalueren en samen met de mobiliteitsoperatoren na te gaan of het nuttig is om ze voort te zetten.

De grootste uitdagingen lijken dus betrekking te hebben op:

- > het fietsnetwerk en de plaats van de fiets in de stad op korte en vervolgens op lange termijn, in de betekenis die door Good Move (en de GemMP's) wordt aanbevolen. De realisatie van doorlopende netwerken voor fietsers en voetgangers en de terbeschikkingstelling van fietsen - naast de excessen van sommige selfservice mobiliteitsoperatoren - en de parkeermogelijkheden voor fietsen zullen moeten worden versterkt: in dat verband zullen de door bepaalde gemeenten getroffen maatregelen kunnen worden geëvalueerd en veralgemeend (fietsparcours, fietsstalplaatsen). De eventuele voortzetting en formalisering van de tijdelijke inrichtingen van wegen en ontmoetingsplaatsen zal met het oog op een hoogwaardige openbare ruimte de actoren en de burgers zoveel mogelijk verbinden. In dat verband zou het Pyblik-programma kunnen worden gemobiliseerd.

Het gebruik van de actieve verplaatsingswijzen, en dan meer bepaald de fiets, beantwoordt aan alle gewestelijke criteria (duurzaamheid, doeltreffendheid, nabijheid, complementariteit, economie) - met uitzondering van de inclusie (PBM, ouderen enz.): het herstelplan zal in zijn luik over het grondgebied in de mate van het mogelijke prioriteit moeten verlenen aan de ontwikkeling ervan.

- > Het voetgangersverkeer dat moet worden aangemoedigd - ook via de inrichtingen van
- > de openbare ruimte (maat van de trottoirs enz.).
- > Het openbaarvervoeraanbod moet verder worden verbeterd in overeenstemming met de ambities van het plan Good Move, zodat ook de randgebieden van het Gewest naar behoren worden bediend.
- > De matiging van het gebruik van individuele gemotoriseerde vervoerwijzen zonder dat dit ten koste gaat van de economische prestaties van het Gewest. Conform de richtlijnen van Good Move zullen de openbare wegen en ruimten in het gewest moeten worden ingericht met inachtneming van andere mobiliteitsvormen, waarbij voorrang wordt gegeven aan de actieve vervoerwijzen.
- > De logistieke mobiliteit is essentieel voor het leven van de bewoners en de ondernemingen, zoals duidelijk is gebleken tijdens de crisis. Een hervatting van de productieactiviteiten in de stad, de

ontwikkeling van een voedingsketen, de kringlooeconomie en de bouwsector zullen een toename van de logistieke flows met zich brengen. Deze moeten worden geoptimaliseerd op het vlak van het beheer van de vraag (bv. organisatie van de bestellingen) en het aanbod (modal shift naar waterwegen, fiets, elektrische voertuigen en het spoor) om te voorkomen dat het Brusselse mobiliteitssysteem aan prestaties inboet. Op korte en op lange termijn (cf. Economische activiteiten) zorgt het herstelplan ervoor dat de criteria van Good Move behouden blijven om de rationalisatie van de logistieke mobiliteit (logistieke wijkhub) en de 'last mile' te begeleiden.

- > De opvolging van de residentiële mobiliteit, die de impact van de crisis op het vlak van de residentiële migratie en hun gevolgen voor de mobiliteitsnetwerken zal bepalen.

Er zal ook moeten worden nagedacht over het parkeren op de openbare weg. Daarbij zal men rekening moeten houden met de mobiliteit van de voetgangers en van de andere gebruikers van de openbare ruimte (met inbegrip van de terrassen van de horecazaken in deze bijzondere periode van social distancing).

4.3.1.5. Leefmilieu

De uitdagingen op het vlak van het milieu van de coronacrisis zijn bijzonder complex en nauw met elkaar verbonden. De gezondheids crisis heeft zowel positieve als negatieve effecten gehad op het leefmilieu; het is dan ook moeilijk om die effecten nu al duidelijk te kwantificeren. Positief is het feit dat de lockdown heeft geleid tot een daling van de emissie van bepaalde luchtverontreinigende stoffen en van de geluidshinder, tot een verlaging van het energie- en het waterverbruik in de tertiaire sector en tot een anecdotische terugkeer van de natuur in de stad. Negatief is het feit dat de groene ruimten die toegankelijk bleven, onder zware druk kwamen te staan - en dan in het bijzonder in het Zoniënwood. Daar is de hoeveelheid sluikeafval explosief gestegen en kon de openbare netheid niet meer doeltreffend worden beheerd.

Achter die vaststellingen gaat echter een zeer complex verhaal schuil. De coronacrisis illustreert eens te meer de complexe en moeilijk te negeren onderlinge afhankelijkheid tussen economie en ecologie. De gunstige effecten op het leefmilieu (en dus onrechtstreeks op de gezondheid) dreigen echter van zeer voorbijgaande aard te zijn - en dan in het bijzonder als het economische herstelplan wordt uitgevoerd zonder dat daarbij wordt nagedacht over de noodzaak om naar een duurzame economie over te stappen. De risico's zijn reëel en in elk geval moet een heropstart van de economie worden vermeden waarbij een stap achteruit wordt gezet op het vlak van de milieu- en de klimaatnormen. Daarnaast mag men de engagementen niet uit het oog verliezen die eerder werden genomen op het vlak van een duurzamere mobiliteit, de beperking van de emissie van broeikasgassen, de renovatie van gebouwen, de invoering van hernieuwbare energie, de kringlooeconomie en het behoud van de biodiversiteit.

Groene ruimten/natuur en biodiversiteit

Nog vóór de uitbraak van de huidige gezondheids crisis werd al nagedacht over een intelligente en beredeneerde verdichting. Dat thema wordt nog crucialer nu we de gevolgen hebben gezien van een verplichte immobilisatie van de bevolking in de stad. Door de lockdown dromen veel Brusselaars nu van een grotere leefruimte, een tuin en/of een vlotte toegang tot de natuur.

Het beschikken over een openbare groene ruimte op wandelafstand is een recht voor iedereen. De lockdown heeft echter duidelijke ongelijkheden aan het licht gebracht tussen de Brusselse bevolking van

de centrale, dichtbevolkte wijken waar weinig tuinen en groene ruimten zijn, en de bevolking van de veel ruimer aangelegde wijken in de rand.

Het is daarom van essentieel belang om in het stadscentrum opnieuw plaats te maken voor de natuur en groene ruimten. Op de plaatsen waar dat mogelijk is, moeten hoogwaardige openbare parken worden aangelegd. Die terugkeer van de natuur in de dicht bebouwde wijken kan ook worden gebaseerd op de inrichting van open microruimten, de (zelfs tijdelijke) herdynamisering van verwaarloosde sites, de aanplanting van bomen of struiken, de vergroening van binnengebieden van huizenblokken, de vergroening van gevels, de installatie van groene daken en de realisatie van inrichtingen langs de wegen. De vergroening van die wijken moet de verplaatsingen van de plaatselijke bewoners naar grotere groene ruimten mogelijk en aangenaam maken.

De nabijheid van de natuur en een goed evenwicht 'verdichting/behoefte aan natuur' bieden heel wat voordelen: ze helpen niet alleen de levenskwaliteit in de stad op een hoger peil tillen, maar ze dragen ook bij tot de schoonheid en de herkwalificatie van de openbare ruimte en maken het mogelijk om de aanpassing aan de klimaatveranderingen te verbeteren. Dit is een fundamentele uitdaging van de stadsrenovatie, en dan in het bijzonder in de wijken waar weinig openbare groene ruimten aanwezig zijn.

Luchtkwaliteit

De afgelopen jaren is de luchtkwaliteit in Brussel aanzienlijk verbeterd en de meeste stations beantwoorden gemiddeld genomen over het jaar genomen aan de Europese normen. De verontreinigingsniveaus blijven evenwel problematisch langs de grote verkeersassen en in bepaalde meer industriële wijken. De niveaus van de fijne stofdeeltjes PM_{2,5} liggen nog altijd hoger dan het niveau dat door de WHO worden aanbevolen.

Luchtverontreiniging heeft tal van ongunstige effecten op de gezondheid en verhoogt meer bepaald het risico op ademhalings- en hartproblemen. Overigens tonen recente studies aan dat hoge luchtverontreinigingsniveaus de Covid-19-pandemie hebben verergerd en meer overlijdens veroorzaakt dan in een minder verontreinigde omgeving.

Er kunnen meerdere strategieën worden ingevoerd, die aansluiten op andere uitdagingen die in deze nota werden vermeld: een nieuwe indeling van de beschikbare ruimte met voorrang voor de zachte verplaatsingswijzen (wandelen, fietsen), bevordering van telewerken, reactivering van de lage emissiezone en voorrang aan openbaar vervoer (in optimale veiligheidsomstandigheden).

Renovatie van gebouwen en beperking van de emissie van broeikasgassen

Wat de emissies van broeikasgassen betreft die aan gebouwen kunnen worden toegeschreven, geven de analyses op basis van het gasverbruik tijdens de gezondheidscrisis een ongeveer 20 % lagere emissie van broeikasgassen weer. Die bescheiden verlaging toont aan hoe belangrijk de strategie van de renovatie van gebouwen is om de Brusselse doelstellingen van het nationale energie-klimaatplan te bereiken.

Van de 570.000 woningen in Brussel zijn er bijvoorbeeld 400.000 aan renovatie toe (hierbij wordt geen rekening gehouden met de woningen waarvan het EPB al hoger ligt dan C+ en met de sociale woningen). In een eerste schatting kunnen we dus stellen dat elk jaar 13.500 woningen een globale renovatie moeten ondergaan.

De investeringen die in de residentiële sector nodig zijn om de doelstellingen in de renovatiestrategie van het Gewest te halen, worden tegen het jaar 2050 op 28,7 miljard euro geschat. Er bestaan geen precieze cijfers over het huidige renovatiepercentage, maar de schattingen liggen in de buurt van 0,5-0,6 % (dit betreft wellicht gedeeltelijke en geen volledig renovaties). Aangezien het beoogde percentage tussen 3 en 5 % ligt, betekent dit dat er 10 keer meer gebouwen zouden moeten worden gerenoveerd dan vandaag het geval is. In dat kader zou het nuttig kunnen zijn om de nodige aandacht te besteden aan de financiële mechanismen ter ondersteuning van renovatieprojecten (bv. financiering door derden).

In een context van economisch herstel zou **het stimuleren van duurzaam bouwen en duurzaam renoveren** - zowel aan de aanbod- als aan de vraagzijde - kunnen inspelen op een drievoudige uitdaging:

- > het behoud en/of het creëren van banen;
- > een antwoord op de milieu-uitdagingen door een verlaging van de emissies van het woningenpark in Brussel;
- > een antwoord op de maatschappelijke uitdaging door gezondere en energiezuiniger woningen en een terugdringing van de energieschaarste.

Overigens zal men het herstel in die sector in perspectieven van duurzaamheid en de kringlooeconomie moeten verankeren.

Dit beleid sluit aan op de doelstelling van het gewest om veeleer te kiezen voor de renovatie van de bestaande gebouwen in plaats van systematisch te kiezen voor een proces van afbreken en opnieuw opbouwen.

Geluid

De beperking van geluidshinder in de stad vormt een grote uitdaging in het streven naar een hogere stedelijke levenskwaliteit. Daarbij dient men grondig na te denken over het beheer van het geluid op het grondgebied - en dit op een transversale manier voor al het beleid op het vlak van planning en inrichting (mobiliteit, infrastructuur, bouwplaatsen enz.).

Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie vormt lawaai de op één na grootste milieubedreiging voor de gezondheid van de Europese burgers. De Europese Commissie meent daarom dat de Lidstaten extra inspanningen moeten leveren om het geluid van de transportsector te bestrijden, aangezien deze activiteiten de grootste oorzaak van geluidshinder vormen. In Brussel bevestigde het onderzoek over de geluidspereceptie in 2017 die vaststellingen op gewestelijk niveau: Brusselaars ondervinden in de eerste plaats hinder door het geluid van het autoverkeer en daarna door het geluid van het luchtverkeer. En zes op tien Brusselaars vragen ook om op dat vlak concrete maatregelen te treffen.

Leefmilieu Brussel heeft intussen al studies uitgevoerd over de definitie, de identificatie en de invoering van beschermende maatregelen voor rustige gebieden.

Rekening houdend met de grote bouwdichtheid van de stad en de specifieke kenmerken van het Brusselse weefsel werden twee verschillende 'kalme' praktijken geselecteerd:

- > **In rust leven:** d.w.z. in woonwijken die blootgesteld zijn aan een geluidsniveau van minder dan 55 dB(A) en met een geringe dichtheid aan industriële activiteiten (o.a. gelinkt aan transport), een geringe dichtheid aan horeca- en commerciële activiteiten, een geringe dichtheid aan avondactiviteiten en zonder commissariaat of brandweerkazerne.

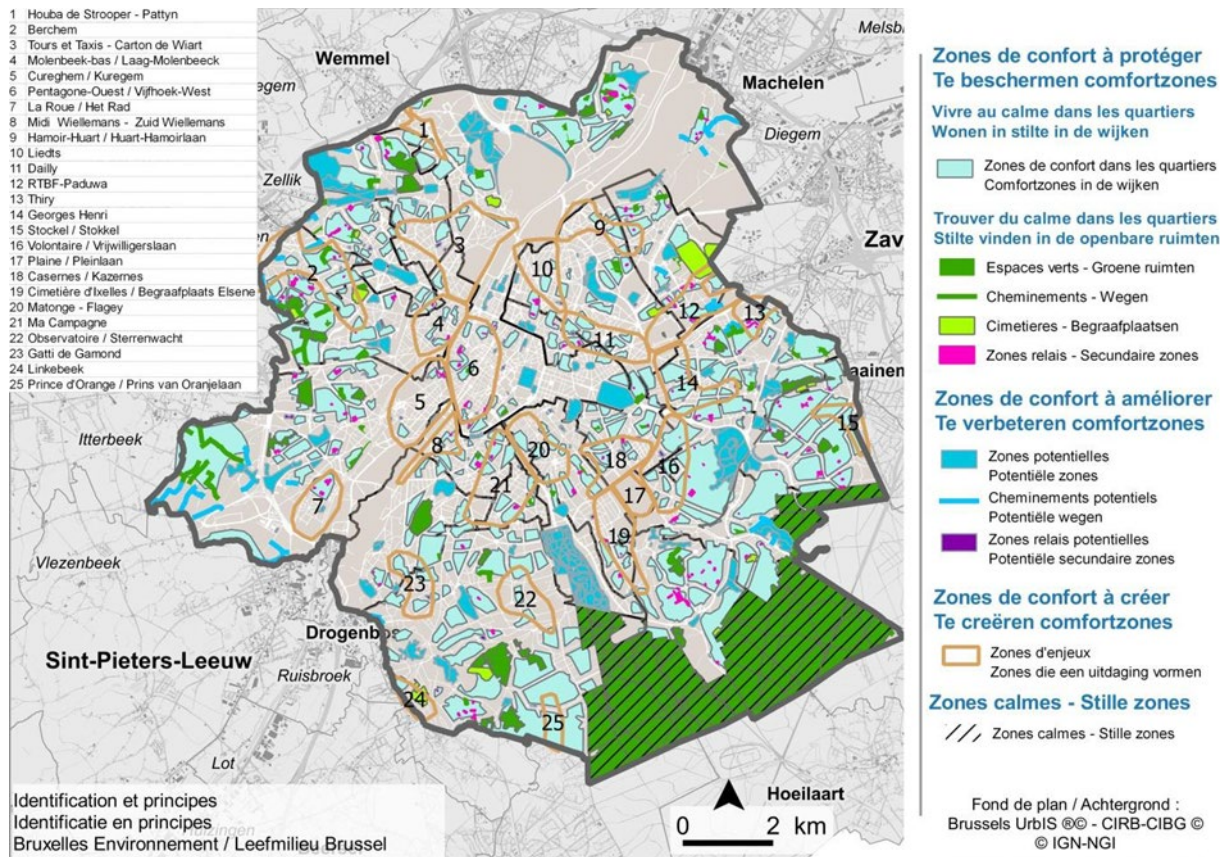
- > **Rust vinden:** in parken, in bossen, op kerkhoven, op voor het publiek toegankelijke plaatsen van meer dan 10.000 m² of op landelijke wegen van meer dan 100 m waar het geluidsniveau van het wegverkeer minder dan 55 dB(A) bedraagt over minstens 50 % van hun oppervlakte of lengte.

Er werd intussen een methode op basis van meerdere criteria ingevoerd om de betreffende ruimten op het Brusselse grondgebied te bepalen. Zo werden verschillende gebieden gedefinieerd op basis van criteria zoals het beplantingspercentage, de grootte van het gebied en het geluidsniveau dat wordt vastgesteld volgens de geluidskaarten voor het landtransport (zie afbeelding hierna):

- > Comfortzones in de kalme woonwijken (via de benadering 'In rust leven');
- > Comfortzones in openbare ruimten (via de benadering 'Rust vinden');
- > Secundaire comfortzones met groene ruimten met een oppervlakte van minder dan 10.000 m² en verharde ruimten (openbaar plein enz.), die toegankelijk zijn voor het publiek en die in een comfortzone in de woonwijken gelegen zijn.

Het zal wellicht niemand verwonderen dat de wijken in het stadscentrum en de eerste gordel vlakbij slechts over enkele kleine comfortzones beschikken, maar niet over uitgestrekte comfortzones. **De uitdaging bestaat erin om die dicht bebouwde wijken - wat aansluit op de behoefte aan hoogwaardige groene ruimten - in staat te stellen om over rustige ruimten te beschikken.**

KAART 16: TE ONTWIKKELEN EN TE BESCHERMEN COMFORTZONE

Bron: Leefmilieu Brussel

Negatieve impact van de crisis en van het economische herstel op het leefmilieu

Het Brusselse herstelplan zal aandacht moeten besteden aan de potentieel perverse effecten van het herstel dat het nastreeft en dan in het bijzonder aan:

- > het risico dat massaal wordt gekozen voor individuele mobiliteit met de auto en het verlies van het economische schaafeffect van het openbaar vervoer;
- > de groei van e-commerce en de versterking van de stedelijke logistiek - met inbegrip van de 'last mile';
- > het teruggrijpen naar het gebruik van wegwerpvoorwerpen om redenen van gezondheidsveiligheid;
- > de toename van verpakking van voedingsproducten in warenhuizen en dus het risico op een (nieuwe) toename van de afvalberg.

4.3.1.6. Economische en productieve activiteiten

De uitdagingen die verband houden met de activiteiten zijn dezelfde als vóór de crisis. Ze treden misschien nog meer op de voorgrond, omdat het meer dan ooit nodig is om de bevolking in het centrum

van het Gewest te bereiken via jobs voor laaggeschoolden⁸⁴. Onder voorbehoud van de bevindingen van het werk dat meer specifiek binnen het luik economie-werkgelegenheid werd verricht, lijkt het op gewestelijk niveau relevant om met deze problematiek rekening te houden door de volgende maatregelen te nemen:

- > creëren en zichtbaar en toegankelijk maken:
 - experimenteer-/innovatie-/opleidingsruimten (fablab, incubator, co-working spaces, opleidingscentra enz.) in een context van veralgemeende digitalisering van de economie en nieuwe vormen en organisaties van werk, die zich onder invloed van de crisis nog sneller hebben ontwikkeld;
 - aanmoedigen van de economische innovatie ten dienste van de transitie: kringlooeconomie (opslag, schoonmaak, herstelling, verkooppunt en opleiding), de ontwikkeling van stadslanbouw (deelname aan een strategie inzake voedselveerkracht van het BHG door korte ketens te ontwikkelen) en stedelijke industrie gericht op de bevrediging van plaatselijke behoeften, stedelijke logistiek op verschillende schalen (hubs), sociale en collaboratieve economie ... door aangepaste ruimten en het inzetten van de plaatselijke bevolking;
- > een manier van beleid invoeren die de mogelijkheid biedt om economische ontwikkeling en stedelijke ontwikkeling met een plaatselijke economische ontwikkelingsprisma beter te integreren⁸⁵ (het weefsel kennen en de relevante partijen integreren).
- > intelligente oplossingen ondersteunen die er beter dan vandaag in slagen om gemengde functies te creëren binnen dezelfde ruimtes.
- > de 'buurtwinkels' helpen te behouden (want die zijn voor nodig het leven in de wijken) door een heractiveringsbeleid uit te werken met nieuwe winkels in ruimtes die leeg staan als gevolg van de faillissementen die de huidige crisis zou kunnen teweegbrengen (eventueel door als overheid terreinen aan te kopen).
- > anticiperen op de herbesteding van de ruimte die momenteel is voorbehouden voor kantoren, die in een versneld tempo zal afnemen als er inderdaad meer wordt ingezet op telewerken.

4.3.1.7. Openbare diensten, openbare ruimten en voorzieningen

Openbare diensten

De gezondheids crisis en de lockdown van de stad confronteerden ons met de vraag of sommige overheidsdiensten in staat zijn om op een optimale manier te werken. De kwaliteit van die dienstverlening is dan ook een voorwaarde voor de levenskwaliteit in de stad en dus voor haar aantrekkingskracht.

⁸⁴ beroepen die door het Brussels Observatorium voor Werkgelegenheid werden geïdentificeerd: handel en verkoopondersteuning (bookmaker, caissière, demonstrateur, winkelbediende, ticketverkoper, voedingsverkoper, grossier), bouw (bouwarbeider, gespecialiseerde arbeider in onderhoud en renovatie van gebouwen), horeca (medewerker fastfood, polyvalente medewerker in collectieve restauratie, keukenhulp, zaalhulp, room service-bediende, kamerpersoneel (hotel), halpersoneel (hotel), afwasser (restaurant), kelner brasserie, taverne, café), dienstverlening aan personen (huishoudhulp, huisbediende, arbeider in wasserij, strijker), logistiek van middelgrote omvang (chauffeur-bezorger, magazijnier, handlangers, verdeler van post en reclaimedrukwerk).

⁸⁵ Stephan Kampelmann (stephan.kampelmann@ulb.ac.be), Sarah Van Hollebeke and Paula Vandergert, Stuck in the middle with you: The role of bridging organisations in urban regeneration, Ecological Economics, 2016, vol. 129, issue C, 82-93.

Zo bleek het bijvoorbeeld moeilijk om de straten te blijven reinigen en het afval op te halen wegens de impact van de context op het mobiliseerbare personeel. Men kan zich dus afvragen welke maatregelen in de organisatie van de dienst of van de stad moeten worden getroffen om de effecten van een potentiële nieuwe crisis op dat vlak op te vangen.

Anderzijds leidde de lockdown en de opschorting van de stedelijke, economische, maatschappelijke of culturele activiteiten tot bepaalde veiligheidsproblemen - welke ook een essentiële prioriteit is voor de burgers. De aanzienlijke toename van het aantal gevallen van huiselijk geweld, de ernst van bepaalde verkeersongevallen en het beheer van de spanning die door de lockdown werd veroorzaakt, zijn slechts enkele voorbeelden van de impact van de crisis op de werking van de stad en de noodzaak om hier de nodige aandacht aan te besteden.

Voorzieningen

Brussel dankt haar rijkdom aan haar inwoners en haar wijken. De sociale cohesie die onontbeerlijk is voor het leven in een maatschappij, wordt bepaald door de mate waarin op dit niveau aan de behoeften wordt voldaan. Dit impliceert meer bepaald een gestructureerde strategie rond de openbare voorzieningen in de wijken, zoals deze door de Taskforce Voorzieningen wordt voorgesteld ...

Rekening houdend met het feit dat de openbare voorzieningen niet overal in het gewest even sterk aanwezig zijn, zijn de uitdagingen - naast de uitdagingen in verband met de crisis van 2020 - duidelijk: de behoeften aan de voorzieningen evolueren afhankelijk van de groei en de evolutie van de bevolking op het grondgebied en in de wijken.

Op het gewestelijke en plaatselijke niveau is er nog steeds nood aan nieuwe infrastructuren en dan in het bijzonder infrastructuren die toegankelijk zijn voor de zwakste doelgroepen. Het lijkt ook noodzakelijk om bepaalde bestaande infrastructuren te renoveren, zodat een kwalitatiever en gediversifieerder aanbod ontstaat, dat beantwoordt aan de steeds gevarieerdere praktijken en doelgroepen (culturele en sociale voorzieningen, openluchtwembaden, speelpleinen enz.). In dat opzicht zou een mutualisatie van de diensten en van de versterkte samenwerking tussen de entiteiten het netwerk en het aanbod kunnen maximaliseren, er het onderhoud van verduurzamen en gelijktijdig de opening naar de wijk versterken.

Overigens zal het nuttig zijn om te profiteren van de gewestelijke inspanningen in de prioritaire ontwikkelingspolen om er voorzieningen te integreren voor een dubbel niveau (plaatselijk en grootstedelijk) met een ruimere werking (die even goed potentiële co-working spaces zijn) en de samenwerking en de partnerships te versterken, zodat voorzieningen die tot nog toe onvoldoende worden benut, kunnen worden gevaloriseerd.

Zonder afbreuk te doen aan een specifieke benadering in verband met de grote voorzieningen, zou het herstelplan op gewestelijk niveau de stedelijke diensten die meer ruimte nodig hebben kunnen garanderen en beter ruimtelijk inplanten (en op die manier de ambities van het GPDO realiseren). Daarbij zou een bijzondere aandacht moeten worden besteed aan de netheid in de openbare ruimte, onder meer door de ontwikkeling van recyclageplaatsen (containerparken).

De open ruimten

Open ruimten zijn niet alleen belangrijk als natuurlijke omgeving, maar ook als gemeenschappelijke ruimten en voorzieningen. Ze kunnen ook een economische dimensie hebben. Die ruimten zijn als 'gemeenschappelijk' te beschouwen in die mate dat ze bijdragen tot de opbouw van een sociale cohesie.

Bij de diagnose stelden we vast dat het aanbod van open ruimten niet gelijkmatig over het Gewest is verdeeld.

De maatregelen met betrekking tot de sociale distancing toonden aan dat de openbare ruimte op sommige plaatsen minder voldoet (wat vooral zo is in de dichtst bewoonde gebieden van het Gewest) en al zeker niet in evenwicht is met de ruimte die voor gemotoriseerd verkeer wordt voorzien en de ruimte die aan de andere vervoerwijzen en doeleinden wordt gelaten. Tijdelijke oplossingen tactische stedenbouw spelen in op onmiddellijke behoeften (lockdown en vervolgens progressieve versoepeling) via de afsluiting van straten, de inrichting van voorlopige fietspaden enz. waarvan zal moeten worden nagegaan of het nuttig is om ze te behouden. Ook de inrichting van de openbare ruimte zal nog meer aandacht moeten krijgen in relatie tot de combinatie met de ruimte voor het openbaar vervoer tijdens normale en tijdens crisistijden. Daarnaast zullen de inspanningen moeten worden voortgezet om de verplaatsingen met de auto zoveel mogelijk te beperken, en om het wandelen en het fietsen (performante individuele vervoerwijzen) te bevorderen.

De uitdagingen voor het herstelplan zijn divers op dit vlak:

- > het belang van gelijke toegangsmogelijkheden - niet alleen per wijk, maar ook per individu, rekening houdend met zijn identiteit en zijn behoeften;
- > integratie van sport en wellnessactiviteiten in de openbare ruimte. In dat kader zal het nuttig zijn om
 - de aanleg, de renovatie, de uitbreiding, de herstelling en de aankoop van sportvoorzieningen van de Brusselse gemeenten, zoals beschreven in de ABV, te ondersteunen;
 - de openbare ruimte in te richten met het oog op de ontwikkeling van 'spontane/niet omkaderde' praktijken (in de groene ruimten, op de pleinen of in de nabijheid van de recreatieve ruimten);
 - het tijdelijke gebruik van reconversielocaties te bevorderen;
- > de culturele instanties meer te openen naar het stadsweefsel, door hen aan te moedigen om gratis en inclusieve openbare ruimten in te richten binnen en aan de ingang van de gebouwen (aanleg van voorpleinen enz.).
- > In alle projecten voor het creëren van openbare ruimte rekening houden met de uitdagingen op het vlak van de veiligheid.

Op korte termijn zou de (transitoire of geconventioneerde) opening van ruimten onder bepaalde voorwaarden kunnen worden overwogen.

We denken daarbij bijvoorbeeld aan de volgende ruimten:

- > Brussel Weststation : het braakliggende terrein zou onder bepaalde voorwaarden tot een transitair, experimenteel en evolutief park kunnen worden omgevormd (akkoord van de NMBS, beveiliging, sanering);
- > Heyvaertwijk: mobilisatie van het Van der Putten-stadion op voorwaarde dat de buitenruimten in een behoorlijke staat worden hersteld;
- > Campus Pleinlaan (Elsene): sensibilisering voor het bestaan van open ruimten (die aan de universiteiten toebehoren) die nu al toegankelijk zijn;
- > Delta: potentieel voor onthaal van publiek dat daarom vraagt, op voorwaarde dat hiervoor een politieke beslissing wordt genomen;
- > Haven van Brussel: terreinen die tijdelijk niet worden gebruikt;

- > Perceel van het Magasin4-project;
- > Perceel van het toekomstige Transit-project;
- > Openluchtparkeerterreinen van warenhuizen of leegstaande kantoorgebouwen;
- > Mediapark: sporthal.

Op het vlak van sociale respons en voorzieningen (tijdelijk of blijvend), bestaan bepaalde oplossingen:

- > gewestelijke administratieve sites en hotels voor opvang van daklozen of zieken;
- > terbeschikkingstelling van gewestelijke terreinen voor zigeuners;
- > openluchtparkeerterreinen (warenhuizen, ondernemingen) in speelruimten / buitensportterreinen (parkeerterreinen A, B en C van de Heizel) // Parkeerruimte Erasmus // Westland Shopping enz.;
- > recreatiepleinen (cf. volgend punt);
- > dakterrassen en daken boven parkeergarages.

De lijst van potentiële ruimten kan ongetwijfeld nog worden uitgebreid wanneer de beschikbare informatie wordt samengebracht. De terbeschikkingstelling van de speelplaatsen van de scholen kan onder bepaalde voorwaarden ook helpen om de openbare ruimte te vergroten.

4.3.2. Methodologische uitdagingen

Ten slotte is het waarschijnlijk dat behalve de basisuitdagingen die hierboven werden opgesomd, de gezondheids crisis en de bijbehorende territoriale impact de aanleiding kan geven om de manier te evalueren waarop we tot nog toe onze steden inrichten.

In dat opzicht, en zonder dat we hier op de details ingaan, worden bepaalde actieterreinen best op een meer structurele manier gemobiliseerd:

4.3.2.1. Projecting.brussels

De zeer ruime opdracht van het GPDO op het vlak van opvolging en actualisering, dat door het projecting.brussels-project wordt belichaamd, is van essentieel belang en zal de steun en het kader vormen van alle andere opdrachten, net zoals het GPDO de ruimtelijke ordening op het niveau van het Gewest ondersteunt en omkadert. Projecting.brussels doelt erop een dynamische strategische planning in te voeren, d.w.z. een continu updateproces van het stadsproject op basis van de evolutie van de socio-economische situatie van het Gewest en de stadsproblematieken waarvoor het GPDO oplossingen heeft voorgesteld en waarbij de Covid-19-crisis geen uitzondering is gebleken.

Die opdracht wordt rond drie aandachtspunten gestructureerd: een jaarlijkse en transversale opvolging van de contextuele evolutie van het Gewest; de sturing van een overleg van de gewestelijke actoren die belast zijn met de invoering van het stadsproject; de praktische en prospectieve beschouwing over de thema's van het stadsproject.

4.3.2.2. Participatie

De participatie van de burgers bij het proces van de uitbouw van de stad moet de mogelijkheid bieden om de debatten serener te laten verlopen, de betrokken partijen een duidelijk zicht te bieden op de uitdagingen en de kwaliteit van de projecten te versterken. De huidige participatiemechanismen moeten worden geëvalueerd en versterkt.

4.3.2.3. Prospectief en tactische stedenbouw

De crisis zal ook duidelijk hebben gemaakt dat het van essentieel belang is om in een context van grote onzekerheid beslissingen te kunnen nemen en vooruitgang te boeken. Overigens zal waarschijnlijk ook na de crisis nog rekening moeten worden gehouden met die onzekerheid.

In dat kader zullen tactische stedenbouw, experimenteren, tijdelijk gebruik en mobilisatie van bestaande resources zeer belangrijke uitdagingen vormen, die niet alleen op de openbare ruimte van toepassing zijn. Ook de wijkinrichting kan voordeel halen uit dit soort aanpak om de behoeften te testen, te prefigureren en te objectiveren, om de bewoners te laten participeren, om overgangen te beheren enz.

Zoals de mobilisatie van prospectieve technieken ('foresight' in het Engels), als transdisciplinaire en collectieve aanpak die bedoeld is om de kwesties van het heden en de toekomst op te helderen, enerzijds door ze in hun holistische, systemische en complexe kader te beschouwen en anderzijds door ze te integreren tot voorbij de realiteiten van het heden en de historische continuïteiten. Met andere woorden maakt de prospectie, al verkennend, het mogelijk om tendensen en contra-tendensen in evoluties te detecteren, om continuïteiten, breuken en vertakkingen van de omgevingsvariabelen (actoren en factoren) te identificeren, en om het bereik van mogelijke toekomstscenario's te bepalen.

4.3.2.4. Transversaliteit en operationele governance

De geloofwaardigheid van de stedelijke strategieën is afhankelijk van het vermogen van de openbare autoriteiten om ze binnen een rationele termijn en op een manier conform de initiële ambities te realiseren. De versterking van operationele governance van de stadsprojecten was van de doelstellingen van de recente hervorming van het BWRO en van de gewestelijke operatoren die actief zijn op het vlak van ruimtelijke ordening.

Door de crisis en de noodmaatregelen die ermee gepaard gingen, bleek duidelijk hoe belangrijk het is om de flexibiliteit en de reactiviteit van die gewestelijke operatoren te verbeteren. Zo lijken bijvoorbeeld een structurele digitalisering en een vereenvoudiging van bepaalde procedures zoals de instructie van de aanvragen voor een stedenbouwkundige vergunning of de rationalisatie van bepaalde processen (verkrijging van vergunning om bomen te kappen) opportune maatregelen.

Daarnaast laat de noodzaak zich voelen van een grotere transversaliteit tussen actoren en projecten, om te garanderen dat de visie en de strategie van de openbare machten sneller op een globale, gecoördineerde en coherente manier in projecten en concrete veranderingen op het terrein worden vertaald.

4.3.2.5. Communicatie

We hebben gezien hoe essentieel goede communicatie is in crisistijden om de burgers in een context van grote onzekerheid te informeren. Dat geldt ook voor de toekomst op korte, middellange en lange termijn. De pandemie heeft hele reeksen menselijke activiteiten op de proef gesteld en heeft tal van vragen opgeworpen waarop nog altijd geen concreet antwoord is gevonden.

In die context moeten de elementen van een visie, een strategie, een methode en een planning meer dan ooit het voorwerp uitmaken van een performante communicatiestrategie naar alle doelgroepen toe om hen te informeren, om beslissingen uit te leggen en om een sereen debat mogelijk te maken.

4.3.2.6. Veerkracht

Het Gewest is het aan zichzelf verplicht om een veerkrachtige strategie uit te werken, waarmee mogelijke schokken kunnen worden geïdentificeerd, een geschikt plaatselijk of wereldwijd 'preventiebeleid' kan worden ontwikkeld, om de waarschijnlijk daarop te beperken en om ons voor te bereiden om crisissituaties zo goed mogelijk te beheren als ze dan toch niet zouden kunnen worden vermeden.

Het herstelplan heeft dan ook ten doel om de basis te leggen van een strategie waarmee de stad bij een nieuwe crisis kan vermijden om opnieuw in een situatie van shock en blokkering terecht te komen. Veerkracht moet een parameter zijn in de overweging, een criterium waarmee de opportuniteit van een maatregel of een strategie wordt geëvalueerd: welke woningen, welke openbare ruimten, welke mobiliteit, welke economische strategie, welke dichtheid en welk gemengd karakter zijn morgen nodig in een stad die in dat soort situaties moet blijven functioneren.